

Sønderborg Kommune, 2019

Udlevelse i verdensklasse

Fælles udviklingsplan
for landsbyer på
Broagerland og Sydals

Smøl
Landsbylaug

Dym-Skælle
Gammelgab
Landsbylaug

Kegnæs

MØNMARK
LANDSBYLAUG

LYSABILD
Landsbyråd

LANDSBYGRUPPEN
Tandstet Sogn
Skovby
Landsbylaug

Vemmingbund
Landsbylaug

Skodsbøl
Landsbylaug

Sønderborg
Udsigt i verdensklasse

Landdistrikterne
i Sønderborg
- i samvær & handling

Oplevelsespakker
er bl.a. støttet af
Erbvervsstyrelsens
Landdistriktpulje.

Indhold

**Udlevelse i verdensklasse
– introduktion**3

Formål..... 5

**I Sønderborg Kommune bor halvdelen
uden for de tre største byer**
samlet beskrivelse af kommunen.....9

Overordnede visioner.....21

Masterplan for handel og turisme.....24

Turismen i tal.....34

Grøde i udvikling af oplevelser i og ved havet37

**Sydals og Broager har kyster,
strande og stier**.....39

Gendarmstiens potentiale.....44

**Sydals vil være centrum
for kystferie**.....48

**Broagerland har
storslåede landskaber
og specielle miljøer**.....72

**Det er Broagerland
og Sydals fælles om**.....90

**Trædesten er lagt til det
videre arbejde**99

Kildeliste.....104

Udlevelse i verdensklasse

Fælles udviklingsplan for landsbyer på Broagerland og Sydals

De ti landsbylaug på Broagerland og Sydals er på eget initiativ gået sammen om visionen om at udvikle Broagerland og Sydals til et fælles område, der spænder fra stilleturisme til action og naturoplevelser. Grundlaget er de historiske, stedbundne og menneskelige ressourcer.

Projektet "Udlevelse i verdensklasse", som denne fælles udviklingsplan indgår i, har til formål at fremhæve områdernes vækstpotentialer, opøve lokale kompetencer samt målrette indsatsen for at skabe vækst og job i områderne. Udviklingsplanen suppleres af to konkrete oplevelsespakker. Projektet har opnået støtte fra Erhvervsministeriets "Landdistriktspulje" og "Puljen til forprojekter" hos Udvalget for Landdistrikter, Natur og Fødevarer i Sønderborg Kommune. Sekretariat for landdistrikter er projektholder.

Udviklingsplanen, som er udformet i tråd med kommunens turismestrategi og visioner, er et udgangspunkt for at udvikle værdier og oplevelser for besøgende og for at brande områderne. Begge områder har store naturværdier og ligger med kyster til Flensborg Fjord og Østersøen med halvøen Broagerland sydvest for byen Sønderborg og Sydals øst for. Områderne bindes sammen af den historiske Gendarmstien, der løber langs kysten som en rød tråd og nyder stigende opmærksomhed fra besøgende.

Som led i processen med den fælles udviklingsplan har der været holdt borgermøder og workshops på Sydals og Broagerland. Fremgangsmåden er altså udvikling skabt med borgere – ikke for borgere, hvilket er i tråd med FN's verdensmål for bæredygtig udvikling, som er centrale i Sønderborg Kommunes bæredygtighedsstrategi.

Udarbejdelsen af udviklingsplanen og erfaringerne fra andre samskabelsesprojekter i landdistrikterne i Sønderborg indgår i et igangværende norsk forskningsprojekt, "Modeller for medborgersamskaping", MEDSAM.

Sønderborg Kommune er én af samarbejdspartnerne sammen med flere norske kommuner, Aarhus Kommune og norske universiteter. Arendal Kommune er leadpartner for projektet med en samlet projektsum på ca. 8,9 mio kr.

Landsbyerne i Sønderborg kommune har i forvejen hver deres lokale udviklingsplan. Landdistriktsområdet i Sønderborg har nemlig siden 2006 været organiseret i en ramme, kaldet "Sønderborg-modellen", hvor landsbylaug er organiseret i lokale enheder.

I projektet "Udlevelse i verdensklasse" er der nedsat en styregruppe med repræsentanter for landsbylaugene og sekretariatet for landdistrikter, ligesom kommunens landdistriktskoordinator og jobskaber agerer som fødsels-hjælpere for initiativer, som udspringer af projektet.

I projektperioden fra maj 2017 til ultimo 2019 har følgende borgermøder og workshops været holdt:

2017, 4. december,

Styregruppemøde på Sydals

2018, 11. januar,

Styregruppemøde på Broagerland

2018, februar,

Borgermøder på Sydals: – 8. februar – Lysabild,

21. februar – Kegnæs,

22. februar – Tandslet

2018, 16. marts,

Opsamlingsmøde for styregruppen på Sydals

2018, 20. marts,

Tangent tænketankmøde på Broagerland

2018, 16. maj,

Workshop med unge, bl.a. elever på Adventureefterskolen i Skelde på Broagerland

2018, 6. juni,

Broagerland Rundt (PR-arrangement)

2018, 5. november,

Styregruppemøde

2018, 5. november,

Interessentmøde om Gendarmstien + opsamlingsmøde 13. marts 2019

2019, 12. juni,

Topmøde med landsbylaugene på Sydals og kommunens teknik- og miljøudvalg

2019, 24. juni,

Læringstur til Cold Hawaii, Klitmøller

2019, 10. oktober,

Landsbylaug på Sydals samlet på Mommark Marina, inviteret af Udvalget for Kultur, Idræt, Handel og Turisme til at fortælle om turisme- og kulturaktiviteter på Sydals

2019, 11. november,

Landsbylaug inviteret af Sønderborg Kommune til inspirationsmøde om Energirigtige feriehus

2019, 26. november:

Samtalecafé i regi af MEDSAM-projektet

Løbende – småmøder med konkrete projekter i forbindelse med turistpakkerne

Tovholder er Connie Skovbjerg, landdistriktskoordinator, Sønderborg Kommune, cskb@sonderborg.dk, M: 28 89 80 21

Udarbejdelsen af udviklingsplanen er afsluttet i november 2019. Selve projektet "Udlevelse i verdensklasse – fælles udviklingsplan for Broagerland og Sydals", LDP-17-00256, afsluttes 31. december 2019.

Formålet

med udviklingsplanen

Udlevelse i verdensklasse

Uden for de helt store byer er regionen generelt udfordret af faldende befolkningstal. På Broagerland og Sydals ventes befolkningen at falde med 5-10 procent frem mod 2030, og det er især unge, der bliver færre af.

Det er en udfordring, men det kan også ses som en mulighed, der åbner for innovativ tænkning og erhvervs- og turismeudvikling. I Sønderborg Kommune er der allerede mange gode eksempler på udvikling, som er drevet i samarbejde mellem borgere og private og offentlige organisationer. Samtidig er nærheden til Tyskland afsæt for mange samarbejdsprojekter på tværs af grænsen.

Et af de tværgående områder med vækstpotentiale er oplevelsesøkonomien, som kan være med til at tiltrække en større andel gæster fra Danmark og Europa, hvor befolkningen generelt har fået mere fritid og bruger flere penge på oplevelser og rejser. Samtidig giver det basis for udvikling, nytænkning og livskvalitet for befolkningen på Sydals og på Broagerland, hvilket i sidste ende kommer hele kommunen til gode.

Den fælles udviklingsplan spiller sammen med lokale udviklingsplaner, som landsbylaugene på Broagerland og Sydals i forvejen har udarbejdet. Desuden spiller den sammen med kommunens overordnede "Masterplan for turisme, handel og kultur 2.0", hvor det er visionen, at Sønderborg skal være den mest attraktive feriedestination i Danmark for gæster, der søger autentiske oplevelser

indenfor historie, natur og gastronomi. Samtidig forholder udviklingsplanen sig til kommunens øvrige overordnede visioner og strategier for bæredygtighed, sundhed og lokale fødevarer. Byrådet har blandt andet som vision, at landsbyerne skal være levende og eftertragtede bomiljøer, hvor livskvaliteten er høj og sammenholdet stærkt med aktiviteter og fysiske mødesteder.

Det er vigtigt for områdets virksomheder at kunne fastholde og tiltrække medarbejdere, som ofte er uddannet i landets største byer. Her er det centralt, at man i området kan finde attraktive bosætningsmiljøer med levende fællesskaber. Og der har i de seneste år vist sig en tendens til at flere yngre mennesker vælger at flytte ud af storbyer til fordel for et roligere miljø, hvor man også får mere hus og naturskønne omgivelser for pengene. Tendensen omtales blandt andet i en rapport fra september 2018, Aalborg Universitet ved forskningschef Hans Thor Andersen¹.

De skønne landskaber og adgangen til havet er også med til at tiltrække en betydelig mængde turister. Turistorganisationen VisitDenmarks analyser viser, at 7 ud af 10 overnatninger i 2017 i Danmark blev foretaget af turister, der var på kyst- og naturferie. Dette gør kyst- og naturturismen til det største af tre forretningsområder inden for dansk turisme, som samlet i 2017 omsatte for 128 mia. kr. og skabte 161.000 job. Syddanmarks andel af turismeomsætningen lå på 25,5 mia. kr.

¹ Hans Thor Andersen, forskningschef Aalborg Universitet: "Unge vender tilbage til landkommuner", september 2018, omtale af rapport: <https://vbn.aau.dk/da/clippings/unge-vender-tilbage-til-landkommuner>

Og antallet af gæster i Danmark er i stigning. 2018 blev et rekordår for kyst- og naturturismen med i alt 38,2 mio. overnatninger - en stigning på 2,3 pct. sammenlignet med 2017.

VisitDenmarks analyser viser også, at de udenlandske og danske kyst- og naturturister i høj grad motiveres af gode overnatningssteder, men også af at Danmark er en tryk rejsedestination, og at der er en venlig befolkning. Strand, kyst og hav er ligeledes vigtige motivationsfaktorer for både de danske og udenlandske kyst- og naturturister. VisitDenmark har i nogle år fremhævet en tendens til, at naturværdierne i sig selv ikke er tilstrækkeligt, men gerne må være suppleret af muligheder for andre oplevelser. Outdooraktiviteter ligger højt på listen over rejsemotiver, og inden for outdooraktiviteter efterspørger især de udenlandske kyst- og naturturister cykelferie. På oplevelsessiden efterspørger både de danske og udenlandske kyst- og naturturister lokale seværdigheder, historiske oplevelser og byliv.

Sønderborg er blandt turister mest kendt for sin historie med fyrsteslotte og de slesvigske krige, men har med sin ca. 215 km kystlinje også stor tiltrækningskraft for gæster, der gerne vil sejle, fiske og bade. VisitDenmark har tidligere fastslået i en analyse, at Sønderborg sammen

med Svendborg og Ærø er landets stærkeste destinationer inden for lystsejlerturismen, og som et led i Center for Kystturismes projekt Oplevelsesbaseret Kystturisme har Sønderborg fået udarbejdet Turisme- og Potentialeplan 2014-2020, der ligeledes fremhæver herlighedsværdierne for sejlere. Sønderborg-området har et særligt potentiale i forbindelse med maritime aktiviteter, fastslås det.

Men området har generelt store naturværdier og er dækket af et net af skønne vandre- og cykelruter med Gendarmstien som kronjuvelen, og stierne planlægges udbygget endnu mere.

Denne udviklingsplan er et værktøj til at udvikle Broagerland og Sydals til et fælles område, der spænder fra stilleturisme til action og naturoplevelser. De to geografiske områder er bundet sammen af Gendarmstien samt af den lokale stolthed og iværksætterånd. I planen opsamles relevante historiske, stedbundne og menneskelige ressourcer samt idéer, der er udviklet i processen, og de sættes i forhold til kommunens turismestrategi og visioner. Projektet, som udviklingsplanen indgår i, fremhæver alt i alt områdernes væsentlige vækstpotentialer, øger de lokale kompetencer og målretter indsatsen for at skabe vækst og job i området gennem udvikling af konkrete oplevelsespakker.

Gendarmstien

Gendarmstien begynder ved grænsen til Tyskland og strækker sig, inden for Sønderborg Kommune, langs kysten fra kommunegrænsen mellem Sønderhav og Rinkenæs, omkring Broagerland via Sønderborg til Skovby på Sydals. I alt er det en strækning på cirka 84 km, de sidste ti km mellem Høruphav og Skovby på Sydals er tilføjet i 2018.

Etablering af stien som vandresti begyndte i 1980, og der er sket udvidelser flere gange. Stien blev i 2015 certificeret Europæisk Kvalitetsvandrevej, "Leading Quality Trail – Best of Europe" – som den første og hidtil eneste i Danmark. Her stilles blandt andet krav om, at mindst 35 procent er natursti, at stien er varieret, og at den har oplevelser undervejs.

Gendarmstiens historie strækker sig tilbage til 1839, da den opstod som en rute for gendarmere, der skulle patruljere kysten for at beskytte toldvæsenets embedsmænd. De patruljerede langs kysten mellem Padborg og Skovby. Først i 1958 stoppede patruljeringen, og stien kom til at ligge hengemt, indtil det daværende Sønderjyllands Amt i 1980'erne tog initiativ til at genetablere stien så tæt på dens originale rute som muligt.

På Broagerland løber stien gennem meget varieret natur fra lergravsområdet mod vest over landbrugsområdet i midten og til dødishuller, strandenge, skrænter og skove på halvøens østlige side.

Der findes "Liebestunnelsen" ved Kragesand, hvor krattet er groet rundt om stien, så man går gennem en tunnel. Og der findes gode udsigtspunkter ved Stensigmose, Gratelund og Gammelmark. Desuden er der gode badestrande næsten hele vejen rundt – særligt i Brunsnæs og Vemmingbund.

Området på vestsiden emmer af spor i landskabet fra tiden med mange teglværker, hvoraf Cathrinesminde Teglværk med ringovn står som museum under Sønderjyllands Museum og nationalt industrielt minde.

Broagerland har tre originale gendarmhuse, der blev bygget til gendarmene med to familier i hver. De bedst bevarede ligger i Brunsnæs og Skodsbøl. I Gammelgab kommer man forbi økolandsbyen, som bliver udviklet, og på østsiden findes mange gravhøje og spor efter gravhøje. Broagerland har en del fortællinger, blandt andet om Nis Puk i Gammelgab og piraten Røde Ons på Skrækkehøj. Undervejs er der mange hvilemuligheder i form af bænke og bordebænkesæt, og de vandrende kan benytte toiletter ved teglværksmuseet i åbningstiden, ligesom der er toiletter ved blandt andet Brunsnæs, Kragesand, Skeldekobbøl og Vemmingbund². Der er shelters ved Broager Vig, Sandkulen i Brunsnæs, Spar Es, Frydendal og på Dybbøl³.

På Sydals går stien gennem Høruphav og nord omkring en gammel torpedostation fra første verdenskrig. Landskabet fra Høruphav til Skovby er præget af landbrugsland med spredte store gårde. Seneste stykke af Gendarmstien går fra Vibæk Møllerne, hvorefter den følger vandkanten forbi Kobbertoft ind til Skovby. Der er i 2019 installeret offentligt toilet ved Vibæk Møllerne.

Kilder: Bl.a. Gendarmstien, opsamling november 2018, v. Irene Sanchez Lorenzen
Link: <https://www.gendarmsti.dk/da/>

² En komplet oversigt over offentlige toiletter i kommunen kan findes online via dette link: <https://sonderborgkommune.dk/borger/offentlige-toiletter>

³ En komplet oversigt over shelters i kommunen kan findes online via disse link: www.udinaturen.dk <https://sonderborgkommune.dk/borger/overnat-i-shelters>

Gendarmstien

I Sønderborg kommune

bor halvdelen uden for de tre største byer:

Sønderborg, Nordborg og Gråsten

Sønderborg kommune er et område præget af historie. Der er en stærk vilje til fællesskab og et højt antal borgerdrevne projekter og strategier. Sammen med kommunerne Haderslev, Tønder og Aabenraa udgør Sønderborg Sønderjylland, som historisk var hertugdømme.

Sønderborg kommune⁴ strækker sig over øen Als på 321 km² og en bid af Jylland på 175 km². Als og Jylland er forbundet med to broer. Ved kommunalreformen i 2007 blev syv kommuner langt sammen: Nordborg, Augustenborg, Sydals og Sønderborg på Als samt Sundeved, Broager og Gråsten på Jyllandssiden.

Indbyggertallet i Sønderborg kommune var i begyndelsen af 2018 74.650, og dermed var Sønderborg landets 13. største kommune. Knap 25.000 af indbyggerne er bosat i Sønderborg by. I alt bor 49 procent af kommunens borgere uden for de tre største byer, Sønderborg, Nordborg og Gråsten.

Kommunens erhvervmæssige styrkepositioner kredser om energi og produktionsteknologi, fødevarer, transport samt bygge- og boligsektoren. Industrivirksomhederne Danfoss og Linak på Als hører til landets største eksportvirksomheder. Samtidig er kommunen præget af innovative partnerskaber mellem virksomheder, uddannelsesinstitutioner og offentlige myndigheder. For eksempel har Sønderborg gennem en årrække oparbejdet en grøn profil med særligt fokus på energieffektivitet, infrastruktur og fødevarerproduktion.

Fra Als sejler færger til Fyn og Ærø. Sønderborg Kommune arbejder bl.a. sammen med Faaborg-Midtfyn Kommune for oprettelsen af en broforbindelse mellem Als og Fyn. Desuden har kommunen på en række områder et godt samarbejde over grænsen med de sønderjyske nabokommuner og med de tyske naboer, som bl.a. er organiseret gennem Region Sønderjylland-Schleswig.

Sønderborg har egen lufthavn på Kær. Dette er en offentlig lufthavn, der ejes og drives af Sønderborg Kommune.

I Sønderborg Lufthavn stiller kommunen faciliteter og services til rådighed, som flyselskaber såvel som private flyejere kan benytte sig af mod betaling. Mandskabet i lufthavnen er ansat af Sønderborg Kommune og tager sig af såvel betjeningen af kontrollårnet, klargøring af landingsbanen, bagage- og sikkerhedskontrol. Lufthavnen er åben for flyselskabernes trafik 24 timer i døgnet alle ugens syv dage.

Lufthavnen udgør en central del af kommunens infrastruktur og spiller en væsentlig rolle i forhold til at sikre erhvervslivet adgang til nem og fleksibel transport, såvel som borgernes behov for flytransport på udvalgte ruter.

⁴ Bl.a. *Spacial Structure Analysis om Sønderborg Kommune v. Louise Bjørklid Levinsen, Sønderborg Kommune*

Udvikling i befolkningen

Gennem de seneste ti år har Sønderborg kommune haft en befolkningsnedgang på mellem 100 og 500 indbyggere årligt. Indbyggertallet på 74.650 i begyndelsen af 2018 er en nedgang på 1082 på fem år – siden 2013.

Nedgangen skyldes en kombination af færre fødsler og en stigning i antallet af nettofratrykninger. Især unge i aldersgruppen 20-30 år flytter fra området, hovedsageligt på grund af uddannelse. Andelen af ældre over 65 år i befolkningen er stigende. De udgjorde i 2017 24 procent af

befolkningen, hvor landsgennemsnittet er 22 procent, og andelen i Sønderborg ventes at stige til 27 procent i 2030. Selv om befolkningsudviklingen i de seneste år har vist nogle positive tendenser, ventes det, at den generelle udvikling frem mod 2030 vil være negativ med ca. 2 procent årligt.

Der er dog store forskelle i de enkelte områder af kommunen. Mens der ventes en stigning eller stabilisering i områder omkring Sønderborg by, står kommunens yderområder til tilbagegang. For blandt andre Sydals og Broagerland forudses en tilbagegang på 5-10 procent, mens prognoserne for det nordligste Als er de mest negative med en tilbagegang på over 10 procent, dog med tendens til det største fald i og omkring byen Nordborg.

I Sønderborgs Kommuneplan 2019-2031⁵ opereres med et bybånd (Se kortet), som angiver, hvor byvæksten primært finder sted og understøttes. Her ligger landdistrikterne på Sydals og det meste af Broagerland udenfor bybåndet. I kommuneplanen hedder det dog, at *Alle byer og landsbyer skal tegne en fælles sammenbæng, så de samlet bidrager til en positiv udvikling af kommunen som helhed.*

⁵ Kommuneplan 2019-2031, juni 2019 <https://sonderborg.viewer.dkplan.niras.dk/plan/40#/24099>

Arbejdsmarked

Arbejdsløsheden i Sønderborg kommune er relativt lav. Det er til trods for, at tusindvis af industriarbejdspladser er forsvundet igennem de seneste ti år, men i stedet har mange virksomheder fremgang inden for digital innovation, energieffektivisering og robotteknologi. De er dog begrænset af, at det er svært at tiltrække og fastholde højtuddannede medarbejdere. En ny ingeniøruddannelse på Syddansk Universitet i Sønderborg, der er oprettet i partnerskab med virksomheder i området, kan dog afbøde den tendens. Sønderborg kommune tørster efter flere uddannelsespladser, efter den inden for de seneste fem-seks år har mistet sin sergentskole, der er flyttet til Varde, og sygeplejeskole, der er flyttet til Aabenraa.

Der findes også mange arbejdspladser inden for byggeri og fødevarerfremstilling. Danish Crown-slagteriet i Blans er områdets tredjestørste private virksomhed med knap 3900 ansatte, mens Danfoss ligger i toppen med godt 4700 ansatte, og nummer to er Linak med knap 4000 ansatte.

Den største udvikling findes inden for turisme, der i antallet af arbejdspladser er steget med over 20 procent i perioden 2013-2015, hvor landsgennemsnittet er 12 procent. Det ventes at stige yderligere, efter hotellet Alsik i maj 2019 er åbnet på havnen i Sønderborg og med projektet Nordals Ferieresort, som realiseres inden for få år. Som følge af en stigende efterspørgsel på personale indenfor turisme har Sønderborg Kommune, støttet af Region Syddanmark, et ønske om at få oprettet grundforløbet i tjeneruddannelsen på EUC Syd i Sønderborg. Den skulle i så fald flyttes fra Kold College på Fyn. Dette har Undervisningsministeriet dog afvist i efteråret 2019.

Bæredygtighed og CO2-reduktion med ProjectZero

Det er en klar politisk ambition i Sønderborg Kommune at følge kommunens tværgående bæredygtighedsstrategi og nedbringe CO2-belastningen. FN's 17 verdensmål for bæredygtig udvikling er ledetråden i arbejdet med bæredygtighed, og energieffektivisering står centralt, også for mange private virksomheder, som udvikler grønne teknologier.

Indsatser med reduktion af CO2-udledningen med både borgere og virksomheder som målgrupper bindes sammen i det offentligt-private samarbejde ProjectZero, som i 2007 blev oprettet i Sønderborg. Visionen er at gøre området til et CO2-neutralt vækstområde inden 2029, hvor resten af Danmark har 2050 som målsætning. Med udgangen af 2019 var udledningen i Sønderborg nedbragt med tæt på 50 procent i forhold til udgangspunktet i 2007, og dermed udleder Sønderborg mindre per indbygger end både regionen og resten af landet.

ProjectZero samarbejder med EU-projektet SmartEn-City, og samtidig er Sønderborg som den første kommune i Danmark blevet medlem af det globale netværk UNESCO Learning Cities.

Landdistrikternes grønne og andre logistiske udfordringer

Boligejerne i landdistrikterne har en særlig udfordring i forhold til den grønne omstilling, Sønderborg Kommune har sat sig i spidsen for med ProjectZero. Projektets RoadMap 2025, der er godkendt af byrådet i Sønderborg i december 2018, har som delmål at nå en CO2-reduktion på 75 procent i forhold til 2007 for at gøre Sønderborg-området til CO2-neutralt vækstområde i 2029. RoadMap2025 har ejerboliger særligt i fokus, og her indgår en udfasning af gas- og oliefyr i områder uden for den nuværende og kommende kollektive forsyning, hvor forbrugerne automatisk får grøn fjernvarme. Boligejerne her skal på egen hånd arbejde på grøn omstilling. Samtidig er det Kommuneplanen fastlagt, at det skal være fordelagtigt at vælge miljøvenlige og energieffektive løsninger i de områder. Det vil sige, at boligejerne opfordres til at skifte fra fx oliefyr til varmepumpe eller andre grønne varmeløsninger, ligesom de opfordres til at energirenovere husene. Dette sker også for at imødegå problemer med stigende priser på fossile brændstoffer, der ventes på grund af det stigende forbrug i verden.

Samtidig er der i regeringens Energiplan 2018 afsat penge til at give tilskud i perioden 2021-2024 til installation af varmepumper i forbindelse med skrotning af oliefyret i områder uden kollektiv varmforsyning.

En rapport⁶ i 2018 viste, at postnummeret 6310 Broager endnu havde 220 husstande med naturgasfyr og 132 oliefyr i områder, hvor der ikke er adgang til fjernvarme. På Sydals var det tilsvarende 361 naturgasfyr og 456 oliefyr. Det er på Sydals, der findes flest af disse oliefyr, hele 26,7 procent af det samlede antal.

⁶ Udfasning af gas- og oliefyr i områder uden for nuværende og kommende fjernvarmeområder
Oplæg 20. november 2018, ProjectZero og Sønderborg Kommune

Det spiller ind, at der er mange fritidshuse, især på Sydals, og at mange fritidshuse i vore dage bruges hele året. Sønderborg Kommune og ProjectZero gennemfører informationskampagner for at gøre det let for husejerne at forstå de muligheder, der er for at søge tilskud til udskiftning af oliefyre og hjælpe på vej med at træffe beslutning om alternative løsninger.

I efteråret 2019 er gennemført et velbesøgt informationsmøde om "Energirigtige feriehus" for feriehusere fra især Sydals og Broagerland, men også fra øvrige dele af kommunen. Formålet er at udbrede viden om energioptimering⁷, hvilket kan mindske udgifterne til el og varme og dermed øge tilstrømningen af turister i skuldersæsonerne.

Forud for dette har kommunens landdistriktsudvalg i perioden 2011-2014 gennemført projekterne "CO₂-neutralitet i landdistrikterne" og "Bæredygtige landsbyer". Herfra viser erfaringerne, at prisen på varmekilder er en væsentlig faktor i forbindelse med konvertering til varmepumper. Desuden viser erfaringer, at energirenovering eller konvertering typisk sker i forbindelse med større ombygninger og istandsættelser.

I forhold til den grønne omstilling er landdistrikterne også udfordret ved, at den kollektive trafik er mindre udbredt, og indbyggerne er mere afhængige af privatbilisme.

Per 31. marts 2018 var der i postnummer 6310 Broager 2445 biler, svarende til 1,17 biler per husstand i gennemsnit, mens der i postnummer 6470 Sydals var 3440 biler, svarende 1,14 biler i gennemsnit per husstand. Dette skaber grobund for nytænkning og alternative kollektive transportformer, hvor et pilotprojekt⁸ med landsbybusser og kør-mæ-bænke er eksempler på konkrete synlige resultater.

Og ligesom det er svært at få fjernvarmeforsyning til landdistrikterne, kniber det med mobildækning til internet og telefoni.

⁷ Brochure om energirenovering af feriehus: https://www.sonderborgkom.dk/wp-content/uploads/928826-Energirenovering-af-sommerhuse_low-003.pdf

⁸ Afsluttende rapport om pilotforløb i Sønderborg Kommune over fire år med fokus på mobilitet i landdistrikterne kan findes her: https://sonderborgkom.dk/wp-content/uploads/Rapporten_webversion-1.pdf
https://www.sonderborgkom.dk/wp-content/uploads/Andelsforening-2.0-version_4_031019.pdf

Klimavenlig fødevarestrategi og handleplan

Byrådet i Sønderborg vedtog i juni 2016 en fødevarestrategi 2016-2029, "Sønderborg Kommune som klimavenligt fødevarerområde"⁹, hvor det i borgmesterens forord blandt andet hedder: *Vi vil bevare arbejdspladser i Sønderborg og sikre fortsat vækst – også på landet. Vi vil leve sundt. Vi vil give vores gæster og turister unikke oplevelser. Og vi vil være en bæredygtig kommune med et miljø og en natur, som også kommende generationer får glæde af. Hvordan forenes alle disse hensigter i fælles handlinger? Det gør de bl.a. ved at udarbejde og efterleve en strategi for fødevarer, hvori der er et altoverskyggende fokus på bæredygtighed.*

Vi bor i et område, som fra naturens hånd leverer rent hav og fed jord til produktion af råvarer. Gråsten-æbler, lokale pølser og kornprodukter, solæg, sønderjysk kaffebord og kål er mad, som i forvejen har sat landsdelen på det velsmagende kulinariske kort. Og tidsånden er med os – i form af et stort fokus på kvalitet, lokal mad, sund mad og mindre madspild.

Vi skal passe godt på naturens livgivere og tænke i at producere og forædle med respekt. Vi har en god lokal produktion af fødevarer af høj kvalitet. Det betyder arbejdspladser, udvikling og et levende samfund i vækst.

Det er en intention med strategien at skabe involvering og netværk på tværs af geografi og kultur og dermed sikre, at landsbyerne i Sønderborg kommune forbliver levende, eftertragtede bomiljøer, hvor livskvaliteten er høj og sammenholdet stærkt.

Opbygning af netværk blev blandt andet støttet igennem aktiviteter i projektet Benefit4Regions 2016-2019, som blev koordineret i kommunens landdistriktssekretariat.

⁹ Fødevarestrategi 2016-2029 – Sønderborg som klimavenligt fødevarerområde.

https://sonderborgkommune.dk/sites/all/files/Forvaltninger/Teknik%20og%20Milj%C3%B8/C2%A0/Dokumenter/foedevarestrategi_opsaetning_ren.pdf

¹⁰ Handleplan for fødevarer 2019-2021, Sønderborg Kommune.

<https://dagsordener.sonderborgkommune.dk/visi/pdf/bilag/edf34a9c-6e77-4662-9d76-6a27a6b75d95?redirectDirectlyToPdf=false>

Fødevarestrategiens afsnit om turisme har følgende punkter:

- Lokale madoplevelser
- Food Festival
- Madoplevelser for naturmads-samlere
- Måltidssafari – klippekort

Ny fødevarekoordinator og handleplan

Byrådet har i 2019-2021 afsat 550.000 kr. årligt til videre udruling af fødevarestrategien, og Anne Abild Poulsen er i foråret 2019 ansat i en treårig stilling som fødevarekoordinator. Hun har udearbejdet en handleplan¹⁰ for indsatser, som er vedtaget af byrådet i oktober 2019. Handleplanen beskriver hvordan vi, både som kommune og som borgere, kan efterspørge og sætte mere fokus på lokale og klimavenlige fødevarer, til gavn for både klimaet, folkesundheden, beskæftigelsen og landdistrikterne.

Handleplanen har tre overordnede fokusområder:

1. Klimavenlige og lokale fødevarer
2. Mad- og måltidskultur
3. Lokale madoplevelser og -netværk

Under de lokale madoplevelser vil man blandt andet arbejde med markedsføring af gårdbutikker, understøtte arbejdet med etablering af et fødevarermarked og undersøge markedspotentialer og barrierer for fødevareturismen.

Landsbyer medvirkede til klimavenlig mad på Spejdernes Lejr 2017

Som udspring af kommunens fødevarestrategi har landsbylaug i området blandt andet medvirket til at opbygge et koncept for et marked med lokale fødevarer, 6400Food-Marked, som fik premiere på torvepladsen på Spejdernes Lejr med 30.000 deltagere i Sønderborg i 2017. Landsbyer medvirkede også til at dyrke pallehaver med krydderurter til brug på lejren som led i, at kommunen leverede ingredienser til et måltid til lejrdeltagerne i form af egnsretten snysk med lokalt producerede grøntsager og pølser.

Fødevareindsatser ved SL2017

6400 FoodMarket: <https://vimeo.com/231694878>

Spejdersnysk: <https://www.facebook.com/watch/?v=1918172105089877>

<https://www.tv.syd.dk/nyheder/26-07-2017/1930/spejdere-inviteret-pa-sonderjysk-kaffe-bord?autoplay=1>

Interview med Inge Adriansen om bogen: "Als og Sundeved, mad, mennesker og måltider" <https://vimeo.com/238141160>

Landsbylaugenes rammer

Et landsbylaug er landsbyens talerør overfor omverdenen og indadtil en samlende enhed for landsbyborgerne, foreningerne, erhvervslivet og andre interessegrupper. Der er i dag 36 aktive landsbylaug (landsbyråd eller borgerforeninger) i Sønderborg kommune. Ca. fire gange om året mødes alle formænd eller udpegede repræsentanter for landsbylaugene i det frivillige organ Landsbyforum. Her deles erfaringer og udveksles ideer. Er der gennemgående temaer, udfordringer eller ønsker, kan disse bringes videre til behandling i Udvalget for Landdistrikter, Natur og Fødevarer, der er et §17 stk. 4 udvalg (rådgivende udvalg) med reference til Økonomiudvalget. Det består af fem byrådspolitikere, syv frivillige fra landsbylaugene og en direktør fra forvaltningen. Chefen for afdelingen i forvaltningen i forvaltningen Kultur, Turisme og Bæredygtighed deltager også, men uden stemmeret, ligesom landdistriktskoordinatoren også bidrager med sekretærhjælp.

Styrket dialog

I forbindelse med en organisationsændring i Sønderborg Kommune blev kommunens landdistriktssekretariatet i begyndelsen af 2018 overført til et nyt chefområde, Turisme og Landdistrikter. Som en opfølgning blev der fra novem-

ber 2018 til januar 2019 gennemført en række med fem mødeaftener med kommunens landsbylaug, forvaltningen i Sønderborg Kommune og udvalget for Landdistrikter, Natur og Fødevarer.

I løbet af møderækken blev der fra landsbylaugenes side udtrykt ønske om bedre løbende kommunikation fra alle forvaltninger til landsbylaugene om sager, der har indflydelse på lokalområdet. Der blev ligeledes udtrykt ønske om tidlig inddragelse og involvering. Det vil forhindre, at konkrete projekter bliver bremsede sent i processen på grund af myndighedsbeslutninger, som der er flere eksempler på, lød det fra landsbylaugene.

I sin budgetaftale for 2020¹¹ har byrådet skrevet ind, at dialogen skal forbedres til landsbylaugene fra alle forvaltninger. Følgende er nedskrevet i budgetaftalen 2020-2023:

En kommune i balance er en kommune, der lever – også uden for de større bysamfund. Byrådet har igennem flere år ønsket at bidrage til både vækst i landdistrikterne og til at sikre den gode dialog med landsbylaug og foreninger. Partierne bag budgetaftalen er enige om, at der forsat skal arbejdes med at styrke dialogen mellem kommunens forvaltninger og landsbylaugene, således at landsbylaugene i højere grad orienteres eller medinddrages i relevante sager.

¹¹ Budgetaftale 2020-2023 <https://dagsordener.sonderborgkommune.dk/vis/pdf/bilag/f61c5bcd-cfb8-4887-958b-c2febcaa1ba0?redirectDirectlyToPdf=false>

Midler uddeles

Udvalget for Landdistrikter, Natur og Fødevarer uddeler fire gange årligt midler til projekter fra "Puljen til borgerinitiativer fra landsbylaugene i Sønderborg". Det sker efter ansøgning, som skal være indsendt senest en måned før udvalgets møde.

Kriterier for uddelingen er:

- Landsbylaugene er projektholder på projekter, der modtager støtte fra puljen
- Projekter skal indgå i den lokale udviklingsplan
- Projekterne skal have 40 procent egenfinansiering
- Projekterne skal målrettes mindst to af følgende udviklingstemaer:
 - a. Unge og uddannelse
 - b. Turisme
 - c. Styrket erhvervsindsats
 - d. Øget social sammenhængskraft
 - e. Øget bosætning
 - f. Natur
 - g. Fødevarer

Se evt. mere her: <https://www.sonderborgkom.dk>

Fælles initiativer på landdistriktsområdet

De enkelte landsbylaug arbejder med deres egne udviklingsplaner. Desuden er der i perioden 2007 til 2017 igangsat en del fælles initiativer, både i form af fællesprojekter og enkeltstående initiativer som velkomstpakker og bosæt

ningsfoldere. Udgangspunktet har været ønsker i de lokale udviklingsplaner fra flere landsbylaug, som med fordel kunne rulles ud til flere landsbyer.

Nogle eksempler på større fællesprojekter:

- Konkurrenceprojekt for landsbylaug i perioden 2009-2010
- Skulpturudveksling i landdistrikterne, fra 2011
- CO2-neutralitet i landdistrikterne, 2012-2014
- Bæredygtige Landsbyer, 2014-2016
- Forretningsplan for cykelfærge, 2016-2018
- Deltagelse i projekt "Deleby", 2015-2016
- Fælles udviklingsplan for Broagerland og Sydals, 2017-2019
- Alternative kollektive transportkoncepter i landdistrikterne, 2015-2018

Samtidig har landsbylaugene gennemført en række lokale projekter, der er beskrevet i den lokale udviklingsplan. Af andre fælles initiativer for at fremme bosætningen kan nævnes velkomstpakker. Her er udarbejdet små pakker til foldere, brochurer, gæstebilletter m.m., som en tilflytterambassadør i landsbyen deler ud til nye beboere. Ti landsbylaug deltog i et kursusforløb, der gav input til udarbejdelse af en velkomstfolder, men flere landsbyer havde allerede deres egen folder.

På kommunalt plan har Erhvervsservice og bosætningskoordinatoren udarbejdet en tilflytterfolder, hvor samtlige landsbylaug har skrevet deres egen indbydende tekst om deres lokalområde. Den udgives på dansk, engelsk og tysk med støtte fra "Puljen til forprojekter" i Udvalget for Landdistrikter, Natur og Fødevarer. (<https://www.sonderborgkom.dk/wp-content/uploads/Folder-om-landsbyer-2019-002.pdf>)

Jobskaber i Sekretariatet for Landdistrikter

I kommunen findes, foruden landdistriktskoordinatoren, en jobskaber, der har som fokusområder at arbejde med turisme, Project-Zero-relaterede indsatser og implementering af kommunens fødevarestrategi. Blandt andet skal jobskaberens hjælpe med at løfte oplevelsesøkonomien på Broagerland og Sydals via den fælles udviklingsplan.

Fra 2020 er de opsøgende aktiviteter inden for jobskabelse i Landdistriktssekretariatet flyttet til kommunens Erhvervsservice og Vækstrådet. Dermed har tilbud og tiltag fået en mere central placering i kommunen. Til gengæld er der tilført flere ressourcer, og jobskaberens understøtter i samarbejde med landdistriktskoordinatoren ProjectZero-relaterede indsatser og løft af oplevelsesøkonomien, ligesom landsbylaugenes initiativer understøttes. Ligeledes implementeres fødevarestrategien af en fødevarekoordinator, som er ansat i en treårig periode.

Øvrige relevante organer: Aktørudvalget

Sønderborg Kommune oprettede i foråret 2017 Aktørudvalget for Turisme, Handel og Kultur, der har til formål at styrke samarbejdet blandt andet ved at koordinere aktiviteter inden for turisme, handel og kultur. Formålet er at øge kendskabet til Sønderborg-området og trække flere turister til. I udvalget sidder tre byrådspolitikere, blandt andre formanden for Udvalget for Landdistrikter, Natur og Fødevarer, lederen af kommunens afdeling Kultur, Idræt & Fritid, lederen af turismesamarbejdet Destination Sønderjylland, kommunens handelsstandsforeninger og foreningen for turistaktører, foreningen Kultur i Syd, Gråsten Forum, Visionsgruppen for Nordals, Hertugbyens Udviklingsforum, Augustenborg, Museum Sønderjylland og Historiecenter Dybbøl Banke.

¹² LAG Aabenraa-Sønderborg: <http://www.lag-syd.dk/>

¹³ Sønderborg Kommunes Erhvervsservice:

<https://sonderborgkommune.dk/erhverv/erhvervsservice>

¹⁴ Sønderborg Vækstråd: <https://www.svr.sonderborg.dk/>

¹⁵ Kvik-Cafeen: Åbningstider: <https://sonderborgkommune.dk/borger/kvik-cafe>

Visit Sønderborg og Destination Sønderjylland

Det lokale turistbureau, VisitSønderborg, har hovedkontor på Perlegade i Sønderborg. Som supplement til turistkontoret etableres „Aktørdrevet Turistservice“ i første kvartal 2020 ude hos ti lokale aktører geografisk fordelt i kommunen. Her vil det være muligt at tilgå en touchskærm med digital info samt brochuremateriale som hos Visit Sønderborg. Der bliver også mulighed for personlig betjening i det omfang, som det lader sig gøre hos den enkelte aktør. Dermed styrkes den lokale turistservice. Desuden indgår Sønderborg Kommune i den fælles sønderjyske turistorganisation, Destination Sønderjylland.

LAG (Lokale Aktions Grupper)

LAG – Lokale Aktions Grupper – er foreninger, der indgår i den Europæiske Landbrugsfond for Udvikling i Landdistrikterne og forvalter EU's landdistriktsmidler på kommunebasis i forhold til en lokal udviklingsstrategi. I LAG sammensættes bestyrelsen med repræsentanter for erhvervsliv og foreninger i lokalområderne, kommunalpolitikere og en regionspolitiker. I LAG Sønderborg-Aabenraa¹² løber den nuværende udviklingsstrategi i perioden 2014-2020. Blandt indsatsområderne er at skabe arbejdspladser i landdistrikterne indenfor de tre områder Turisme, Klima og Miljø samt Fødevareforædling- og distribution.

Erhvervsservice

Sønderborg Kommunes Erhvervsservice¹³ har kontor på Rådhusørvet i Sønderborg og fungerer som bindeled mellem kommunen og lokale virksomheder. Desuden har kommunen oprettet Sønderborg Vækstråd¹⁴, der arbejder for vækst i områdets erhvervsliv med entreprenørskab og vejledning til små og mellemstore virksomheder i fokus.

Endelig giver Sønderborg Kommune hjælp til byggesager i Kvik-Cafeen¹⁵, som ligger i annekset til rådhuset, Lille Rådhusgade 7. Her kan man gå direkte ind alle hverdage og stille spørgsmål. Foruden byggesager kan det handle om spildevand, lokalplaner og olietanke.

Jobkonsulenten hjælper landsbyerne med udvikling

Landsbyer i Sønderborg Kommune, som har ideer til projekter der skaber lokale job, blandt andet som turismeprojekter, kan henvende sig til Carl Erik Maae. Han tiltrådte i august 2018 som jobskaber i kommunen. Han arbejder med udviklingen af landsbyernes turisme, blandt andet ifølge denne fælles udviklingsplan. Dette sker i tæt koordinering med turismekonsulenten.

Desuden hjælper Carl Erik Maae med projekter, som understøtter kommunens ProjectZero – altså grønne tiltag, som nedbringer CO2-udledningen. Det kan handle om, hvordan man kan få omstillet områdernes mange fritidshuse, så der bruges mindre og renere energi til opvarmning. Og samtidig gælder det om at øge udlejningen og motivere ejerne til at udleje husene. Efterspørgslen er der, og økonomien for husejerne er blevet understøttet af nye politiske aftaler, som gør det mere fordelagtigt.

Carl Erik Maae er bankuddannet og har blandt andet arbejdet som ejendomsmægler, så han har en god forståelse for, hvordan ideer kan få et bæredygtigt økonomisk grundlag.

Da vi mødte Carl Erik Maae en sommerdag i 2019, sagde han: - Jeg har haft kontakt med de fleste landsbylaug i kommunen, og jeg håber, at de henvender sig, hvis de har noget i deres lokalområde, som kan udvikles.

Hidtil har jobskaberens blandt andet været involveret i realiseringen af cykelfærgen, som i slutningen af juni 2019 havde premiere på sejlads mellem Egersund, Brunsnæs på Broagerland og Langballigau på den tyske side af Flensborg Fjord.

Han er også involveret i, hvordan borgerne i området kan forbedre servicen over for turisterne. For eksempel har det vist sig, at Iller Slot, som driver en Bed & Breakfast, har fået rigtig god søgning. Det er sket som følge af den

omtale, Gendarmstien har fået som Europæisk Kvalitetsvandrevvej. Slottet begyndte at få mange henvendelser fra turister, som gerne ville købe et måltid mad, men havde umiddelbart ikke mulighed for at tilbyde det i et omfang der kunne efterkomme efterspørgslen. Carl Erik Maae har været med til at etablere en aftale, så der nu leveres en del måltider udefra. Også bofællesskabet Soleng på Broagerland har fået sparring, i forhold til hvordan de kan oprette et bespisningstilbud til vandrerne på stien. Og i Vemmingbund er Carl Erik Maae med til at forsøge at få en aftale på plads, så Strandkroen kan genåbne. Det lykkedes ikke til sommeren 2019, men projektet er ikke opgivet.

- Mit arbejde handler mange gange om de tilladelser fra myndigheder, der skal være på plads. Der er regler, regler og atter regler, og det kan være svært at finde hoved og hale i. Og så handler det om at skabe kontakt til de rette fagfolk og samarbejdspartnere, siger Carl Erik Maae.

I tilfældene med restaurationer er det dog også en udfordring, at markedet med åbningen af det store Hotel Alsik på havnen i Sønderborg i maj 2019 er så godt som støvsuget for personale.

Blandt de 36 landsbylaug i Sønderborg kommune er der stor forskel på niveauerne for aktivitet og ambitioner. Landsbyerne er også meget forskellige i størrelse, ligesom beliggenheden gør en forskel i mulighederne for turismeudvikling. Men ideerne opstår og udvikles bedst med samarbejde og inspiration, påpeger Carl Erik Maae.

Derfor var en af hans næste opgaver efter dette interview at tage en busfuld landsbyfolk med til Cold Hawaii i Klitmøller i Nordjylland, hvor det i den grad er lykkedes at udvikle turismen og brande området ud fra de unikke naturværdier, der er til stede.

Carl Erik Maae kan kontaktes på mail: came@sonderborg.dk og telefon: 2790 5469

Overordnede visioner i kommunen

I det følgende gennemgås kommunens overordnede visioner og strategier og deres relevans til udvikling i landsbyerne. Afsnittet kan bruges om pejlemærker for landsbylaug, som vil igangsætte projekter og eventuelt søge midler, da det altid er en god idé at knytte an til eksisterende visioner og indsatser. Samtidig uddybes fakta om turismen i området.

Vision og Planstrategi 2018-2021, juni 2018

Byrådets vision og planstrategi 2018-2021 indledes med sloganet *Sønderborg – Udsigt i verdensklasse* og fortsætter med ordene:

Med udgangspunkt i kommunens borgere og vores lokale potentialer tænker vi stort, langt og handler derefter...

Kommunen har tre fyrtårnsprojekter:

- ProjectZero
- Byens Havn
- Nordals Ferieresort

Vi er en turistdestination i særklasse. Vi bygger videre på vores særlige kulturarv i grønselandet. Vi udvikler vores unikke kyster og skaber oplevelser i naturen, som er markante og anderledes.

Fokusområder er bl.a.:

Vi udvikler bæredygtige byer og lokalsamfund med fokus på fremtiden.

I fællesskab med vores borgere, foreninger og erhvervsliv udvikler vi de unikke lokale potentialer. Vi tør tænke fællesskaber på nye måder i fremtiden.

Vision og Planstrategi 2018-2021, Sønderborg Kommune, juni 2018: <https://sonderborgkommune.dk/politik/byraadets-vision-og-planstrategi>
Arbejdsgrundlag for byrådets flertalsgruppe 2018-2021, Sønderborg Kommune 3.januar 2018
<http://xn--fleslisten-snderborg-f3b04b.dk/wp-content/uploads/2018/01/Arbejdsgrundlag-for-flertalsgruppen-2018-godkendt-version.pdf>

Arbejdsgrundlag for byrådets flertalsgruppe 2018-2021, 3.januar 2018

Om infrastruktur hedder det bl.a.:

- *Cykelstier. De allerede budgetlagte nye cykelstier etableres i årene 2018-20. Partierne er enige om, at yderligere cykelstier planlægges med udgangspunkt i den af teknik-og miljøudvalget udarbejdede prioriterede liste.*
- *Den digitale infrastruktur. Effektiv og god digital infrastruktur i hele kommunen med bedre mobildekning og bøjstighedsbredbånd*

Om bæredygtighed hedder det bl.a.:

Det er en klar ambition at forfølge bæredygtighedsstrategien i forhold til både den miljømæssige, kulturelle, sociale og økonomiske dimension.

Partierne er enige om en styrket fokus på naturen. Der skal sikres en god balance imellem beskyttelse og anvendelse af naturen.

Udvalget for Landdistrikter, Natur og Fødevarer har opgaven med at udvikle handleplaner. Udvalget skal ligeledes udvikle indsatser og projekter for at fremme produktion, afsætning og forbrug af lokalt producerede fødevarer.

Om erhvervsudvikling hedder det bl.a.:

Flertalsgruppen ønsker at understøtte kommunens iværksættermiljø og udviklingen af nye innovative produkter og løsninger. Inden for rammerne af kommunens indkøbspolitik og gældende regler lægges op til, at kommunen som organisation bidrager til at teste og afprøve nye produkter og innovative løsninger fra lokale iværksættere og virksomheder.

Om turismeudvikling hedder det bl.a.:

- *Turismen tænkes dedikeret ind i anlægsinvesteringer, der alligevel gennemføres (veje, stier, toiletter, adgangsforhold, skilte m.v.)*
- *Natur- og kystturisme styrkes ved forbedrede fysiske rammer; produktudvikling og ikke mindst et innovativt samarbejde med nytteværdi for turister og turismeaktører*
- *Historiske attraktioner og formidlingen af vores kulturarv kobles med turisme og bruges mere offensivt bl.a. ved markeringen af 100-året for Genforeningen i 2020.*

Om handelslivet hedder det bl.a.:

Flertalsgruppen fastholder samspillet mellem turisme, handel og kultur og styrker indsatsen for at sikre gode oplevelser, kvalitet og høj service.

- *Vi vil styrke det lokale udviklingsarbejde for turist-service af endnu højere kvalitet hos turistaktørerne – ligesom vi fortsat vil udvikle en turistvenlig infrastruktur i by- og landmiljøer.*

Om by-og områdestrategier hedder det bl.a.:

I forbindelse med Planstrategi 2015 besluttede byrådet i Sønderborg Kommune, at der i samarbejde med lokale ildsjæle skal udarbejdes strategier for udviklingen af kommunens større byer. Baggrunden er, at kommunesammenlægningen i 2007 har medført en anden rollefordeling og funktion for kommunens større byer. Bystrategierne har til formål at synliggøre de enkelte byers potentiale og identitet. Samtidig ønskes det at få sat byerne ind i en fælles sammenbæng, så de samlet bidrager til en positiv udvikling af kommunen som helhed.

Arbejdet med bystrategierne og landsbyernes udviklingsplaner skal fortsætte som planlagt. Udarbejdelse af strategierne forankres i henholdsvis teknik- og miljøudvalget og i udvalget for landdistrikter, natur og fødevarer, hvorimod implementeringen skal ske på tværs af og i dialog med de respektive udvalg. Partierne ønsker at videreudvikle samarbejdet og dialogen mellem forvaltningen og borgere/borgergrupper samt landsbylaug.

Bystrategier¹⁶ og områdeinitiativer

Byrådet har igangsat arbejdet med bystrategier for ni af de større byer i kommunen. Formålet med bystrategierne er at synliggøre de enkelte byers identitet og potentiale og på den baggrund udpege retning på den fremtidige udvikling. Strategierne udarbejdes, så de fungerer som aktive redskaber for borgerne, politikerne og administrationen.

Først har Augustenborg fået en bystrategi, Broager var nummer to i rækken, og den næste der er sat i gang, er for Nordborg/Havnbjerg. De øvrige byer, der planlægges bystrategi for, er Sønderborg, Gråsten/Rinkenæs/Egernsund, Høruphav/Hørup/KirkeHørup, Vester Sottrup, Guderup og Fynshav.

Til eksempel er der i Augustenborg udpeget fire fokusområder:

Natur og landskab – Udfoldelse i naturen:

Mål: At videreudvikle de kvaliteter der er forbundet med byens nærhed til naturen.

Bosætning – Byliv:

Mål: At samle byens aktiviteter på centrale steder for at styrke byens liv.

Historie – Kulturarv og bertugby:

Mål: At synliggøre, styrke og formidle byens historie.

Kunst og kultur – Aktivt kunstmiljø:

Mål: At styrke byen som et aktivt sted for kunst og kultur.

Byrådet har hidtil afsat 1,5 mio. kr., så indbyggerne har mulighed for at realisere ideerne i strategierne, og der er uddelt midler i flere omgange.

Broagers Bystrategi beskrives i et senere afsnit, og Hørup/Høruphav/KirkeHørup på Sydals er altså også et af de områder, der skal have en bystrategi senere.

Foruden bystrategierne arbejder byrådet med områdeindsatser i forbindelse med Masterplan for Handel og Turisme. Og som en forløber for bystrategierne er der i Gråsten i 2015 udarbejdet en masterplan 2015-2025¹⁷, som foldes ud i disse år med blandt andet udvidelse af kultur- og idrætscentret Ahlmannsparken. Den beskrives ligeledes i et senere afsnit.

¹⁶ Bystrategier i Sønderborg Kommune: <https://sonderborgkommune.dk/politik-og-indflydelse/bystrategier>

¹⁷ Masterplan Gråsten 2015-2025 <https://sonderborgkommune.dk/politik-og-indflydelse/masterplan-graasten-2015-2025>

Masterplan for Handel og Turisme 2.0

I Sønderborg Kommunes Masterplan for Handel og Turisme 2.0, som senest er revideret i juni 2018, lyder visionen:

Sønderborg skal som en del af Destination Sønderjylland være den mest attraktive feriedestination i Danmark for gæster, der søger autentiske oplevelser indenfor historie, natur og gastronomi.

Missionen er blandt andet at skærpe markedsføringen af de stedbundne kvaliteter, øge væksten uden for højsæsonen ved at udvikle livsnyderoplevelser og aktivturismen og skabe gode planmæssige rammer for udviklingsmulighederne i turisterhvervet.

Masterplanen peger på en række områdeindsatser, som er sat i gang af byrådet, og som har høj værdi for turismeudviklingen:

- Gråsten: Kongelig fortælling, kongelig køkkenhave og æblefestival
- Nordals: Natur- og Oplevelsespark med ferieresort
- Augustenborg: Augustiana, kunstmekka
- Gendarmstien – certificeret som europæisk kvalitetsvandresti
- På Broagerland og Sydals arbejder lokale ildsjæle med større udviklingsplaner, som skal styrke turismen i områderne, og vores mange landsbylaug gør det samme
- Nedsat Aktørudvalget for Turisme, Handel og Kultur; sikre øget samarbejde og koordinering

Potentialer

Som det stærkeste potentiale udpeger masterplanen områdets 215 km kystlinje, og fortsætter: *men vi mangler oplevelser på, i og omkring vandet.*

Her nævner masterplanen vandsport, sejlsads, turbåde og påpeger, at der er behov for forbedring af faciliteter: Stier og naturområder, offentlige toiletter mm. – også drift og vedligehold.

Den nye planlov og lempelser af lov om naturbeskyttelse giver kommunerne mere albuering, hvad angår udvikling af landdistrikterne. Det giver nye muligheder for vækst og udvikling af turismeerhvervet og for at gøre turistdestinationen mere attraktiv.

Styrkepositioner

- **Historie:** Kulturarv og lokalhistorie – formidlet levende og interessant
- **Natur:** Oplevelser i ægte og uspoleret natur, berunder strand, kyst og hav
- **Gastronomi:** Oplevelsen af det lokale køkken

Fokusområder – i udpluk

- **Turistservice 2.0:** Bl.a. den digitale turist (bl.a. digitale touch points og sociale medier) og autentiske oplevelser af det lokale – borgerne som ydere af turistservice, udvikle ambassadørtankegangen – alle spiller en rolle
- **Aktiv Naturturisme:** Udvikle og markedsføre: Vandring, cykling, lystfiskeri, maritime oplevelser. Potentialer i skuldærsæsonen til kortferier. Optimere naturoplevelsen for en række segmenter

Under Aktiv Naturturisme nævnes det, at: Broagerland tilbyder fantastisk natur med plads til ro og fordybelse. *Flere steder i kommunen er der gunstige forhold for surfing, men særligt på Sydals er der et kæmpe potentiale, da vandene omkring Drejet er et attraktivt og yndet udflugtsmål i surfermiljøet.*

Blandt andet fremhæves:

- Als: Bl.a. Gendarmstien, Alsstien, 100 km riderute
- Broagerland: Gendarmstien, cykelfærge
- Cykelruter, bl.a. Østersøruten N8 – Destination Sønderjylland: Bed & Bike-koncept
- **Kulturturisme:** Udvikle og markedsføre: Kulturhistorie, kunst, musik og scene, madoplevelser.

Vi skal blive bedre til at tænke den lokale kultur ind i vores markedsføring. Bl.a. ringriderfester, og historiske attraktioner og lokale fødevarer og retter.

Blandt andet fremhæves:

- Broager: Teglværksejnen – Cathrinesminde Teglværks museum
- Sydals: Vibæk Mølle
- **Detailhandel:** Udvikle sammenhængende koncept for kommunen med bl.a. kundeservice og events. Særligt fokus på Sønderborg. Udviklingen af detailhandelen i centerbyerne, bl.a. Broager, afhænger af udviklingen af turismen.

Udviklingsprojekter, igangværende

- Landesgartenschau ("Blomster Bygger Broer")
- Genforeningen 2020
- FolkBaltica
- Kurser og workshops for lokale turismeaktører i bl.a. service og markedsføring v. Destination Sønderjylland

Udviklingsprojekter, forslag bl.a.:

- *Turistservice 2.0, bl.a.: Kvalitative interviews med turister, forbedre serviceoplevelsen i samtlige serviceled*
- *Aktiv Naturturisme, bl.a.: Afdække behovet for servicefaciliteter, skiltning mm. til de aktive målgrupper, mere vedligehold af naturarealer: strande, stier mv., samarbejde med foreninger og lokale ildsjæle om udvikling af tilbud*
- *Kulturturisme, bl.a.: Øge og målrette markedsføring, understøtte udvikling af kulturhistoriske attraktioner*
- *Skabe synlighed omkring Project Zero og grøn bæredygtighed – styrke vores grønne profil*
- *Detailhandlen, bl.a.: Øge serviceniveauet på restauranter og i butikker*

Tiltag 2019-2022, bl.a.:

- *Fremme udviklingen af aktive og kulturelle turistoplevelser*
- *Kommunen kan være med til at synliggøre og sætte fokus på potentialerne inden for udviklingen af nye aktiviteter til vands, på cykel, til fods, til best, i byen mv.*
- *Derudover kan kommunen være med til at skabe de fysiske rammer, som udviklingen forudsætter. For at udvikle turismeoplevelser kræves et øget samarbejde med lokale foreninger og interessenter*
- *Desuden kan kommunen i samarbejde med Iværksætterservice, jobskaberne m.fl. være med til at sætte fokus på mulige udviklingsområder for foreninger og private ildsjæle*
- *Det er også i samarbejde med lokale turistaktører, at kortferier i lavsæsonen og oplevelsespakker skal udvikles og fokuseres*

Nordals Ferieresort og Nordals Natur- og Oplevelsespark

Nordals er det område i Sønderborg Kommune, der er mest truet af befolkningstilbagegang. Det skyldes ikke mindst, at Nordborg er hjemsted for Danfoss, som i det seneste årti har nedlagt i tusindvis af lokale arbejdspladser. Det er baggrunden for, at lokale erhvervsdrivende tog initiativ til Visionsgruppen for Nordals, som i 2013 gav sig i kast med at hjælpe en omstilling til kyst- og naturturisme på vej.

De kom med ideen om Nordals Natur- og Oplevelsespark, som samlede områdets mange tilbud i en fælles plan og platform med de eksisterende turistattraktioner, overnatningsanlæg og naturområder.

Ideerne blev i midten af 2015 udgivet i Hvidbogen for Nordals Natur og Oplevelsespark¹⁸, som er fundamentet til Nordals Ferieresort. Baggrunden for Nordals Ferieresort er, at Folketinget i 2015 gjorde det muligt for kommunerne at søge dispensation til byggeri af ferieboliger i kystnære zoner. Sønderborg Kommune søgte¹⁹ og fik i 2016 – som en af ti kommuner – forhåndsgodkendelse til projektet Nordals Ferieresort.

Derefter skød Bitten & Mads Clausen-fonden og virksomheden Linak 12 millioner kroner i udviklings-selskabet, mens Sønderborg Kommune bidrog med et tilsvarende beløb. I juli 2019 blev det offentliggjort, at Linak Holding og Bitten & Mads Clausens Fond skyder hver 250 mio. kr. ind i realiseringen af projektet og desuden yder lån, så investeringen sammen med 100 millioner kr., som Sønderborg Kommune bruger på generel udvikling af infrastrukturen i området, beløber sig til 1,3 milliarder kr.

Projektet, der udvikles på 190 ha. beliggende mellem Universe Science Park og Himmarsk Strand ved kysten ud til Lillebælt, skal bestå af i første omgang 500 feriehus, vandpark, restauranter, center, besøgsgrd, observatorium, økokorridorer, havbad, havneanlæg og gang- og cykelstier.

Ferieresortet ventes at tiltrække 200.000 besøgende om året. Det vil primært være fra Tyskland, hvor der inden for en radius på to en halv times kørsel findes 6,5 millioner mennesker. Men der ventes også at komme gæster fra Holland, Sverige og resten af Danmark.

I efteråret 2020 tages første spadestik til resortet, der ventes at kunne indvies i 2023 og give 300 nye arbejdspladser.

¹⁸ Hvidbog for Nordals https://sonderborgkommune.dk/sites/all/files/Forvaltninger/Intern%20Stab/Intern%20Stab/udbud/hvidbog_for_nordals.pdf

¹⁹ Sønderborg Kommunes ansøgning til kystprojektet: <http://ipaper.ipapercms.dk/SnderborgKommune/NordalsFerieresort/Accessible.aspx>

Landesgartenschau – Blumen Bauen Brücken

Landesgartenschau er et kendt begreb i Tyskland, men nu inddrages og nyfortolkes konceptet i Danmark med overskriften Blumen Bauen Brücken - Blomster Bygger Broer.

Henover årene 2020-2022 vil Sønderborg, Aabenraa, Glücksburg og Flensborg sammen med TAFF/Tourismus Agentur Flensburger Förde og Destination Sønderjylland, sammen med en lang række netværkspartnere skabe et alternativt Landesgartenschau-projekt, hvor det er ambitionen at samle og udvikle området til én fælles turismdestination. Den skal have rødder i bæredygtig natur- og kulturturisme, og fokuspunkterne er aktiv ferie, maritim turisme og den fælles kultur.

Projektet skal øge turismen og omsætningen i området. Samtidig skal det forbinde turismens aktører og lokalsamfund hen over grænsen og ad allerede eksisterende vandre- og cykelstier, der er kendetegnet som "aktive" forbindelsesveje mellem Danmark og Tyskland. I sin helhed styrker projektet områdets turismeudvikling hen imod øget bæredygtighed, såvel økonomisk som socialt. Geografi og projektomfang gør det muligt at udvikle et stærkt bæredygtigt turismeprojekt.

På tværs af grænsen engageres og etableres fællesskaber mellem turismen og områdets borgere, mellem by og land. Eksempelvis opbygges og udvikles en "slotsrute". I opstarten involveres fem lokale slotte, og frem mod 2022 inkluderes slotte, haver og parker fra den øvrige region. Den lokale identitet og de stedsspecifikke fortællinger bidrager til autentiske oplevelser.

Både i det overordnede Landesgartenschau og i de små fællesskaber vil det være det lokale engagement og initiativ, der sætter retningen.

Potentialet ligger endvidere i at udvikle det eksisterende cykel- og vandrestinetværk til et stærkt forbindelsesled med særlige oplevelser og såvel danske som tyske tilbud. Heri ligger også en ambition om at kombinere velkendte temaer som maritime oplevelser, kulturarv og kunst med nye, spirende temaer som eksempelvis havekultur. Nye og flere kombinationsmuligheder skal bidrage til at styrke kvaliteten og særligt øge antallet af særlige oplevelser, dvs. kvalitetstilbud og nye produkter inden for den bæredygtige kultur- og naturturisme.

Landesgartenschau vil blandt andet komme til at bestå af en flydende have, vandre- og cykelruter samt en slotsrute – alle kombineret med kunst- og kulturoplevelser. Heraf er langt de fleste allerede eksisterende, men de gøres mere synlige, og samtidig skal der opsættes nye kunstværker og skabes lokale havekulturprojekter langs ruten.

Landesgartenschau vil blandt andet komme til at bestå af en sejlede køkkenhave, en kunststi og en slotsrute. Der vil blive skabt en kunst- og cykelrute mellem Aabenraa, Sønderborg, Als og Flensborg, som skal sætte eksisterende attraktioner som Dybbøl Banke og Istedløven i Flensborg i fokus. Der skal desuden opsættes nyt kunstværker og skabes lokale havekulturprojekter langs ruten.

Projektet har et budget på knap 19 millioner kroner, og det blev i sommeren 2019 sikret med 14 millioner kroner i Interreg EU-midler.

Landsbylaug har mulighed for at koble lokale initiativer til de beskrivelser, der bliver udarbejdet af oplevelser på ruterne.

Man kan kontakte kulturkonsulent i Sønderborg Kommune Helle Barsøe: hbar@sonderborg.dk

Den Kongelige Køkkenhave i Gråsten

Et stort projekt med udvidelse og åbning af Slotsgartneriet ved Gråsten Slot som "Den Kongelige Køkkenhave" er i gang med at blive realiseret. Der blev taget første spadestik til projektet i november 2019.

I projektet udvider Slots- og Kulturstyrelsen køkkenhaven til 900 kvadratmeter og bygger et paradehus til overvintring af planter og til arrangementer samt et væksthuse og en mandskabsbygning, mens den nuværende gartnerbygning skal bygges om til café og butik.

Siden 2015 har gartneriet på Gråsten Slot haft åbnet for markeder sammen med det socialpsykiatriske beskæftigelsestilbud Væksthuset, som i nogle år har stået for produktionen i gartneriet i samarbejde med styrelsens gartnere. Med tiden skal gartneriet have åbent året rundt som Gråsten Slotshave.

Samlet koster projektet 22 millioner kroner. I efteråret 2018 har Folketingets finansudvalg godkendt projektet og afsat 5,3 millioner kroner fra Slots- og Kulturstyrelsen.

Projektet har desuden modtaget tilsagn om fondsstøtte på knap 14,9 millioner kroner. Fondene er Bitten og Mads Clausens Fond med 7,7 mio., Louis Hansens Fond 5 mio., Fabrikant Mads Clausens Fond 900.000 kroner, BHI Fonden 900.000 kroner, Sydbank Fonden 250.000 kroner og fra Michael Jebsen Fonden 100.000 kroner. Dertil bidrager Sønderborg Kommune med 1,6 mio. Byggeriet foregår efter EU-udbud, men selve havearbejdet projekteres af styrelsen selv. Sønderborg Kommune har godkendt en lokalplan for projektet.

Det ventes, at Den Kongelige Køkkenhave indvies i sommeren 2020. Den skal også indgå i projektet Landesgartenschau 2020-2022.

Den kongelige familie, der bor på slottet om sommeren, er en aktiv medspiller i projektet, som er godkendt af dronning Margrethe og prinsesse Benedikte.

Gråsten udvikles med afsæt i gråstenæblet og det kongelige slot

Siden 2013 har frivillige med støtte fra Sønderborg Kommune stået bag Gråsten Æblefestival, som er blevet holdt hvert år over tre dage som indledning på skolernes efterårsferie. Fra 2019 er festivalen dog flyttet til september. Festivalen kredser om gråstenæblet, der er udbredt i hele verden, men er blevet udviklet i Gråsten Slotshave, hvor modertræet stammede fra en klosterhave i Schweiz og er hjembragt af en ung Ahlefeldt-greve i slutningen af 1600-tallet.

Ideen til festivalen er udviklet under Gråsten Forum, som er en upolitisk paraplyorganisation for foreninger i Gråsten, og både det maritime, kunst og lokale fødevarer har været gennemgående temaer. Desuden er der i løbet af årene – med borgernes hjælp – blevet plantet op mod 1000 gråstenæbletræer på offentlige arealer i Gråsten og omegn.

Festivalen indgår i en masterplan for Gråstenområdet²⁰, som Gråsten Forum har udarbejdet, og som har bosætning og turisme som strategiske fokusområder. Det er et af kommunens såkaldte områdeinitiativer. Her er der to fyrtårnsprojekter; en opgradering af Ahlmannsparken til nyt kultur- og multihus samt udvikling af Den Kongelige Køkkenhave, hvor også gråstenæblets historie skal formidles.

²⁰ Masterplan for Gråsten-området 2015-2025: https://sonderborgkommune.dk/sites/all/files/Forvaltninger/Intern%20Stab/Kommunikation/Dokumenter/masterplan_for_graasten-omraadet_2015-2025.pdf

Augustenborg som kunstmekka

I forbindelse med regionens beslutning om gradvist at flytte sit psykiatriske sygehus ud af Augustenborg Slot og til Aabenraa, blev et palæ, som ligger i parken bagved selve slottet, taget i brug som Augustiana Skulpturpark og Kunstcenter. Det er blevet drevet af private gallerister indtil slutningen af 2018. I stedet har kommunen ansat kunstkonsulent Hanne Lundgren Nielsen, som skal implementere en masterplan for Augustiana²¹, som byrådet har vedtaget i 2018. Masterplanen er delt op i fire trin, hvor stedet løbende skal udvikles og udvides med café, børneprogram, værksteder, kunstnerbolig og restaurant. I efteråret 2019 er stedet officielt genåbnet som Augustiana Kunstpark og Kunsthø.

Sideløbende har byens tidligere posthus i mange år været drevet som KunstPunkt af en forening af kunstnere med skiftende udstillinger, og i 2013 blev det tidligere rådhus overfor posthuset taget i brug som et kunstnerkollektiv med arbejdende værksteder, KunstVærket.

Der er for et par år siden stiftet en paraplyorganisation i Augustenborg, Hertugbyens Udviklingsforum, som har fået udarbejdet en minimasterplan²² med støtte fra kommunen. I masterplanen er kunst og kultur centrale emner. Planen er udarbejdet i tråd med en bystrategi²³ for Augustenborg, som byrådet har vedtaget i 2017, og hvor "Kunst og kultur – aktivt kunstmiljø" er et af fire fokuspunkter.

²¹ Masterplan for Augustiana, Sønderborg Kommune, august 2018: http://www.augustiana.dk/userfiles/file/2019/masterplan_augustiana.PDF

²² Minimasterplan Hertugbyens Udviklingsforum: <https://augustenborg.dk/wp-content/uploads/2019/02/Mini-master-HU.pdf>

²³ Bystrategi for Augustenborg: https://sonderborg.viewer.dkplan.niras.dk/media/1575156/Bystrategi_Augustenborg-vedtaget.pdf

Markeringer af 100-året for Genforeningen i 2020

I 2020 vil der i hele landet være markering af 100-året for Genforeningen i 1920. I samarbejde mellem syv syd- og sønderjyske kommuner er der oprettet et sekretariat²⁴ i Aabenraa, hvor begivenhederne koordineres.

I Sønderborg Kommune markeres det i perioden 10. januar til 11. juli 2020 med følgende indsatser:

- Folkefest den 11. juli 2020 på Kongeskansen
- Fyrtårnsprojektet Sønderborg Spejlinger 2020 – der består af delprojekterne:
 - Spejlinger – 7 kunstinstallationer/-designs placeret i kommunen
 - SpejlBilleder – Genforeningen for kommunens børn og unge
 - GenSpejlet – Historiefestival i perioden 4. maj til 10. juli 2020

Man har kunnet søge midler til aktiviteter og oplevelser den såkaldte 2020-pulje til aktiviteter og oplevelser afholdt i Sønderborg Kommune i perioden 10. januar til 10. juli 2020.

Man kunne søge op til 50.000 kr., og ansøgningsfristen for puljens 3. runde med 200.000 kr. i puljen var 1. oktober 2019.

²⁴ Sekretariatet for Genforeningen 2020 <https://genforeningen2020.dk/>

Tour de France i 2021

I juli 2021 bliver Sønderborg målby for en etape i Tour de France, og det ventes at give en stor tilstrømning af gæster til området, ligesom der vil blive stor eksponering i medierne. I den forbindelse skal infrastrukturen til de mange gæster være på plads, og i den budgetaftale flertallet i byrådet har indgået for 2020 nævnes det, at mulighederne for parkering og ophold for autocampere skal forbedres. Det skal laves en analyse, og geografiske områder skal udpeges. Det nævnes, at der særligt frem mod Tour de France i 2021 skal fremlægges konkrete initiativer, der kan realiseres, og at kommunen skal samarbejde med lokale aktører, herunder campingpladser mv.

folkBALTICA – folkemusikfestival over grænsen hvert forår

Folkemusikfestivalen folkBALTICA foregår hvert forår på begge sider af grænsen. I en årrække har åbningskoncerten været holdt i Alsion i Sønderborg, og i 2019, da festivalen fyldte 15 år, bestod programmet af ni dage med 30 koncerter på 26 spillesteder i Slesvig-Holsten og Sønderjylland.

Festivalen har musik fra Østersølandene i fokus, og kunstnerisk leder siden 2013 er folkemusikeren Harald Haugaard. Han leder også Folk Baltica Ensemblet, der blev oprettet i 2013 og består af cirka 50 unge musikere fra begge sider af grænsen. De mødes fire til seks gange om året for at øve og spille koncerter, og det er blevet en tradition, at ensemblet er rygraden i åbningskoncerten i Alsion sammen med Sønderjysk Pigechor.

I 2013 blev folkBALTICA nedlagt som et selskab og drives nu som en forening af Flensborg By, kommunerne Sønderborg, Tønder og Aabenraa, Kulturstiftung des Kreises Schleswig-Flensburg, Stiftung Nordfriesland, Sydslesvigsk Forening, Bund Deutscher Nord-schleswiger, Landesarbeitsgemeinschaft Folk Schleswig-Holstein, ROSA – Dansk Rock Samråd, Speicher Husum og Flensburger Folkverein.

Turismen i tal

Både landsdækkende og lokalt er turismen i vækst. Det viser analyser fra turistorganisationen VisitDenmark. Samlet er mængden af udenlandske overnatninger i Danmark steget med 3,4 procent fra 2017 til 2018²⁵. Syddjylland har 31 procent af alle kyst- og ferieovernatninger i landet²⁶. Hele 38 procent af alle de udenlandske kyst- og ferieovernatninger er placeret i Syddjylland, mens det gælder 24 procent af alle de danske. Af de udenlandske gæster er langt den største gruppe fra Tyskland.

I Syddjylland udgør de udenlandske overnatninger 62 procent og de danske 38 procent, mens forholdet er tæt på omvendt i naboområder som Fyn og Østjylland. Med 58 procent ligger Sønderborg kommune nummer 8 på landets top-10 over kommuner med den højeste andel udenlandske overnatninger.

VisitDenmarks analyser viser, at kyst- og naturturisterne først og fremmest slapper af på deres ophold, men de efterspørger også aktiviteter. Især de udenlandske kyst- og naturturister er aktive på deres ferie, og de efterspørger flere forskellige typer oplevelser og attraktioner og besøger forskellige områder i landet. Derfor er det vigtigt, at såvel oplevelser som aktiviteter er synlige, både i markedsføringen og ude på de respektive feriesteder, påpeger VisitDenmark, som i sin seneste analyse også peger på, at turisternes brug af onlineinformation er stigende. Det gælder både før udrejsen og på selve rejsen. Endelig viser tendensen, at det er lykkedes at udvide sæsonen. Den samlede skuldertsæson er gået hele 25,2 pct. frem siden 2014, mens højsæsonen er gået 10,3 pct. frem siden 2014.

Over en million overnatninger i Sønderborg kommune

Ifølge kommuneplanen har Sønderborg kommune årligt cirka 1,2 mio. registrerede overnatninger²⁷. Og det er især lystsejlere, sommerhusgæster og campister, der finder vej til kommunen.

I 2017 havde Sønderborg Kommune over en million – 1.157.049 – kommercielle overnatninger, som fandt sted i både feriehus, ferieejligheder, hoteller og vandrehjem, på campingpladser, i private hjem og i sejlbåde.

Og i 2019 har Sønderborg oplevet en fremgang på omkring 50.000 turistovernatninger og er endt på omkring 1,2 millioner overnatninger. Samme år er besøgstallet på Visit Sønderborgs hjemmeside steget med 30 procent fra 2018 til omkring 300.000, ligesom oplevelsesparken Universe satte ny besøgsrekord. Fra 2018 er antallet af overnatninger foretaget af udenlandske turister steget med 11 procent, og i forhold til 2017 er fremgangen på 15 procent.

Ifølge BBR-registret per 2017 er der i Sønderborgområdet 2285 feriehus, hvoraf de 1038 er på Sydals. Sønderborg er desuden landets næstmest besøgte destination for lystsejlere.

I en gæstetilfredshedsundersøgelse i Sønderborg, udført af Epinion i 2017²⁸, fortæller 77 procent af turisterne, at de gerne vil anbefale Sønderborg som feriedestination, mens 19 procent er neutrale og 2 procent forholder sig mere kritisk.

²⁵ VisitDenmark Videncenter – natur- og kystturisme. <https://www.visitdenmark.dk/corporate/videncenter/forretningsomrader/kyst-og-naturturisme>

²⁶ Rapport Turismen i Danmark 2019 <https://www.visitdenmark.dk/api/drupal/sites/visitdenmark.com/files/2019-05/Turismen%20i%20Danmark%202019.pdf>

²⁷ Sønderborgs Kommuneplan <https://sonderborg.viewer.dk/plan.niras.dk/plan/40#/23443>

²⁸ Gæstetilfredsbed sommer 2017 – Sønderborg, Epinion 2017

Gæsterne angiver følgende grunde til at anbefale Sønderborg:

- Byen: 42 procent
- Området, omgivelserne, miljøet: 41 procent
- Naturen: 22 procent
- Attraktioner og seværdigheder: 21 procent
- Havnen: 19 procent
- Beliggenhed: 16 procent

Af kritikpunkter har de følgende:

- Priser
- Rengøringstilstand af offentlige toiletter
- For få indkøbsmuligheder
- Større renlighed i selve byen
- Butikkers åbningstider
- Manglende skiltning og manglende tysk skiltning
- For mange tomme butiksvinduer

De angiver, at de kom efter følgende:

- Naturområder (strande, kyst, parker) Ja: 44 procent, nej: 51 procent, ved ikke: 5 procent
- Vil besøge attraktioner og oplevelsescentre i eller tæt på Sønderborg Ja: 21 procent, nej: 70 procent, ved ikke: 9 procent
- Vil besøge kulturattraktioner (museer, historiske seværdigheder, udstillinger, kulturevents)? Ja: 42 procent, nej: 13 procent, måske 13 procent, ved ikke: 2 procent
- Vil spise på restaurant, café eller lignende under ophold? Ja: 36 procent, nej: 63 procent, ved ikke: 1 procent
- Vil udøve udendørs aktiviteter under ophold? Ja: 46 procent, nej: 54 procent

De besøgendes foretrukne aktiviteter – hitliste:

1. Korte gåture
2. Cykling
3. Længere vandreture
4. Løb
5. Lystfiskeri
6. Lystsejls

Generelt var gæster glade for udendørs aktiviteter, og særligt er gåture en integreret del af ferielivet, ligesom cyklen ofte medbringes. Generelt roses Sønderborg for sin naturbeliggenhed og sine historiske seværdigheder.

Turisternes alder:

- 15-24 år: 4 procent
- 25-44 år: 20 procent
- 45-64 år: 47 procent
- 65+ år: 31 procent

Rejser med børn

- Ja: 45 procent
- Nej: 55 procent

Varighed af ophold

- 1 dag uden overnatning: 29 procent
- 1 overnatning: 7 procent
- 2-4 overnatninger: 29 procent

Cykelturister:

Søger først og fremmest info på hjemmeside for overnatningssted, derefter hjemmesider for destinationer

Døgnforbrug for turister

- Udenlandske cykelturister: ca. 850 kr.
- Danske cykelturister: ca. 950 kr.
- Udenlandske kyst- og naturturister: ca. 750 kr.
- Danske kyst- og naturturister: ca. 800 kr.

Turister søger på internettet

At mange turister søger information om destinationen på internettet, som VisitDenmarks analyser viser, bekræftes af en undersøgelse i sommeren 2018 af Gabriel Lykkebo-Malka, der udførte en analyse og målgruppeundersøgelse af forbrugeradfærd som sin bacheloropgave.

Han indsamlede data fra ca. 400 rejsende på Als-færgen, hvoraf ca. 80 procent var turister. Samlet var 71 procent danskere, mens den klart næststørste gruppe var tyskere med 14 procent og derefter hollændere, 6 procent.

- Hele 91 procent havde brugt internettet til informationsøgning før rejsen, og af de, der ikke havde planlagt alt på forhånd, havde 86 procent brugt internettet undervejs. Nogle påpegede, at der manglede information om spisesteder og efterlyste information og menukort på engelsk

- 71 procent af turisterne havde på forhånd booket overnatningssted
- 54 procent overnattede på hotel, kro, Bed&Breakfast eller AirB&B, 23 procent på camping og 13 procent i sommerhus
- Med hensyn til spising svarede 61 procent, at de selv ville lave mad, men det skulle være hurtigt og nemt
- 39 procent spiste på restaurant
- 35 procent svarede, at de prioriterede en oplevelse såsom en lokal ret, 15 procent gik efter kvalitet, 12 procent efter pris og 38 procent efter, at det skulle være hurtigt og nemt. I rapporten fra undersøgelsen er også anført en række kommentarer fra turisterne. Blandt andet nævnte cykelturister, at man i Tyskland gør meget for cykelturister. Der får de et lamineret kort med cykelruter og en lille håndbog med spise- og overnatningsmuligheder

Grøde i udvikling

af oplevelser i og ved havet

I Sønderborg Kommune har der i de senere år været flere nye initiativer, som handler om at udnytte havet og kysterne – både til at skabe bedre miljø og oplevelser for borgere og turister.

Blå værdikæder med vækstpoteiale

Konsulenten Jens Dolmer har i januar 2017 kortlagt ”blå værdikæder” i Sønderborg Kommune, og i sin rapport²⁹ fastslår han:

Sønderborg Kommune danner en smuk ramme om en række maritime aktiviteter, der både omfatter erhvervsmæssig udnyttelse af området, turisme og rekreativ udnyttelse, samt naturbeskyttelse. Aktiviteterne har væsentlige vækstpoteiale og kan med en målrettet indsats bidrage til at skabe vækst og job i området og fastholde eller understøtte tilflytningen af nye borgere til området.

I rapporten peges på tre vækstområder, hvoraf især det tredje umiddelbart er relevant i forhold til Broagerland og Sydals.

1. Udvikling af blå oplevelsesturisme og skaldyrs- og tangproduktion i havhaver
2. Etablering af et mødested på havet – evt. dansk-tysk
3. Helhedsorienteret kortlægning af kommercielle og rekreative aktiviteter i det marine område. Gennem dialog med interessegrupper og kortlægning af eksisterende understøttende strukturer for at identificere udviklingsmuligheder i forhold til turisme og bosætning. Det gælder f.eks. kystnære shelters og overnatningssteder, stenrev og mindre havne.

²⁹ Kortlægning af blå værdikæder i Sønderborg Kommune, Orbicon 2017

³⁰ Havbøsts hjemmeside: <https://www.xn--havbst-eya.dk/>

Se også denne artikel på TV Sydys hjemmeside: <https://www.tvsyd.dk/sonderborg/berit-vil-vaere-havbonde>

Blå kolonihaver i Sønderborg-området?

I september 2019 blev der i Sønderborg holdt stiftende generalforsamling for en forening, Den blå kolonihave i Sønderborg – Havhøst³⁰, som arbejder på at dyrke tang og muslinger i Allsund. Bag generalforsamlingen stod Naturskolerne Sønderborg, Det Sønderjyske Køkken og Havhøst. Havhøst beskriver sig selv som:

En sammenslutning af maritime nyttebaver, NGO'er, skoler, virksomheder og ganske almindelige mennesker, der deler en kærlighed til det store blå, og som ønsker at fremme en bæredygtig udvikling ved at bringe mennesker tættere på de 70% af jordens overflade, der er dækket af hav.

Projektet er støttet af Velux Fonden, Friluftsrådet og Spar Nord Fonden.

Lokalt er naturcenterleder i Sønderborg Kommune Andreas Hermann en af drivkræfterne, og man kan kontakte foreningen her: Naturvejlederne@sonderborg.dk

Als Stenrev skaber oplevelser i vandet

Siden 2012 er der skabt 19 nye stenrev omkring Als, og der er stiftet en forening, Als Stenrev, på initiativ af blandt andre LandboSyd, Danmarks Naturfredningsforening, Dykkerklubben Poseidon og Dansk Amatørfiskerforening. Med hjælp fra private sponsorer og Velux Fonden er der udlagt 35.000 ton sten, som skaber liv for planter, fisk og dyr til glæde for blandt andre dykkere og fiskere.

Foreningen arbejder for at skabe flere stenrev for give fisk og smådyr endnu bedre yngle- og vækstmuligheder. Det er med til at forhindre iltsvind, når for eksempel muslinger og planter har mulighed for at udvikle sig. Endelig fremmer det også turismepotentialet for lystfiskere og dykkere.

Der var i sensommeren 2019 planlagt en konference af foreningen, men den er udsat et år til 2020.

Foreningens formand er Aase Nyegaard, der også er viceborgmester og formand for teknik- og miljøudvalget. Man kan læse mere om foreningen her: <http://alsstenrev.dk>

Mødesteder for borgerne – med adgang for turister

Store turismeprojekter såsom Nordals Ferieresort ventes at indebære mange job og dermed bedre livsbetingelser for borgerne i området. Men ferieresortet er ikke nødvendigvis et sted, hvor borgerne selv vil komme ofte. Eftersom turister ifølge analyser efterspørger autentiske oplevelser og møder med lokalbefolkningen, er der derfor også vigtigt at udvikle mødesteder flere steder i lokalområdet, hvor både borgere og turister kommer.

Som eksempel har konsulenter i planlæggervirksomheden "fri" i samarbejde med Sønderborg Kommunes Landdistriktssekretariat, lokale borgere og foreninger samt erhvervsdrivende, udarbejdet et forslag til udvikling af Købingsmark Strand på Nordals. I forslaget "Jeg sauna dig" fra 2016 er det ideen at skabe et nyt lokalt samlingspunkt omkring en permanent, handicapvenlig badebro og klublokaler med sauna for vinterbadere og andre interesserede. I forslaget indgår også forsamlingshus og kontor-fællesskab samt nybyggeri med reception og café samt to ferielejligheder. Ejerne af Købingsmark Strand Camping og Nordborg Fyr meldte sig interesserede i at stille lokaler til rådighed.

Forslaget, som det ligger fra konsulenterne, er ikke under realisering, men via et tæt samarbejde mellem Nordals Landsbylaug, PAK, Nordals Vinterbaderklub og kommunen, blev der 30. marts 2019 holdt indvielse af et nyt klubhus ved Købingsmark Strand.

Sydals og Broager
har kyster, strande og stier

Sydals og Broager har mange fælles udfordringer, men også fælles potentialer, blandt andet i forhold til at gøre sig endnu mere attraktive som turistområder. Begge er områder med kyster, strande og stier, små byer og landsbyer, og begge er i forvejen godt besøgt af turister.

Potentialerne handler om udvikling af nye oplevelser og servicemodeller. På forhånd er parterne bundet sammen af Gendarmstien, der løber som en fysisk rød tråd gennem områderne, og som nyder stigende popularitet.

I Sønderborgs kommuneplan 2019-2031 er størstedelen af Broagerland og Sydals – og så godt som hele strækningen med Gendarmstien – udlagt til turismeområder³¹. Her kan der gennem kommuneplanlægning udpeges arealer til nye feriefritidsanlæg. I kystnærhedszonen gælder det dog, at etablering skal ske i forbindelse med eksisterende bysamfund eller større ferie- og fritidsbebyggelser. Diverse natur- og landskabsbeskyttelsesbestemmelser som fx strandbeskyttelseslinjen, planlovens kystbeskyttelsesbestemmelser samt kommuneplanens retningslinjer for landskab og natur skal administreres på samme vis inden for som uden for turismeområderne.

Ved turismeområder forstås områder, der har koncentrationer af overnatningsanlæg. I næromgivelser til overnatningsanlæg (gå- og cykelafstand) indgår aktivitets- og oplevelsesmuligheder, herunder muligheden for naturoplevelser. Områderne er desuden afgrænset således, at nærmeste større by/købstad er medtaget.

Ved ferie- og fritidsanlæg forstås feriehoteller, feriecentre, kur- og wellnesscentre, campingpladser, vandrerhjem, golfbaner, sommerlande mv.

Det vil kommuneplanen med turismen

Ved afslutningen af denne fælles udviklingsplan er kommuneplan 2019-2031 trådt i kraft. Her er blandt andre disse mål beskrevet:

Mål:

- *Fortsat fokus på den traditionelle ferieturisme via de primære segmenter: „Det gode liv“ og „Sjov, leg og læring“. (voksne par og børnefamilier)*
- *Udvikle turismen med udgangspunkt i vores styrkepositioner; relevante målgrupper samt områdets unikke autentiske oplevelser*
- *Styrke helårsturismen gennem events og aktive oplevelser, som kan forlænge turistsæsonen*
- *Forbedre turistservicen i Sønderborg kommune - herunder skilte, turistinformation samt digital infrastruktur*
- *Udvikle Sydals som kystturismeområde*
- *Fastholde vores position som en af landets førende lystsejlerdestinationer i samarbejde med vores lystbådehavn*
- *Styrke det grænseoverskridende samarbejde og sammen udvikle et mangfoldigt og vedvarende udbud af oplevelser året rundt*
- *Fremme oplevelsesturismen gennem events og relevante temaer; blandt andet 1864 og ringridning*

³¹ <https://sonderborg.viewer.dk/plan.niras.dk/plan/40#/23522>

Forskellige overnatningsmuligheder

Ifølge kommuneplanen er der i Sønderborg Kommune 12 hoteller, der er placeret inden for kystnærhedszonen. Et af disse ligger inden for området af denne udviklingsplan, Skovby Kro.

I planen betones det som et vigtigt element i den kommunale strategi, at der tilbydes en bred vifte af forskellige overnatningsmuligheder, bl.a. hoteller, vandrerhjem, campingpladser, sommerhuse og bondegårdsovernatning i form af Bed & Breakfast. Alle de overnatningsformer er til stede i Sønderborg kommune, men der er et behov for, at de eksisterende overnatningsformer udvikles og kvalitetsforbedres, lyder det i kommuneplanen, som dog også nævner, at der kan være mulighed for udvidelse af eksisterende anlæg og for nyanlæg.

Med hensyn til nyetablering og udvidelser er der i områderne for denne udviklingsplan allerede lokalplan for at udvide med 200 lejlighedsenheder i Mommark. Skal mere etableres, skal det som udgangspunkt ind i kommuneplanlægningen³².

Der er flere sommerhusområder i området for denne udviklingsplan. På Broagerland er der i alt knap 500 fritidshuse i Brunsnæs og Vemmingbund, og på Sydals er der tilsammen godt 1000 fritidshuse i Lambjerglund vest for Høruphav, i Mommark, på Kegnæs – i Sønderby og Østerby – og i det suverænt største område, Skovmose³³.

På Sydals findes syv campingpladser^{34,35}, tre mindre på Kegnæs, en i Mommark Marina en i Lysabildskov, en i Skovmose og den helt store, Drejby Strand Camping. På Broagerland findes to campingpladser³⁵, Gammelmark Strand Camping og Broager Strand Camping, begge på halvøens nordøstlige side.

³² Sønderborgs kommuneplan 2017-2019 <https://sonderborg.viewer.dkplan.niras.dk/plan/40#/23523>

³³ Sønderborgs kommuneplan 2017-2029 <https://sonderborg.viewer.dkplan.niras.dk/plan/40#/23524>

³⁴ <https://sonderborg.viewer.dkplan.niras.dk/plan/40#/23525>

³⁵ Find alle campingpladser her: <https://www.visitsonderborg.dk/explore/accommodation-cid19/campingpladser-cid24?sbow-map%3D1>

Masser af badestrande

I Sønderborg Kommune er der udpeget 23 badestrande, hvor de otte har det Blå Flag³⁶. Inden for denne udviklingsplans område er der blåt flag på Drejby Strand og ved Mommark Marina på Sydals samt på Vemmingbund Strand på Broagerland. Strandene er udpeget efter, hvor der er flest badende. For at få Blå Flag skal stranden opfylde en række krav til badevandskvalitet, faciliteter og information.

Blå Flag-stationen³⁷ med to ansatte står sommeren igennem for aktiviteter for børn, også enkelte i lokalområderne på gode strande, som ikke nødvendigvis har blåt flag.

Langs Gendarmstien og i områderne for denne udviklingsplan er der mange gode strande. Det gælder fx i Brunsnæs, ved campingpladserne nordøst på Broagerland, ved Mommark Marina, ved sommerhusområdet Skovmose og i Østerby og Sønderby på Kegnæs.

Strande skal udvikles

I budgetaftalen, som flertallet i byrådet har indgået for 2020, nævnes det, at kommunens strande og kyster skal forblive et rejsemål for turisterne – et hotspot for børnefamilier og områdets borgere: Derfor tænkes strandene ind i et udviklingsforløb, og kommunens fokus skærpes med hensyn til strandenes basisfaciliteter, oplevelsestilbud og informationsniveau.

Omfattende netværk af stier

Der findes i Sønderborg Kommune et omfattende netværk af cykel- og vandrestier, herunder Gendarmstien.

I kommuneplanen kan man via nedenstående link zoome ind på kortet og finde de enkelte, både nationale, regionale og lokale vandre- og cykelruter. <https://sonderborg.viewer.dkplan.niras.dk/plan/40#/23529>

Blandt målsætningerne i kommuneplanen er, at mulighederne for gode vandre- og turmuligheder i kommunen skal sikres og forbedres. Herunder skal man bevare veje og stier, som kan bruges til ture ud i landskabet, til skov, fjord og hav. Desuden vil kommunen afslutte etableringen af vigtige sammenhængende stisystemer og offentlig adgang til natur- og kystområderne og vil sikre flere sløjfetur i samarbejde med lokale aktører.

³⁶ Sønderborgs kommuneplan 2017-2029 <https://sonderborg.viewer.dkplan.niras.dk/plan/40#/23459>

³⁷ Blå Flag-stationens program for sæsonen kan findes her: <https://sonderborgkommune.dk/borger/blaa-flag>

Kommunen har derfor i 2017 udarbejdet en ny stihandlingsplan³⁸, og kommunen vil sammen med Destination Sønderjylland aktivt bruge vandrerutenettet til markedsføring af regionen. Herunder vil kommunen bevare og forbedre forholdene for besøgende på Gendarmstien og forny certificeringen Europæisk Kvalitetsvandrevej, lyder det i kommuneplanen.

I stihandlingsplanen er inden for denne udviklingsplans område nævnt en opkvalificering af stien mellem Mommark og Drejet.

Nye muligheder i den fysiske planlægning

Kommuneplan 2019–2031 var netop trådt i kraft ved udgivelsen af denne udviklingsplan. Der blev gennemført en offentlig idéhøring³⁹ i perioden 15. januar – 1. februar 2019. Her var virksomheder, organisationer og borgere inviteret til at komme med forslag og ideer. Der kom også forslag fra landsbylaug, dog ingen med direkte betydning for udviklingsplanen her. Forslaget til kommuneplanen⁴⁰ var i offentlig høring fra juli til medio september 2019.

Landspolitiske ændringer vil påvirke kommuneplanen, blandt andet en opdatering af rammerne for sommerhusområder og udpegning af udviklingsområder.

Sønderborg Kommune har i to omgange søgt Erhvervsstyrelsen om lov til at omplacere sommerhusområder. Første ansøgning fra 2017 resulterede i at Erhvervsstyrelsen i september 2019 gav Sønderborg Kommune lov til at udlægge et område til 60 sommerhuse ved Nordals Ferieresort mod at tilbageføre et område til 50 sommerhuse ved Lavensby på Nordals.

Ansøgning nummer to er indsendt i november 2019. Den indeholder forslag om at tilbageføre et sommerhusområde ved Østerby på Kegnæs for at kunne udlægge nye sommerhusområder ved Nordals Ferieresort og ved Brunsnæs, samt at ændre områder ved Rendbjerg og Dalsgård til sommerhusområder. Det er uvist, hvornår Erhvervsstyrelsen træffer afgørelse i sagen.

I Sønderborg Kommunes ansøgning fra 2017 indgik et forslag om et udviklingsområde på Sydals for at styrke outdoor-turismen. Erhvervsstyrelsen valgte ikke at imødekomme denne ansøgning. I november 2019 har Sønderborg Kommune indsendt en ny ansøgning om udpegning af udviklingsområder. Ansøgningen indeholder i alt 23 udviklingsområder, som primært består af områder, der i dag er planlagt til bebyggelse, men endnu ikke bebygget. Det tidligere ansøgte område til outdoor-turisme på Sydals er igen en del af ansøgningen.

³⁸ Stihandlingsplan for Sønderborg Kommune 2018-2022 https://sonderborgkommune.dk/sites/all/files/Forvaltninger/stihandlingsplan_2018-2022_2.pdf

³⁹ Kommunens oplæg til idéhøringen: https://sonderborgkommune.dk/sites/all/files/Forvaltninger/boeringer/files/idehoering-kommuneplan-2019-2031-soenderborg-kommune_0.pdf

⁴⁰ Forslag til Sønderborgs kommuneplan 2019-2031 <https://sonderborg.viewer.dkplan.niras.dk/plan/40#/>

Brochure med forslaget i kort form: https://sonderborgkommune.dk/sites/all/files/Forvaltninger/boeringer/files/kp19kortfortaltforslag_2.pdf
Den færdige kommuneplan 2019-2031 findes her: <https://sonderborg.viewer.dkplan.niras.dk/plan/40#/>

Gendarmstiens potentiale

I en statusrapport for Gendarmstien, november 2018, konkluderer konsulent Irene Sanchez Lorenzen følgende:

Gendarmstien er vellidt af både turisterne og de lokale.

Stien har stadigvæk et stort uudnyttet potentiale i form af muligheder for at skabe arbejdspladser i landdistrikter. Både i form af overnatning, salg af mad og drikke mm. Og servicering af gendarmsti-turisterne. Der mangler service i form af toiletter, vandposter og affaldsstativer, og mulighederne for finansiering kræver undersøgelse.

Bilisters og autocamperes adgang til parkeringspladser og shelters bør strammes op, idet det er dem, der ifølge udsagn fra beboere sviner og larmer til gene for de lokale og stilleturisterne.

Der er et stort potentiale i konceptet "stilleturisme". Mange af turisterne elsker netop Gendarmstien, fordi der er roligt og stille. En ekstra skiltning bør udvikles, som gør vandreturisterne opmærksomme på denne kvalitet.

I rapporten opgøres overnatningsmuligheder for vandrere på Gendarmstien således:

Ud over shelters er der følgende på kroer og Bed&Breakfasts:

- Broagerland: 59 sengepladser
- Sydals, i Skovby: 35 sengepladser

Campingpladser:

- Der er to campingpladser på Broagerland med tilsammen 420 pladser.
- På Sydals er der i Drejby en campingplads med 450 pladser.

For få senge

Ifølge rapporten har Sønderborg Kommune ved hjælp af målestationer målt, at der fra uge 7 til uge 24 i 2018 gik 32.000 personer på Gendarmstien. Det er inklusive lokale hundeluffere mv.

En stikprøve på en Bed & Breakfast i Brunsnæs viste, at der i løbet af sæsonen 2018 var 1500 gæster fra 11 forskellige nationer, og at det var nødvendigt at afvise ca. 400 gæster.

Destination Sønderjylland havde i 2018 102 bookinger med i alt 218 gæster blandt andet til destinationens egne Gendarmsti-pakker. Destinationen er desuden ved at finde en tysk operatør.

Heavy-vandrere og light-vandrere

Rapporten henviser til Region Syddanmarks rapport "Aktiv tematurisme i Region Syddanmark – Delanalyse vandreturisme", 2014⁴¹, som inddeler vandreturister i "heavy-vandrere" og "light-vandrere". Førstnævnte har ofte eller meget ofte gået mindst fem kilometer og har angivet muligheden for at vandre som en grund til at vælge Danmark.

⁴¹ <https://detgodeliv.regionsyddanmark.dk/publikation/aktiv-tematurisme-del2-vandring/>

Light-vandrere er turister, som blot har gået mindst fem kilometer en enkelt gang, og hvor muligheden for at vandre ikke nødvendigvis indgår i deres valg af rejsemål.

Light-vandrere udgør 89 procent af vandrerne i dette område. De har et døgnforbrug på 426 kr.

- 54 procent af vandrerne tilhører segmentet "det gode liv" – par som rejser uden børn.
- 46 procent tilhører segmentet "sjov, leg og læring" – typisk en familie med børn, som vælger Danmark på grund af natur, kyst, strand, attraktioner og børnevenlighed.
- 80 procent af lightvandrerne tager på udflugt i naturen
- 35 procent tager på cykeltur på mindst ti km, mens 38 procent tager på korte cykelture
- Over 70 procent tager på restaurant
- Ca. 42 procent besøger historiske attraktioner
- 50 procent besøger museer og udstillinger
- 77 procent tager på shopping
- Ca. 25 procent tager i forlystelsespark

Om heavy-vandrerne, som udgør 11 procent, konkluderes:

- Døgnforbrug ca. 288 kr.
- To ud af tre tilhører segmentet "det gode liv", der rejser som par uden børn
- 96 procent går gerne småture
- 96 procent tager på udflugt i naturen

- Ca. 1/3 tager gerne på korte eller længere cykelture
- 55 procent bader i havet
- Lidt under halvdelen tager på museum
- 35 procent er interesseret i historiske attraktioner og arkitektur
- 80 procent tager på shopping
- 15 procent tager i forlystelses- eller oplevelsesparker

Rapporten gengiver blandt andre disse reaktioner fra vandreturister på Gendarmstien:

- Positivt: Naturen, ro, tid til at tænke, søde og hjælpsomme lokale, turistkontoret, tydelige skilte, smukt, havet, gratis shelters, husene og variation i landskabet
- Negativt: Skilte på stien bliver stjålet, stien er svær at passere på cykel, strækningen Skovby-Høruphav virker kompromisagtig

Vandrerne har blandt andet efterlyst: Flere shelters, vand ved shelters, muldtoaletter ved shelters, flere kaffeboder, flere forretninger og vandpladser, bus til Skovby i weekenden, information om muligheden for Flex-ture, menukort og information på engelsk, mulighed for at få aftensmad undervejs.

Stilleturisme udvikles

En gruppe på Broagerland, "Stillegruppen", arbejder med at udvikle og markedsføre "stilheden" på Broagerland for at tiltrække et bestemt segment. Gruppen vil klassificere denne stedbundne kvalitet på Gendarmstien.

Gruppen henviser til fremtidsforskeren John Naisbitt, der har peget på, at steder uden teknologi i stigende grad bliver efterspurgt, og de anbefaler derfor, at man lader Gendarmstien være så lavteknologisk som muligt.

Senest har gruppen udviklet "loops" for stilleturister på stien, og der er udarbejdet skiltning, foldere og kortmateriale. Dette projekt indgår som én af de turistpakker, der udløber af dette projekt, "Udlevelse i Verdensklasse".

Gruppen har udpeget 12 stilleområder og 11 vandruter, der er udvalgt efter ro og herlighedsværdi. De kan ses her: <https://www.broager.dk/kunst-og-natur/12-stilleomraader-paa-broagerland>

Gruppens folder kan hentes her:

<https://www.sonderborgkom.dk/wp-content/uploads/Stilleomraade-50x42-bred-m-klistermaerke-002.pdf>

De fem landsbylaug på Broagerland og Stillegruppen har desuden rejst midler til og står bag opstillingen af 18 såkaldte fordybelsesbænke langs Gendarmstien.

I kommunen er der i øvrigt i forvejen udpeget et område ved Bundsø på Nordals til stilleområde. Det fremgår af kommuneplanen 2017-2029⁴². I stilleområdet gælder, at der i en konsekvenszone på 1000 meter omkring området ikke kan etableres nye støjende aktiviteter, før det er dokumenteret, at støjbelastningen fra aktiviteten er mindst 10 dB lavere end den vejledende grænse for dagsstøj i boligområder.

Beboere er positive

Som led i udarbejdelsen af statusrapporten for Gendarmstien blev der 29. november 2018 holdt et møde med landsbylaugene på Broagerland, hvor følgende blev konkluderet:

- Stien er velbesøgt. Naturen, variationen, tilbuddet om kultur og stilheden giver en unik oplevelse, som turisterne går hjem med. Gendarmstien får store anbefalinger
- De lokale er meget positive overfor vandrerne og er ikke bange for, at der kommer flere
- De lokale i Brunsnæs er gode til at samarbejde om overnatning og er på udkig efter et koncept, hvor de kan levere aftensmad til turisterne
- Der er i år blevet uddelt mange kort på ruten, og folk er glade for trykte kort, der bidrager til den "teknologiske stilhed"

Rapporten nævner endelig en række konkrete problemområder, deriblandt ved Skeldekobbøl, ligesom den nævner en række trusler og konkrete muligheder for forbedringer, blandt andet samarbejde om flere Bed & Breakfasts.

Desuden opstår problematiske situationer, hvor det på størstedelen af stien både er tilladt at cykle og gå, da et stigende antal mountainbikere til tider er til gene fra vandrerne. Hvor det er natursti, er det også et problem, at cyklerne pløjer underlaget op i våde perioder.

Kommunen retter til

Teknik- og miljøudvalget har på sit møde 2. april 2019 drøftet at indføre et forbud mod cykling på dele af stien på Sydals og finde alternative ruter for cyklister på de dele af stien, der er udsat på grund af cyklisme.

Det var blevet aktuelt, fordi mountainbiking har udviklet sig igennem de seneste ti år, og især den nyeste del af Gendarmstien fra Hørup til Skovby har vist sig at være meget attraktiv for cykling med mountainbike året rundt. Kørsel i vinterhalvåret kan være hårdt for stiens belægning.

⁴² Sønderborgs kommuneplan 2017-2029 <https://sonderborg.viewer.dk/plan/40#/23530>

Teknik og miljøudvalget udsatte dog punktet, som derfor i skrivende stund endnu er under overvejelse.

På samme møde vedtog udvalget, at der skulle indgås driftsaftaler om adgang til toiletfaciliteter med Vibæk Vandmølle ved Taskland og Broager Strand Camping ved Spar Es. Desuden skal opstilling af tørkloset ved Sandager indgå som et potentielt fremtidigt anlægselement i forbindelse med budgetlægningen 2020-2023.

Feltstudie har afdækket de forskellige interesser

Som led i "Feltkursus – Metode og dataindsamling på en konkret lokalitet" på kandidatuddannelsen By, Bolig og Bosætning, Aalborg Universitet, København, har tre studerende i 2018 gennemført feltstudiet "Gendarmstien"⁴³ med interviewundersøgelser, hvor de har afdækket de forskellige interesser der er på spil i forbindelse med Gendarmstiens udvikling og funktion.

I rapporten fortæller de studerende, at undersøgelsens fokus udsprang af et oplæg fra formanden for Dynt-Skelde-Gammelgab, som beskrev, at der var opstået problemer i forbindelse med Gendarmstiens certificering som Europæisk Kvalitetsvandresti.

Vi gik derfor til feltet med en formodning om en konflikt mellem lokale og turister. Dette viste sig ikke at være tilfældet, men vi stødt på en række konflikter, som blandt andet relaterer sig til udviklingen af Gendarmstien og selve certificeringen deraf.

I studiet arbejder de studerende med, at forskellige interessenter kan have forskellige natursyn. Det er årsag til en konflikt mellem mountainbikere og gående på stien.

En anden modsætning er, at nogle kritiserer de logistiske udfordringer som mangel på toiletter og vandposter, mens andre forsvare dette med ønsket om at bevare stien så naturlig som muligt.

Certificeringen som kvalitetsvandresti stiller nogle krav i forhold til udformning og faciliteter, og dermed er certificeringen i sig selv et paradoks mellem ønsket om så "naturlig" natur som muligt på den ene side og på den anden side meget strikse krav til skiltning, underlag og lignende.

Rapporten konkluderer:

Fra både borgere og kommunal side er der ønske om bedre kommunikation omkring selve certificeringen og hvad denne indebærer for udformningen af stien. Dette bør der derfor tages initiativ til, eventuelt på kommunalt plan...

De forskellige naturbegreber er altså årsag til modstridende ønsker og forventninger om for eksempel stille versus aktiv og naturlig versus kontrolleret. Disse tematikker er gennemgående for konflikter der opleves for eksempel mellem vandrere og mountainbikere, og i tilfælde, hvor vandrere beklager sig over, at shelters er optaget af udefrakommende bilister. Men ifølge rapporten spiller tematikkerne også ind i forhold til den overordnede udvikling af området. I rapporten gives eksempler på at lokale borgere også har forskellige forståelser af, hvad begrebet "stilleturisme" indbefatter. Det er igen et tegn på vigtigheden af at få hørt alle stemmer i planlægningen af både Gendarmstien og andre naturområder i Sønderborg Kommune generelt, påpeges det i rapporten.

⁴³ "Gendarmstien", Rapport fra "Feltkursus – Metode og dataindsamling på en konkret lokalitet" på kandidatuddannelsen By, Bolig og Bosætning, Aalborg Universitet, København, v. Sif Abell, Julie Windfeld-Vedel og Signe Deichmann Nielsen

A scenic view of a beach with people walking in the shallow water under a cloudy sky. The text is overlaid on the upper right portion of the image.

Sydals
vil være centrum for kystferie

Fakta om Sydals

Den største by på Sydals er Hørup/Høruphav. Den har ca. 2635 indbyggere og betegnes i kommuneplan 2019-31⁴⁴ som lokalby. Hørup har flere dagligvarebutikker, skole til 9. klasse og sportshal. Hørup/Høruphav ligger tæt på Sønderborg og fungerer som en slags forstad. I kommuneplanen har byerne Tandslet, Lysabild og Skovby status som "landsby i bymønsteret". Der er folkeskole og børneunivers i Lysabild til 7. klasse, og i Tandslet er der en friskole, beboerne oprettede som erstatning for folkeskolen, der blev nedlagt i 2002.

I kommuneplanen udpeges Vibøge, Sarup, Mommark og Majbøl som landsbyer sammen med Østerby og Sønderby på Kegnæs.

I 2018 havde landsbyområderne på Sydals 3086 indbyggere, hvilket var en nedgang siden 2013 på 53.

59,5 procent levede som par, og lidt over en femtedel af alle par havde børn, hvilket var lidt flere end landsgennemsnittet. 18 procent havde mere end et barn.

Indbyggerne har gennemsnitligt 13 års skolegang bag sig, og kun en lille procentdel er ledige. De økonomiske kår betegnes som gode, da den gennemsnitlige husstandsindkomst ligger over landsgennemsnittet og over gennemsnittet i Sønderborg by.

Der er 82 familier med aktive landbrug. Samlet er der 1398 husstande, hvoraf flest er enfamilieshuse, størstedelen opført før 1972. I gennemsnit er boligerne 159 m², hvor landsgennemsnit er 112 m², dvs. at boligerne generelt er store.

Især i landsbyerne er beboerne afhængige af deres biler, og hver husstand har i gennemsnit 1,14 biler til deres rådighed. Fjernvarme er kun lidt udbredt, og nogle har pillefyr eller varmepumper, men de fleste huse opvarmes med naturgas, olie og el.

Hvad er området kendt for?

Sydals udgør det næststørste turist- og overnatningsområde i Sønderjylland, kun overgået af Rømø. Først og fremmest er det et stort feriehusområde med 1038 feriehus, særligt i Skovmose-området, hvor de 650 feriehus ligger.

Mange mener, at Drejby Strand – også kaldet Kerne-landstranden – er Sønderborg-områdets bedste badestrand, men også strandene på halvøen Kegnæs er populære. Også her findes campingpladser og feriehusområder.

En stor del af feriehusene i Skovmose er lejet ud til turister hele sommeren. Her ligger der også en af to campingpladser i Skovby-området. Der er en lille købmand og et pizzeria, der har åbent fra sidst i marts til oktober. Ved Drejet lige før Kegnæs ligger den anden campingplads.

I Skovby findes en kro med overnatningsmuligheder, som netop er ved at blive istandsat af nye ejere. I den mere eksklusive ende findes også det historiske Hotel Baltic ved den hyggelige lille havn i Høruphav. Også Mommark på østkysten af Als har et sommerhusområde, en hyggelig lille havn og badestrand og tiltrækker turister til Mommark Marina med campingplads og restaurant.

⁴⁴ Sønderborgs Kommuneplan 2019-2031 <https://sonderborg.viewer.dk/plan/niras.dk/plan/40#/24099>

Drejet ved Kegnæs er mekka for kitesurfere

Kitesurfere vil gerne have kystnære bugter, hvor de kan flyve hen over vandet på blæsende dage, og Drejet ved Kegnæs tiltrækker stadig flere surfere. Der har flere gange været holdt danmarksmesterskaber i kitesurfing, blandt andet en afdeling af freestyle-mesterskabet i 2015.

Drejby Strandcamping lige i nærheden er en af kommunens største campingpladser med 450 pladser, og her er omkring hver tiende gæst en kitesurfer. De kommer med deres eget udstyr, men kan få kurser og instruktion på campingpladsen, der har sin egen surfskole.

Nogle steder kommer kitesurfere på konfrontationskurs med andre brugere og grundejere, der føler sig trængte. Det kan også give problemer ved fuglebeskyttelsesområder. Ud for Cathrinesminde Teglværk på Broagerland er det forbudt at kitesurfe fra maj til september af hensyn til fuglelivet.

I Alssund-området bliver også Mommark, Fynshav og Himmark sammen med Vemmingbund nævnt blandt kendere som velegnede kitesurf-destinationer. Også bugter ved Haderslev og Aabenraa er nævnt.

Torpedostation og ubåde

ved Hørup Klint

Området ved Hørup Klint er historisk interessant, da her har ligget en torpedostation⁴⁵, som oprindeligt blev etableret i 1906. Den fungerede som tysk torpedo-indskydningsstation under første verdenskrig indtil 1918, og den havde fire skydebaner i Lillehav og ind i Flensborg Fjord.

I mellemkrigsårene blev bygningerne indrettet til husvildeboliger indtil 1944, da den tyske krigsmarine beslaglagde området og indrettede en skarpt bevogtet forsøgsstation. Her blev der udført hemmelige forsøg med bl.a. radar og infrarødt udstyr, hovedsageligt i relation til ubåde. Ved krigens ophør 5. maj 1945 lå der otte ubåde i området, der alle blev sænket af de tyske besætninger. Umiddelbart efter krigen blev der indrettet flygtningelejr med op til 1000 civile tyske flygtninge.

I dag kan man kun se nogle bunkere i skrænten foran Hørup Klint. De har ikke direkte relation til ovenstående, men stammer fra 1950'erne, da området blev brugt til ophugning af dumpet krigsammunition og resterne af de sænkede ubåde.

⁴⁵ Folder, Sønderborg Kommune v. Martin Reimers, Naturstyrelsen: https://sonderborgkommune.dk/sites/all/files/Forvaltninger/Land_By_kultur_2016/Nand_og_Natur/Foldere/boerup_klint_tekst.pdf

Thomas Eje driver kulturhus på Sydals

Entertaineren Thomas Eje og hans kone, kunstneren Katherine Scrivens Eje, har siden 2008 boet på landstedet Harbæksgård i Skovby. Her åbnede de først galleri i en tidligere stald, og i juni 2018 åbnede de også et nyt kulturhus med scene og plads til 70 gæster. Her har Thomas Eje blandt andre samlet det tidligere Linje 3 til optræden i foråret 2019, og gæster fra hele landet kommer kørende i busser til shows.

Naturgenop- retningsprojekt ved Birke Pøl

På Nordals er der gennemført store naturgenopretningsprojekter blandt andet med genskabelsen af Bundsø, og på Sydals er der også et stort ønske om genopretning af Birke Pøl – et ca. 184 hektar stort lavbundsområde - til sø samt våd- og tøreng med et rigt fugleliv. Der blev søgt og bevilget penge fra EU den 21/12 2015 til et 113 hektar stort vådområde, hvor den samlede projektsum havde en værdi af ca. 20 mio. I anden vandplanperiode opstod muligheden for at udvide området til 184 ha. Forundersøgelsen er lavet, men i de seneste år har projektet været sat på standby. Planen er at regulere området med volde, højnet og fæstnet jord til at holde på vandet rundt om en sø. Dermed forbedres fugle- og vandlivet, og det bidrager til at nedbringe udledningen af kvælstof.

Vibæk Mølle

en udflugt værd

Et yndet udflugtsmål på Sydals er Vibæk Mølle⁴⁶, der ligger mellem Hørup og Skovby, syd for Vibøge, i et fredet og naturskønt område – ikke langt fra Gendarmstien. Her findes den eneste bevarede af oprindeligt ti alsiske vandmøller. Den blev opført i 1756 og var i brug indtil 1938.

Møllegården er smukt restaureret. En støtteforening har i årtier indsamlet penge til yderligere restaurering. Det gør de blandt andet ved at stå for aktivitetsdage, hvor vandmøllen og møllegårdens store ovn tages i brug. Til 2019-sæsonen har støtteforeningen budt på blandt andet bededagsvandring, koncert, friluftsgudstjeneste i pinsen, mølledage og høstdage med gamle redskaber. I sommermånederne er der adgang til mølleanlægget i åbningstiden, som er ca. kl. 10-17, ligesom der året rundt arrangeres rundvisninger.

⁴⁶ Vibæk Molles hjemmeside: <https://www.vibaek-moellerne.dk/>

Natur med store værdier

Sønderborg Kommune har til kommuneplanen fået lavet landskabsanalyser, hvor området for denne udviklingsplan indgår i tre afsnit på Sydals. Her beskrives landskabet således:

Sønderborg Bylandskab – (Inkl. Høruphav)⁴⁷

Den lange og varierede kyststrækning, skovene og de to byområder Sønderborg og Hørup / Høruphav er ryggraden i dette landskabsområde. Området byder på et landskab med en rig natur, der er knyttet til kysten og skovene og en række geologiske og kulturhistoriske fortællinger, der er noget særligt både i lokalt og nationalt perspektiv.

...

Sønderborg Bynære Landskab er kendetegnet ved en lang og varieret kystlinje ud til Als Sund, Sønderborg Bugt og Hørup Hav med både stejle kystskrænter og lavtliggende naturområder såvel som urbane havnemiljøer.

...

Landskabet fremstår sammensat og kontrastfuldt. Området er præget af Sønderborgs byvækst, der har udviklet sig med udgangspunkt i Slottet og bredt sig ud i landbrugslandskabet til Sønderkov og i et bånd nordøst for skoven i retning mod Hørup / Høruphav, der har vokset sig til en lille „forstad“ til Sønderborg. Området

er kendetegnet ved de store bynære skove, der danner grønne kiler og en runlig afgrænsning mellem byen og det overvejende intensivt dyrkede landbrugslandskab. Området rummer få store produktionslandbrug og kun få bebyggelser og landsbyer, der generelt fremstår velholdte. Umiddelbart nord for og mellem Sønderkov og Lambjerg Indtægt er landskabet præget af en mere fintmasket og oprindelig struktur af bebyggelser, begn og småskove og en mere ekstensiv arealanvendelse, der er præget af fritidslandbrug og heste.

...

Den lange og varierede kyststrækning har stor rekreativ og landskabelig værdi med blandt andet havn og strandpromenade, dynamiske kystskrænter ved Klittinghoved, naturområderne Trillen og Fredsmade med stille søer og afgræssede engarealer og ikke mindst de bynære skove Sønderkov og Lambjerg Indtægt, der danner en naturlig grænse for byernes vækst og ramme for landbrugslandskabet. I sig selv rummer skovene mange oplevelsesmuligheder knyttet til naturtypen og de mange fortidsminder. Gendarmstien forløber langs kysten gennem området og gør det let at opleve variationen i det kystorienterede landskab og skovene.

⁴⁷ Landskabsanalyse Sønderborg Bylandskab
<http://sonderborg.viewer.dkplan.niras.dk/DKplan/dkplan.aspx?cmsid=12794>

Sydals Landbrugslandskab⁴⁸

Det flade Sydals byder på et landbrugslandskab med gårde, der ligger i små gamle landsbystrukturer, og på en meget forskelligartet og lang kyststrækning, der benyttes til mange forskellige fritidsinteresser af både de lokale og af de mange turister.

...

De væsentlige landskabsværdier i dette område knytter sig i høj grad til de forskelligartede kyster og de særlige oplevelser og udsigter, der kan opleves i forbindelse med dem. Det gælder både udsigter inde fra landbrugslandskabet, fx Store Elholm, men også udsigter fra selve kysten på langs af den jævne eller bugtede kystlinje eller på tværs af vandet til de modstående kyster på Kegnæs, Ærø eller Tyskland. Langs kysten er de store lavbundsområder; Hummelmade og Pøl-Søen-Uføret, med til at give kysten et helt særligt præg. En anden væsentlig landskabsværdi er området åbne og transparente karakter. Spredt i landskabet er der kulturhistoriske strukturer og spor. Vibæk vand- og vindmølle og Mommark Færgetro er eksempler på værdifulde små kulturmiljøer.

Kegnæs Halvø⁴⁹

Landskabet på Kegnæs Halvø er kendetegnet ved et lavtliggende stille og roligt ferie- og landbrugslandskab med mange naturområder i lavbundsområderne langs kysten og i den nordlige del af området. Landskabet er berudover præget af udsigterne til det omgivende farvand og modstående kyster.

Landskabet varierer og er tæt knyttet til områdets begnsstruktur og de mange lavbundsområder, der sammen med mindre bevoksninger inddeler det dyrkede landskab i mindre enbeder af varierende størrelse. Det er karakteristisk, at gårdene er spredt i hele landskabet, og at de to små bebyggelser, Sønderby og Østerby, i dag primært er sommerbusområder. Disse landskabstræk danner til sammen et let sammensat, roligt og uforstyrret landskab.

Landskabets værdier bygger især på de spændende geologiske og kulturhistoriske fortællinger, som landskabet har at byde på. De geologiske værdier knytter sig især til fortællingen om den geologiske dannelse af marint forland, hvor der er strandvolde og ekstensivt dyrkede enge i de sandede og våde lavbundsområder. Herudover Kegnæs placering midt i havet, med de forskelligartede strande med hver deres kystdynamik, og placeringen, der muliggør de smukke og varierede udsigter fra Kegnæs Fyr; fra Kegnæs Ende, fra sydvestkysterne og øjets mødet med det sydlige Als fra Nørre Landevej. De kulturhistoriske fortællinger knytter sig især til fortællingen om Kegnæs Halvø, der var urørt land fra oldtiden og indtil 1600-tallet, og derfor har helt anderledes bebyggelsesstruktur med spredte gårde i hele landskabet, i modsætning til Als.

⁴⁸ Landskabsanalyse Sydals Landbrugslandskab <http://sonderborg.viewer.dkplan.niras.dk/DKplan/dkplan.aspx?cmsid=12804>

⁴⁹ Landskabsanalyse Kegnæs Halvø <http://sonderborg.viewer.dkplan.niras.dk/DKplan/dkplan.aspx?cmsid=12805>

Sydals

Beskrivelse af de enkelte landsbyområder

Skovby Landsbylaug⁵⁰

Slogan: Skovby – hold da helt ferie

Skovby har godt 300 indbyggere, men antallet mangedobles om sommeren på grund af nærheden til området Skovmose med over 500 feriehuse. Indbyggertallet har været tæt på uforandret i de seneste fem år.

Byen har Skovby Kro, Dagli'Brugsen, et bageri og to butikker med kunsthåndværk. Desuden er der en fodpleje, massør og flere håndværksmestre. Der er ingen skole, men skolegang i Lysabild og Hørup.

Beboerne i Skovby er meget aktive med mange arrangementer og god tilslutning. Der holdes intime koncerter: Skovby Blues, to aktivitetsaftener i juli: Skovby by Night, plantemarked, loppemarked, dragedag på Kerneland-stranden, ringriderfest, sankthans, juletræs-tænding og meget andet.

Skovby Landsbylaug har i sin lokale udviklingsplan⁵¹ den vision at være det foretrukne turistområde på Als. Lauget vil gerne være med til at tiltrække flere turister, få dem til at komme igen og i det hele taget få dem til at nyde nærområdet.

I udviklingsplanens handlingsplan for 2020 nævnes blandt andet, at man vil bevare de mange aktiviteter og opfinde nye. Og man vil gerne tiltrække nye erhverv inden for service og turisme. Man kunne tænke sig et indendørs legeland, paintball, labyrint eller lignende aktivitet for turister. For en del år tilbage har der været tale om et bade-land. Hvor blev det af? spørger landsbylauget.

Byen ønsker sig et sammenhængende cykelstinet til Drejet (vejen til Kegnæs) og gerne videre til Sønderby på Kegnæs. Delen til Drejet er sat i proces af kommunen ved udgivelsen af denne fælles udviklingsplan, og den ventes afsluttet i efteråret 2020. Lauget påpeger, at det er ønskeligt med et sammenhængende cykelstinet på hele Sydals fra Sønderby via Skovby, Lysabild og til Tandslet/Mommark.

Desuden vil lauget blandt andet gerne have fartdæmpende foranstaltninger i byen og have bevaret og udbygget de offentlige transportmuligheder.

Skovby by Night

I de seneste år har der været enorm tilstrømning til Skovby by Night, der holdes torsdag i uge 29 og torsdag i uge 30 kl. 16-22. Gæsterne er både folk fra hele Als og Sønderborg-området og turister fra sommerhusområderne, ligesom arrangementet i sig selv tiltrækker gæster fra et stort område fra Trekantområdet til syd for grænsen.

Ved arrangementet opstilles op mod hundrede boder, der er musik, brandværnet viser brandbiler og griller pølser, og der kan for eksempel være mulighed for at køre på segway.

⁵⁰ Skovby Landsbylaug på Infoland: <http://skovby.infoland.dk/>

⁵¹ Skovby Landsbylaugs udviklingsplan: <https://sonderborgkom.dk/wp-content/uploads/Skovby-udviklingsplan.pdf>

Sydals

Beskrivelse af de enkelte landsbyområder

KEGNÆS

Ø-gruppen⁵²

Slogan: Nærvær – fjernt fra verdens vrimmel

Kegnæs er en knap 20 km² stor halvø forbundet med Sydals af landtangen Drejet. Det er 30 minutters kørsel fra Sønderborg. Halvøen har landbrug og naturområder som Hartsø og Hjortholm sø, spredte sommerhusområder, mindre campingpladser og gode badestrande på sydsiden. Der er ca. 600 indbyggere.

Der er ingen dagligvarebutikker, bortset fra på campingpladserne. Der er en friskole og ellers folkeskole i Lysabild og Hørup.

Kegnæs har flere små virksomheder. Der er især en del med brugskunst, og kunsthåndværk samt gallerier. Der er segway, minigolf, tøj, håndværkere samt fitnesscenter, stresscoach og massage.

Beboerne mødes i forsamlingshuset, hvor det er ambitionen at omdanne sportspladsen til et sted med aktiviteter på tværs af generationer. På Kegnæs holdes også ringridning og sommerfest.

I de senere år er Drejet blevet samlingssted for surfere, da der både er bølger og fladt vand. Ifølge Ø-gruppen besøges Kegnæs hvert år af 50.000-100.000 turister.

Ø-gruppen har i 2019 indført Åben Ø som supplement til en gryende tradition med loppemarkeder mange steder på halvøen den første søndag i juni.

I Ø-gruppens udviklingsplan⁵³ lyder visionen for 2020, at Kegnæs er attraktiv og gæstfri at bo og gæste, og naturen er tilgængelig og i balance.

Ifølge udviklingsplanen ser beboerne en udfordring i at få nye borgere og bibeholde en positiv udvikling. De ønsker at markedsføre området bedre og mere positivt, også for at bevare det antal turister, som allerede besøger Kegnæs hvert år.

Ø-gruppen har blandt andet i fire-fem år arbejdet med ibrugtagen af deres stolthed, Kegnæs Fyr, til blandt andet udstillinger og turistinformation, efter at kommunen har overtaget fyret fra Søfartsstyrelsen.

Ønsker der nævnes er en cykelsti til Sønderby, ligesom Ø-gruppen blandt andet ønsker trampestier og gangstier, borde- og bænkesteder, udkigssteder, fugletårne ved Hartsø og Vasemose, badebroer samt et shelter ved spejderhytten.

⁵² Ø-gruppens hjemmeside for Kegnæs: <http://kegnaes-sydals.dk/>

⁵³ Ø-gruppens udviklingsplan: <https://sonderborgkom.dk/wp-content/uploads/Kegnæs.pdf>

Sydals

Beskrivelse af de enkelte landsbyområder

Kegnæs Fyr⁵⁴ og Kegborg

Kegnæs Fyr er et vartegn for Kegnæs.

Det første fyr blev bygget i 1845 som lanterner oven på fyrmesterboligen, der i 1896 blev erstattet af det nuværende 18 meter høje fyrtårn.

I 2013 købte Sønderborg Kommune fyret med fyrmesterboligen af Søfartsstyrelsen. Det bliver nu blandt andet brugt til et rekreativt mødested for kommunens cirka 450 soldaterveteraner. Ø-gruppen på Kegnæs har været involveret fra begyndelsen for at kunne bruge dele af bygningerne til turismeformål, og i foråret 2019 fejrede de sammen med kommunen afslutningen på en stor renovering.

Der er nu udstillinger på alle fire etager og udsigt 360 grader rundt, mens fyrmesteren stadig har tilsyn med fyrets lamper. Blandt andet står det lokalhistoriske arkiv på Kegnæs for små skiftende udstillinger, man kan læse om fyrets historie, og gamle kort fortæller om farvandene omkring Kegnæs. Planen er, at der med tiden også skal være plads til udstillinger af malerier og andet.

Fyret er åbent for besøgende kl. 8-19 i sommerhalvåret, og kl. 10-16 om vinteren. I tåge og uvejr lukkes fyret.

Mange i hele landet kender navnet Kegnæs Fyr fra vejrmeldingerne i radioen, da Danmarks Meteorologiske Institut har måleudstyr på matriklen.

I nærheden af Kegnæs Fyr, ved p-pladsen på Drejet, ligger voldanlægget Kegborg fra den tidlige middelalder. Det blev bygget til forsvar mod venderne og har været omgivet af volde og dobbelte grave. Sporene har været gemt væk af siv og beplantning, men er nu mere tydelige. Det skyldes, at Ejnar Jørgensen fra Ø-gruppen på Kegnæs er gået i gang med at fritlægge voldstedet. Forud er gået fire års dialog med forskellige myndigheder om tilladelser.

Ifølge en vandrehistorie har der på Kegborg boet en sørøver, kaldet „Kej“, der tændte lamper for at få skibe til at gå på grund, så han kunne plyndre dem. Kegnæs skulle i øvrigt være opkaldt efter sørøveren. Men det er altså en del af vandrehistorien.

Voldstedet blev undersøgt i 1956, og da viste det sig, at det er bygget oven på en gravhøj fra bronzealderen.

Ejnar Jørgensen og Ø-gruppens næste projekt er at fritlægge den eneste tilbageværende langdysse på Kegnæs. Den ligger ikke langt fra voldstedet.

⁵⁴ Kegnæs Fyr <http://kegnaes-sydals.dk/kegnaes/fyr/>

Sydals

Beskrivelse af de enkelte landsbyområder

MOMMARK

Mommark Landsbylaug⁵⁵

Mommark er en lille havnebebyggelse med lystbådehavn, campingplads, badestrand med blåt flag og et sommerhusområde.

Der er cirka 200 faste indbyggere, fordelt på 82 husstande, ca. 20 minutters kørsel fra Sønderborg.

Ifølge landsbylaugets udviklingsplan 2010-2025⁵⁶ findes der i dag ca. 150 feriehusse i området, og en stor del af dem bruges til udlejning. Der er mulighed for at udbygge området til ca. 300 feriehusse. De gode forhold for lystfiskeri og havfiskeri giver et fint grundlag for udlejning hele året.

Der har langt tilbage i historien sejlet færger til Fyn og Ærø fra Mommark. Færgen til Fyn og senere færgen til Ærø har flyttet færgeløje til Fynshav. Den gamle kro Mommark Færgegård er overtaget af Mommark Handelskostskole, som i dag indgår i Business College Syd.

Der har siden 1970'erne været en restaurant på selve havnen. Den indgår nu i Mommark Marina, der er opstået, efter kommunen renoverede havnen og campingpladsen i 2010 – fire år efter et tidligere feriecenters konkurs.

Mommark Marina består af en campingplads med 108 pladser og ny servicebygning, café og selve havnen, der er en hyggelig lille havn med plads til 50-60 lystsejlere og to erhvervsfiskere. Desuden ligger der en badestrand, som marinaen vedligeholder.

Mommark Landsbylaug har i sin udviklingsplan som vision, at Mommark også i fremtiden skal være et attraktivt sted for fastboende og virke som en turistmagnet. Lauget vil med udgangspunkt i historien sætte fokus på de muligheder, som landsbyen og området indbyder til. Det betyder, at havnen fortsat skal være et naturligt midtpunkt for landsbyens aktiviteter, og der skal gøres meget for at bevare stier, kyststrækninger, det åbne landskab og den intime atmosfære.

Landsbylauget finder det oplagt, at Mommark skal fokusere på turisme i fremtiden. Udviklingsplanen tager udgangspunkt i, at der ikke skal bygges flere helårsboliger i området, men havn og campingplads skal bevares med den nuværende harmoniske og intime atmosfære.

Landbrugstrafik med store vogne og mange nye sommerhuse er med til at sætte infrastrukturen under pres, og trafiksikkerheden for både cyklister og gående er blevet forringet, påpeger landsbylauget. Områdets trampestier er påskønnet, men vedligeholdelsen er ikke tilstrækkelig. Lauget forventer derfor, at Sønderborg Kommune investerer mere i vedligehold og etablering af nye stier.

I udviklingsplanen lyder det: *700 meter cykelsti og ingen fodgængerarealer er hvad Mommark kan prale af. Specielt er det en ulempe, at der ikke er anlagt cykelstier til de nærmeste nabolandsbyer, f.eks. Sarup, Lysabild og Tandslet. Det giver derfor sig selv, at det er forbundet med stor risiko at bevæge sig ud i trafikken på cykel og til fods.*

⁵⁵ Mommark Landsbylaugs hjemmeside om Mommark: <https://mommark-landsby.dk/>

⁵⁶ Mommark Landsbylaugs udviklingsplan: <https://sonderborgkom.dk/wp-content/uploads/Mommark-udviklingsplan-revideret-sept-2015-050816.pdf>

Sydals

Beskrivelse af de enkelte landsbyområder

Lauget påpeger også, at der siden 2006 ikke har været en legeplads ved havnen, og det er et stort ønske i udviklingsplanen at få etableret en naturlegeplads.

I forbindelse med badestranden har lauget ønsker om en badebro og en tømmerflåde til udspring. Endvidere er der i udviklingsplanen en række konkrete ønsker til anlæg i området med ønsket om et borgerhus/forsamlingshus som det mest markante.

Mommark til fods – sti med oplevelseslommer

Mommark Landsbylaug arbejder for at realisere projektet Mommark til Fods. Ønsket er at etablere et stisystem fra sommerhusområdet ved Fiskervej gennem de natur-skønne omgivelser til stranden og igennem Mommark. Stien stien bliver knap to meter bred og giver adgang for gående, løbende, kørestolsbrugere og barnevogne, og der skal være oplevelseslommer med blandt andet motionsredskaber, badefaciliteter og kunst. Budgettet for stien er på godt 500.000 kr., og der er bevilget 125.000 fra kommunens landdistriktsudvalg og i 2017 200.000 kr. i LAG-midler. Landsbylauget har siden arbejdet på at finde løsninger for at få budgettet til at hænge sammen, og blandt andet drøftes belysning på stien.

Sydals

Beskrivelse af de enkelte landsbyområder

LYSABILD

Lysabild Landsbyråd⁵⁷

Lysabild har ca. 550 indbyggere fordelt på 341 husstande. Det er en landsby med bl.a. kirke, børneunivers og brandstation. Længere ude i det sydøstligste område på Als finder man Lysabildskov med skøn natur og en campingplads. Der ligger bebyggelserne Humbæk og Ny Pøl og længere nordpå ligger Sarup, en lille landsby med omkring 50 husstande.

Området byder på både dagpleje, børnehave, skole, spejderhytte, en idrætsforening, debilsordning og en sognehistorisk forening. Lysabild Børneunivers samler børnehave, skole og SFO under ét tag og forbinder Lysabild med omkringliggende landsbyer.

Landsbyrådet udgiver Lokalbladet⁵⁹ på fire sider seks gange årligt og har en fin hjemmeside, for eksempel med en historie om et yngre par, som har købt en byggegrund.

Hvert år i september holdes Lysabild Landsbymarked i æblehaven bag præstegården. Her er masser af aktiviteter blandet med loppesalg og hyggemusik.

I vinterhalvåret er der tradition for fællesspisning i multisalen på skolen hver torsdag, hvor foreninger eller skoleklasser på skift står bag gryderne. Aftenerne samler typisk mellem 60 og 100 mennesker, men til jul kan det være op mod 400.

Efter spisningen er der forskellige aktiviteter og gratis kaffe og kage. Overskuddet fra middagen går til foreningens kasse eller klassekassen.

I sin udviklingsplan 2010-2020⁵⁸ beskriver Lysabild Landsbyråd befolkningsudviklingen for skoledistriktet frem mod 2021, der viser et relativt fald i gruppen af 0-6-årige og 26-64-årige, værst blandt 26-42-årige og 60-64-årige, over hele perioden 2009-2021. Det er indbyggere i den erhvervsdygtige alder og børn i dagplejealderen. Derfor er der behov for at holde på børnefamilierne og de ”unge ældre”.

Visionen – udover at være et bæredygtigt lokalsamfund, der som minimum kan oppebære de nuværende institutioner samt offentlige og private funktioner – lyder på at være et landskendt turist- og feriehusområde baseret på autenticitet og havnær natur.

Blandt andet har landsbyrådet følgende målsætninger:

- holde balancen mellem turisme og lokalbefolkning, sådan at husene i landsbyerne sælges som helårshuse til folk, der ønsker at bo her hele året
- at feriehusene ligger i særlige bebyggelser (udlejning af aftægtsboliger, etablering af Bed&Breakfast og lign. sker i den eksisterende landsbybebyggelse)
- sikre adgang til naturen
- tilvejebringe faciliteter, information og historiefortælling i og om vores område

⁵⁷ Lysabild Landsbyråds hjemmeside for Lysabild: <https://www.lysabild-sydals.dk/>

⁵⁸ Lysabild Landsbyråds udviklingsplan <https://sonderborgkom.dk/wp-content/uploads/Lysabild-udviklingsplan.pdf> og rulleplan: <https://www.lysabild-sydals.dk/landsbyraadet/udviklingsplan/>

⁵⁹ Lokalbladet kan læses her: <https://www.lysabild-sydals.dk/lokalbladet/>

Sydals

Beskrivelse af de enkelte landsbyområder

Vi ønsker at fastholde vores eksisterende landsbysamfund og modarbejde en udvikling, hvor der bliver færre fastboende i området, lyder det i udviklingsplanen.

Landsbyrådet arbejder desuden med en rulleplan, som revideres med nogle års mellemrum.

I planen for 2018 indgår med særlig relevans for turismen:

- Sammenhængende cykelstiplan, højeste prioritet for vores område er strækningen på Kegnæsvej fra Mommarkvej til Lysabildgade
- Bedre faciliteter ved kysterne for turisterne og lystfiskere. Højeste prioritet for vores område er ved Pøls rev og Kedde Kuje
- Badebro ved Saruphav
- Etablering af en fælles landsbybutik for lokale leverandører
- Give offentligheden adgang til kirkens tårn samt loft over skibet

Sydals

Beskrivelse af de enkelte landsbyområder

TANDSLET

Landsbygruppen Tandslet Sogn⁶⁰

Tandslet har cirka 635 indbyggere fordelt på 439 husstande.

Der er en friskole med 120-130 elever og SFO, naturbørnehave, dagpleje, et lægehus, mange sportsaktiviteter, en sportshal med blandt andet håndboldklub, gymnastik og kegling, et alsidigt foreningsliv og indkøbsmuligheder. Byen har to områder med seniorboliger, en pensionistforening og Lokallhistorisk Arkiv.

Der er mange aktiviteter i Tandslet, som er fælles, og som også tiltrækker besøgende, såsom stort loppemarked i september, ringriderfest den anden weekend i august og fastelavnsfest. Man kan følge foreningslivet og aktiviteterne i Tandslet Tidende⁶¹ på 16 sider, som Landsbygruppen udgiver tre gange om året.

Sporet, en kilometer nord for Tandslet, er et historisk placeret stisystem, der fører gennem Tandsholm Skov, en samlet rute på 4,5 km. Stien løber langs hegn og skovbryn. Der er også to naturlegepladser.

I sin udviklingsplan 2018-2022⁶² appellerer Landsbygruppen til kommunen om dialog, når det handler om brug af området, herunder benyttelse og beskyttelse af natur- og kulturspor: *Vi kender stumperne af de gamle stier og markveje og vi kender lodsejerne, men vi mangler hjælp til at trykke foldere.*

En arbejdsgruppe under Landsbygruppen har renoveret byens transformatorårn, og i dag varetager Landsbygruppen opsyn og vedligeholdelse af tårnet, der er ”Danmarks mindste museum”.

Tandslet var tidligere en stationsby. Der har faktisk været to stationer, Neder Tandslet og Over Tandslet. Det var der fra amtsbanen blev bygget i 1898 og til den blev nedlagt i 1933, da staten overtog togdriften. I 1962 ophørte togdriften på Als og dermed også Tandslet.

Siden har Tandslet været udfordret – også af kommunalreformerne og centralisering – men beboerne har ofte vist, at de er gode til at stå sammen for at få ting til at ske. I 1970 fik byen en idrætshal, som blev bygget af frivillige. Der blev ikke brugt penge på arbejds løn. Man fik en handel, når man havde arbejdet 125 timer. Tilbygninger er også for en stor dels vedkommende bygget på frivillig basis. Der er bygget to tennisbaner, og som sidste skud på stammen blev der i 1993 bygget to keglebaner, som siden er udvidet til fire.

Ny haludvidelse

Landsbygruppen i Tandslet har i samarbejde med Sydals-Hallens bestyrelse i 2017 lavet en udviklingsplan for Sydals-Hallen. På tre borgermøder på Sydals, i Lysabild, Kegnæs og Tandslet i februar 2018 har borgerne udviklet ønsker om at udvide Sydals-Hallen med faciliteter såsom en svømmehal, legeland og skibakke for turister samt bedre p-pladser. Det skal blandt andet være til glæde for turister som aktivitet, når strandvejret svigter. Kommunen har i foråret 2019 bevilget 50.000 kr. fra sin pulje til borgerinitiativer i landsbyerne til et forprojekt, der skal afdække mulighederne for fysisk aktivitet og bevægelse på Sydals. I sidste ende er det målet at udvikle Sydals-Hallen til et multifunktionelt center for hele området. I sin budgetaftale for 2020 har flertallet i byrådet afsat 6,5 mio. kr. til

⁶⁰ Landsbygruppens hjemmeside om Tandslet: <http://www.tandslet.dk/>

⁶¹ Tandslet Tidende kan læses her: <http://www.tandslettidende.dk/>

⁶² Landsbygruppens Udviklingsplan 2018-2022: <https://www.sonderborgkom.dk/wp-content/uploads/Udviklingsplan-Tandslet-2018-2022-1.pdf>

Sydals

Beskrivelse af de enkelte landsbyområder

modernisering og renovering af hallen med den tilføjelse, at budgetbeløbet skal bruges som en løftestang til at skaffe yderligere privat kapital til realiseringen af det endelige projekt.

Købmandsbutik reddet med anparter og fondsmidler

Tandslet har en købmandsbutik, men den nuværende købmand, Bitten, ventes at gå på efterløn inden længe, og efter det igennem længere tid ikke er lykkedes at få butikken solgt, er borgerne gået sammen om at bevare købmanden, ved at man kan tegne anparter. Der var stor opbakning ved et borgermøde i december 2018, og 220 borgere har tegnet anparter for 650.000 kr., ligesom der kom donationer for 50.000-75.000 kr. I foråret 2019 blev der holdt stiftende generalforsamling.

Også nyt kulturhus

Sideløbende har en gruppe beboerne arbejdet for at sikre en bygning ved siden af købmanden, der tidligere har huset en Sydbank. Grunden med bygningen bruges også af købmanden til p-pladser.

Beboerne er begyndt at tage bygningen, der kaldes "Bittens Bank", i brug som multikulturhus, spillested og kreativt værksted, og på programmet i 2019 har blandt andet været fastelavnfest, koncerter og kursus i pileflet.

Til at overtage købmandsbutikken og Bittens Bank har borgerne afsøgt mulighederne for støtte fra kommunen og LAG-midler, uden at det er kommet på plads, og samtidig har det været et problem at finde en bank.

Et stort gennembrud er kommet i november 2019, da fonden Realdania har valgt at støtte projektet med 900.000 kr. Dermed skal borgerne kun låne 300.000 kr. til projektet med købet af bygningen med købmandsbutikken og Bittens Bank, og de kan samtidig få renoveret butikken og udvidet forretning og lager. Det er også lykkedes at få en aftale med en bank.

I skrivende stund arbejder gruppen med at få en aftale med en forpagter til købmandsbutikken.

Landsbygruppens samlede visioner

I sin lokale udviklingsplan ser landsbygruppen fem år frem og håber at have opnået:

- Gårdbutik med økologiske varer; frugt, marmelade, honning og uldhatte
- Ny købmand med en moderniseret butik
- Sydals-Hallen er blevet moderniseret
- Kulturhus midt i byen
- Bedre busforbindelser

Med relation til faciliteter for turister har gruppen dette afsnit i udviklingsplanen:

Den lokale udviklingsplan fortæller noget om området, og når kommunen er villig til at gå i dialog forud for planer der omfatter et givent område, kan meget lykkes til fælles bedste.

Sydals

– landsbyer samarbejder

Landsbylaug og -grupper på Sydals samarbejder på en række felter, og selv om ikke alle ligger direkte ved kysten er de enige om at bakke op om den målsætning at skabe mere kystturisme. Det skal blandt andet ske ved at forbedre forholdene for kitesurfere, sejlere, lystfiskere osv. og primært i områderne Skovby, Kegnæs og Mommark. Det er et projekt, som kommunen har bevilget 200.000 kr. til udviklingen af. Det er dog på nuværende tidspunkt ikke fastlagt, hvordan midlerne skal bruges. På kommunens liste over projekter er også udvikling af område til outdoor-turisme på Kegnæs, da der søges tilladelse i forbindelse med ny planlov.

Et gennemgående ønske fra landsbylaugene på Sydals er et forbedret cykelstinet. Byrådet har i sin budgetaftale for 2018-2021 afsat 21 mio. kr. til realisering af fire cykelstiprojekter. Etablering af en cykelsti mellem Skovby og Trænge på Sydals indgår som det ene af disse projekter. Der har været holdt to borgermøder om projektet, og teknik- og miljøudvalget har 7. maj 2019 godkendt følgende linjeføring til strækningen på 6,4 kilometer:

Stien starter ved Skovby og anlægges i den østlige vejside og fortsætter frem til, hvor Kegnæsvej fører ind til Kerneland. Der er en passage ved en lavereliggende matrikel, hvor stien placeres for at komme nænsomt forbi. Bækken krydses med en træbro. Lidt nord for vejen ind til Kerneland krydser stien over vejen og fortsætter langs Kegnæsvej i den vestlige vejside. Krydsningen sker med etablering af en krydsningshelle for at sikre de bløde trafikanter. Ved campingpladsen etableres der også en

krydsningshelle for at sikre passage for de bløde trafikanter. Den dobbeltrettede cykelsti fortsætter henover "dæmningen" ind mod Lillehav. På Kegnæssiden placeres cykelstien på Nørre Landevejs nordlige vejside frem til Lillekobbel.

Ligeledes er der afsat midler til forlængelse af cykelstien til Mommark Havn – en strækning på 0,7 km.

Landsbyudvikling på Sydals – vendt på borgermøder

I februar 2018 blev der holdt tre borgermøder i landsbyerne på Sydals, hvor det blev drøftet, hvad der skal til for at nå og fastholde visionerne:

- Sønderborgs største område for kystturisme
- Sønderjyllands næststørste vinterturist-overnatningssted
- Det natur-authentiske supplement til den øvrige turisme i kommunen

Udgangspunktet er fem velorganiserede og målrettede landsbylaug, og at Sydals i forvejen er Sønderjyllands næststørste overnatningsområde.

Hvad skal der til?

Landsbylaugene efterspurgte en udviklingsproces med kommunal opmærksomhed – en kombination af en hvidbogslignende proces og centerby-udviklingsproces (som i Augustenborg).

Sydals

– landsbyer samarbejder

Derudover kom en række mere konkrete ønsker på bordet inden for de fire emner: Erhverv og infrastruktur; boliger; turisme samt landsbyer, fritid og kultur. Flere af disse ønsker genkendes fra landsbyernes lokale udviklingsplaner.

Erhverv og infrastruktur:

- Trafikregulering med to-minus-en-veje i Tandslet, Lysabild og Skovby
- Sammenhængende cykelstinet
- Bustransport i sommerferien og dobbeltbusser
- Kegnæs cykelfærge-rute
- Bedre mobildækning
- Landsbydelebsordning til flere områder

Boliger:

- Storparceller med havudsigt
- Erhvervsgrunde

Turisme:

- Gendarmstien skal fortsættes Kegnæs rundt og kobles til Alssti-nettet
- Shelters langs stierne
- Elopladningsstandere til cykler
- MTB-rute

- Ta-selv-turistbureau
- Offentlige toiletter på Kegnæs og i Skovby
- Faciliteter til kitesurferne
- Dag-til-dag-overnatninger
- Shuttlebus fra sommerhusområder til turistattraktioner som fx Universe
- Vedligehold er vigtigt: skraldespande tømmes, græsset slås på stier i tide, rent og pænt

Sydals skal gøres til et særligt kystturismeområde i Sønderborg kommune med: Kitesurfer-plads, kabelsurfingbane, vandskibane, lystbådehavne ved Kegnæs fyr, kystfiskerifaciliteter.

Landsbyer, fritid og kultur:

- Der mangler dagplejere i Skovby/Lysabild/Kegnæs-området
- Børneuniverstanken skal styrkes og gerne udvides
- Puljen til nedrivning af ruiner er afgørende
- Ønske om at få gang i et badehotel med kur, wellness, gourmetmad mm.
- I lokalområderne er der ønske om: Reetablering af Kegborg-området ved Drejet, offentlig adgang til kirketårn og -loft i Lysabild Kirke, adgang for offentligheden til Projekt Birke Pøl, skiltning ved Kegnæs Fyr samt legeplads, krolf og pumptrack ved Kegnæs Forsamlingshus, medborgerhus i Tandslet (Bittens Bank) med tilhørende p-plads

Sydals

– landsbyer samarbejder

Styrkepositioner, strategi og handlinger

Nedenstående punkter fra en anden sammenskrivning er, hvad borgerne i stikord angiver som styrkepositionerne for Sydals, og hvad der prioriteres som strategi og handlinger – med visse overlap fra tidligere sammenskrivning:

Styrkepositioner

- Kyst og natur – Gendarmstien og Alsstien
- Sommerhusområder og camping, største i Syddanmark efter Rømø
- Exceptionel kystlinje med de bedste strande i Syddanmark
- Drejet, kitesurfing mv.
- Mommark Havn og Vibæk Mølle
- Mørke
- Mange levende hegn – guldregn og syren
- Naturområderne Hartsø og Birke Pøl

Strategi

- Helårs natur-og kystturisme med vandaktiviteter
- Autentisk, international, balance i landskabet
- Flere rekreative områder og faciliteter til outdoor-aktiviteter
- Bedre kulturtilbud og aktiviteter
- Mere for turisterne – især på regnvejrdsdage
- Udnyttelse af historiske, stedbundne og menneskelige ressourcer
- Flere lokale butikker med lokale varer

Handlinger

- Als som cykelø, sammenhængende cykelstinet, cykelfærge (Ærø- + Kegnæs, Kegnæs/Høruphav-Langballigau–kobling m. Broager-rute), censorlamper på stierne, saltning på stier om vinteren
- Vinterbadefaciliteter m. sauna
- De bedste sandstrande i Syddanmark, strandrengøring, mere liv på Kærneland, badehuse (Mommark og Drejby)
- Sommer-lystbådehavn på sydsiden af Kegnæs (midlertidig bro) Kongshoved
- Syddanmarks bedste vandsportssted. Vandaktiviteter, flyt sten til snorkelrute/havlegeplads med høje træer, snorkelrute med tov – jf. Mandø Naturcenter, aktiviteter som kan bruges i vandet a la Kattegatcenteret, (Kite) surfercenter, flyt sten i vandet for at optimere surferforhold, kabelbane
- Lystfiskeri: Ramper til joller (Saruphav, v. KeddeKuje og Kegnæs)
- Naturaktiviteter: Geocaching-koordinering, guidede naturoplevelser, stjernekiggeri på Pøl (Dark Sky Als), flere rasteplasser med udsigt, bl.a. Drive-in solopgang ved Hummelvig, solnedgang ved Sønderby/Drejet (p-pladser)
- Feriecenter med legeland og indendørs skibakke
- Farm Safari
- Overnatning: Badehotel, B&B, campingpladser, flere ferieboliger
- Friluftsfaciliteter: Shelters (især langs kyststierne), toiletter, badebroer, flere borde-og bænkesæt, skibakke

Sydals

– landsbyer samarbejder

- Bedre info: Skiltning, bedre skiltning til fx B&Bs, Sydals-app a la Tripadvisor, turistinfo på flere sprog, interaktive turistskærme med flere sprog, turistmontrer
- Bedre branding: Lift nu –Sydals
- Etablering af flere rekreative områder
- Naturpleje: Slåning af grøfter og langs stier oftere + oprensning af grøfter og opsamling af skrald
- (Bæredygtig ø), øko-ø
- Gode forhold for flora og fauna
- Vilde blomster langs vejene + evt. inde på markerne
- Flere grønne områder i byerne (afstand ml. huse)
- Drænet og klimasikret sommerhusområde i Skovmose
- Kystsikring
- Lav vandreområde i Hummelvig
- Mere tilgængelighed til naturen
- Sammenhængende, fleksibel mobilitet, tilgængelig for alle: Minibusser, elbusser, selvkørende, flere delebiler, cykelfærge, bredere og bedre veje, to-minus-en-veje, stier til vandring og MTB, cykelruteskiltning, udvidelse af flyvepladsen, broen til Fyn, kobling af Alsstien og Gendarmstien + ny sti på Kegnæs
- Hurtigt og stabilt internet til alle på hele Sydals, bedre mobildækning
- Tryghed: Sikker skolevej, Kegnæs Brandstation tilbage, søredningstjeneste, base for hjemmepleje flere steder på Sydals, hospice
- Turisme og serviceerhverv: Kro, wellness, pop-up-butikker, hotel ved Mommark, vandland, mere detail, flere lokale butikker med lokale varer + oplysning om dem, flere cafeer, B&B, Bed & Bike, motel
- Erhverv: Lettere at starte virksomhed og gøre turistvirksomheder rentable, bedre lånemuligheder til ejendomme i landdistrikter, alt gylle på biogasanlæg, branding af styrkepositioner

Sydals

– landsbyer samarbejder

Forlængelse af Gendarmstien til Kegnæs og omlægning af sti i Mommark

Landsbylaugene på Sydals ønsker forbedret tilgængelighed til naturen, og på dagsordenen er blandt andet en kystnær vandresti på Kegnæs som en kobling af Gendarmstien og Alsstien. Desuden ønsker laugene en omlægning af Alsstien i Mommark udenom Mommark Marina.

Disse ønsker blev drøftet på et møde mellem landsbylaugene på Sydals og byrådets teknik- og miljøudvalg i juni 2019.

Status er, at Ø-gruppen på Kegnæs nu har fremlagt en plan for etablering af en sti fra Kegnæs Fyr til Kegnæs Færge. Gruppen ønsker ikke en sti på nordsiden af Kegnæs med den begrundelse, at der aldrig har gået gendarmere, og at der ikke findes nogen etableret sti eller vej. Derfor vil gruppen hellere bevare noget „uberørt“ natur.

Fra kommunens side er det oplyst, at der ikke aktuelt er afsat anlægsmidler, men at turismepuljer evt. kan søges. Desuden kan kommunens stigruppe inviteres til et møde.

Ved Mommark Marina ønskes Alsstien omlagt, så den ikke går gennem campingpladsens område, men i stedet ligger i kanten af området. Campingpladsens ejer tilbyder, at stien kan ligge på campingpladsens jord. Også her har kommunen opfordret til, at kommunens stigruppe inviteres til et møde.

En kitesurferplads ved Drejet er under planlægning

På et møde mellem landsbylaugene på Sydals og byrådets teknik- og miljøudvalg i juni 2019 er en kommende kitesurferplads ved Drejet blevet drøftet, og det blev besluttet, at laugene sammen med landdistriktskoordinatoren og turismekonsulentens sammensætter et udvalg, der skal komme med idéoplæg i samarbejde med områdets private aktører.

Surferne har brug for et sted at stille deres grej, ligesom de mangler toiletfaciliteter og mulighed for et brusebad evt. med koldt vand.

På nuværende tidspunkt oplever landsbylaugene gener i form af uhensigtsmæssige parkeringer/overnatninger og efterladenskaber. Det er ikke muligt at lave ændringer af p-pladsen på Kegnæs, og der kan ikke placeres noget på Lillehavssiden på grund af reglerne om naturbeskyttelse. Derfor skal placeringen være ved Drejby.

Kommunen har afsat 200.000 kr. til en plads, og evt. yderligere finansiering skal søges via LAG-midler og puljen til borgerinitiativer fra landsbylaugene.

Sydals

– landsbyer samarbejder

Surfcenter ved Kerneland med kabelbane og MTB-bane

Landsbylaugene på Sydals vil gerne lave et surfcenter ved Kerneland. Kommunen ansøger Landsplandirektivet for udviklingsområder i kystnærhedszonen.

Ansøgningen om udviklingsområdet på Sydals har blandt andet bygget på ideer om en kabelbane og MTB-bane.

Landsbylaugene på Sydals er i dialog med Idrætshøjskolen i Sønderborg, som også arbejder med et kabelbane-projekt. Parterne vil samarbejde fremfor at gå hinanden i bedene, og ifølge landsbylaugene kan Idrætshøjskolen se nogle muligheder på Sydals, som de ikke selv har pga. lidt mindre pladsforhold.

Ideen om et surfcenter er blandt andet inspireret af surferparker med bølger i München, The Eisbach River Wave⁶³, og i Wales – Surf Snowdonia Wave Garden⁶⁴ i Nord-

vest Wales. Sidstnævnte ligger fem timer fra London, man skal bestille tid, og banen er godt belagt.

Tankerne på Sydals er at lave en adventure-pakke, hvor surf kan kombineres med

- SUP (stand up padle surf) med surfskole
- MTB (å la Kelstrup Plantage: <https://www.youtube.com/watch?v=ayftgMYX9a8> – 10 km)
- Dykning (på stenrevne ved Kegnæs og efter de otte tyske ubåde fra anden verdenskrig i Æ Lillehav)
- Vandring på Gendarmstien og Alsstien
- (Hav)kajak-sejlads
- Klatring – evt. i samarbejde med Idrætshøjskolen

⁶³ The Eisbach River Wave, <https://www.youtube.com/watch?v=6oP0yFnqb2M>

⁶⁴ Surf Snowdonia Wave Garden i Nordvest Wales: https://www.youtube.com/watch?v=zj_Ul6lr9PQ

Sydals

– landsbyer samarbejder

Illustration: Lysforureningskort over Alsund-området hentet fra <https://www.lightpollutionmap.info/>

Mørke-turister til Sydals?

Lysabildskov på Sydals er et af de steder i landet, hvor man bedst kan opleve mørke, altså helt sort nat uden forurening fra kunstigt lys. Det pointerer foreningen Dark Sky Als, som Karsten Madsen fra Augustenborg i 2017 tog initiativ til.

Foreningen arbejder for at bevare og forbedre mørket, eftersom den slags mørke bliver stadig sjældnere. For eksempel er der i hele landet amatørastronomer, som leder efter mørke steder, hvor de kan kigge stjerner, men der bliver stadig færre steder.

Als-gruppen er inspireret af Dark Sky Møn, som arbejder med at gøre deres mørke til en turistattraktion. For eksempel har flere overnatningssteder liggestole og tæpper, man kan låne til at ligge ude og nyde nattehimlen.

Det kan man også gøre på Sydals, ligesom man kan arrangere for eksempel mørkevandringer i naturen.

Dark Sky Als vil arbejde for at få Lysabildskov certificeret som dark spot af International Dark Sky Association. Det er også et mål at få "dark spots" arbejdet ind i fremtidige lokalplaner.

Karsten Madsen har både holdt møde med kommunen og med landsbylaugene på Sydals om ideerne.

Man kan gøre meget for at afbøde kunstigt lys, uden at gå på kompromis med trafikikkerheden og uden at bruge store midler. På gangstier kan man for eksempel vælge mere røde pærer til lamper eller vælge intelligent lysstyring, der dæmper lyset, når der ikke er folk i nærheden.

Også borgerne kan være med til at bekæmpe lysforurening. Det handler generelt om at vælge de rigtige farver og rette lyset nedad.

Dark Sky Als har lagt otte gode lysråd på sin Facebookside⁶⁵.

⁶⁵ Dark Sky Als' Facebookside. <https://www.facebook.com/DarkSkyAls/>

Broagerland
har storblåede landskaber og specielle miljøer

Broager

Fakta om Broagerland

Broagerland er en halvø med et areal på godt 43 km², der er omkranset af Flensborg Fjord og Gendarmstien. Store dele af halvøen er meget kuperet og præget af levende hegn. Halvøens største by er Broager, som ligger cirka i midten og er kendt for sin kirke med tvillingespir, der kan ses langvejs fra. Det var fra Broager, preusserne beskød Dybbøl Banke i 1864.

De ca. 6300 indbyggere på Broagerland er fordelt i Egersund og Broager by og i halvøens mange små landsbysamfund. I Broager by med 3320 indbyggere⁶⁶ findes en folkeskole med 0.-9. klasse, børnehaven, dagpleje, mange sportsaktiviteter, et alsidigt foreningsliv og flere dagligvare- og specialbutikker. Broager by har i kommuneplanen 2019-2031⁶⁷ status som lokalby, mens Smøl, Skodsbøl, Dynt, Gammelgab og Skelde har status som landsbyer.

I landsbyområderne var der i 2018 735 husstande med tilsammen⁶⁸ 1770 indbyggere, hvilket er et fald på 26 siden 2013, som følger en generel udvikling i kommunen. Dertil kommer 483 fritidshuse. 63 procent lever som par, og hvert fjerde af parrene har børn – mod en femtedel på landsplan. 20 procent har mere end et barn.

Den gennemsnitlige indkomst ligger over det landsdækkende gennemsnit og gennemsnittet for Sønderborg by. Arbejdsløsheden er lav med ca. 4 procent. 61 familier driver aktivt landbrug. Størstedelen af indbyggerne har erhvervsfaglig eller mellemlang videregående uddannelse, i gennemsnit har de 13 års skolegang bag sig.

På Broagerland er de fleste af husene enfamilieshuse, ellers flerfamilieshuse og meget få er etagebyggerier. Husene er i gennemsnit 157 m², og er altså større end landsgennemsnittet på 112 m².

Opvarmningsformen varierer, men generelt er der meget få boliger med fjernvarme, og nogle har pillefyr eller varmepumper, mens naturgas og flydende brændsel er almindeligt. Se evt. oversigten side 13-14.

Størstedelen af indbyggerne er afhængige af biler, og hver husstand har i gennemsnit 1,17 biler til rådighed.

Et sted hvor man bor eller er turist

I en fælles velkomstbrochure til tilflyttere, udarbejdet af landsbylaugene, beskrives det, hvordan Broagerland i de seneste årtier har været præget af lukninger:

Mindre butikker, småskibsejere og håndværkere er lukket i stort tal. Skoler, rådbus, kroer, mejerier, mindre produktionssteder og små landbrug er gået tabt i den fri konkurrences navn. I stedet har vi fået campingpladser, én stor skole, mange sommerhuse, store parcelhuskvarterer, industriområder, et teglværksmuseum, en gendarmstie og mange turister.

Broagerland er for mange af beboerne i dag blevet det sted, hvor man bor, og hvor en eller to biler bringer familien til arbejdspladser i de større byer uden for området. Du vil dog kunne glæde dig over en udsøgt smuk natur, et rigt foreningsliv, solide håndværkere og gode dagligvarebutikker.

⁶⁶ Folder: Din nye hjemby i Sønderborg-området, 2018: <https://www.sonderborgkom.dk/wp-content/uploads/Folder-om-landsbyer-2019-002.pdf>

⁶⁷ Kommuneplan 2019-2031: <https://sonderborg.viewer.dk/plan.niras.dk/plan/40#/24099>

⁶⁸ GeoMatic Rapport 2018

Broager

Hvad er området kendt for?

Broagerland er som nævnt kendt for kirken i Broager med tvillingespirene, og kirken er også berømt for sine kalkmalerier. Derudover er Broagerland præget af en historisk tæt koncentration af teglværker, der har sat spor i landskabet, og ved Iller Strand kan man besøge Cathrinesminde Teglværksmuseum, som hører under Museum Sønderjylland. Der findes også en særlig vandrerute, Teglværksstien⁶⁹, der er en sløjfe på Gendarmstien.

Gendarmstien er i stigende grad en attraktion. Den leder igennem og forbi varieret og spektakulær natur, blandt andet Stensigmose Klint, der ofte er udsat for hård bølgegang fra øst-sydøst. Klinten er populær blandt hobbygeologer, da man kan finde rester af alt fra forstenede snegle til stødtænder fra en skovelefant. Der findes en afmærket rute på 3,5 km, ”Sporet ved Stensigmose”⁷⁰, der også fører ned over stranden, og hvor der er flotte udsigter over Vemmingbund og til den anden side af bugten til Dybbøl Banke og Dybbøl Mølle.

Der er flere gode strande på Broagerland, stranden i Vemmingbund er meget børnevenlig og har Blå Flag, men der er også fine strande i Brunsnæs og ved campingpladserne på nordøstsiden af halvøen.

Broagerland har knap 500 feriehuse, 66 B&B-sengepladser. To campingpladser med i alt 420 pladser, flere udendørs shelters i forbindelse med Gendarmstien, blandt andet på Iller Strand. Hjemmesiden for Gendarmstien⁷¹ har en oversigt over alle typer overnatningsmuligheder.

Cykelfærge er sat i drift

Broagerlands landsbylaug har i mange år arbejdet målrettet på at få genetableret færgeløbet ved Brunsnæs for at muliggøre anløbet af en cykelfærge, der sejler over Flensborg Fjord til Tyskland. Cykelfærgeprojektet indgik i projektet Benefit4Regions med skabelse af netværk på begge sider af grænsen, og det indgår i et nyt interregprojekt med turismeudvikling, TourBo.

I sommeren 2019 lykkedes projektet med de første afgang, hvor cykelfærgen også indgik i konceptet Aktiv Turisme. Der findes på begge sider af fjorden omfattende stisystemer til både cyklister og gående med tunneldale, moseområder, skove, gode badestrande og et varieret fugleliv. Og inden for cykelafstand fra Brunsnæs er der adgang til seværdigheder såsom teglværksmiljøet på Broagerland samt Gråsten Slot og slotshave.

⁶⁹ Sønderborg Kommunes folder om Teglværksstien: https://sonderborgkommune.dk/sites/all/files/Forvaltninger/Teknik%20og%20Milj%F8/Billeder/natur/Teglværksstien_ved_Iller_Strand_DK_p1_2.pdf

⁷⁰ Spor i Landskabets beskrivelse af Sporet ved Stensigmose: <https://spor.dk/Sporene/Sønderjylland/Stensigmose.aspx>

⁷¹ Hjemmesiden for Gendarmstien: Overnatningsmuligheder: <http://www.gendarmsti.dk/da/bvil-ud/overnatning>

Broager

Cykelfærgen er godt fra land

Fra middelalderen og frem til 1875 har der sejlet en færge mellem Brunsnæs på Broagerland og Holnis i Tyskland.

For 25 år siden fik folk i Brunsnæs-ller-Busholm Landsbylaug ideen om at genåbne en færgerute, og den 28. juni 2019 – efter årtiers venten på de nødvendige tilladelser i det internationale farvand - begyndte cykelfærgen Rødsand at sejle mellem Egernsund og Langballigau i Tyskland. Rødsand afsejler fra Egernsund og gør stop på Broagerland i Marina Minde i Rendbjerg og i Brunsnæs inden ankomsten i Langballigau. Rødsand, der har plads til 12 personer, er hjemmehørende i Mommark, hvor den kan chartres.

Færgen sejlede i første omgang i en måned, frem til 25. juli. Forud var der lavet forretningsplan med støtte fra Erhvervsministeriets Landdistriktpulje og landdistriktsudvalgets forprojektpulje. Cykelfærgens Venner, hvor Gerhard Jacobsen er en bærende ildsjæl, har fået sponsorhjælp fra blandt andre SE Vækstpulje og Gråsten Teglværk.

Efter den første uge stod det klart, at der var solgt over 500 billetter, og efter sæsonens sidste sejlads, havde 1650 købt billet. Med sponsorater har færgen dermed vist sig økonomisk bæredygtig, så det nu planlægges, at færgen også skal sejle i 2020. Der er planlagt afgang i 2020 fra fredag den 26. juni og til og med torsdag den 23. juli.

I budgetaftalen, som flertallet i byrådet har indgået for 2020, nævnes cykelfærgen, og det fremgår, at forvaltningen skal undersøge mulighederne for at støtte projektet.

Planen er, at færgen på længere sigt skal være en solarfærge – altså soldreven, og Cykelfærgens Venner søger sponsorer til at investere i sådan en færge og i anlæg til driften.

Man kan se mere om færgen på www.cykelfaergen.info, og her kan der også bookes billetter.

Man kan downloade en folder via dette link: https://www.sonderborgkom.dk/wp-content/uploads/m65_Cykelfaergefolder_DANSK-m-etiket-.pdf

Broager

Teglværker har sat spor på mange måder

Flensborg Fjord-området er historisk Danmarks teglværks-egn nummer et. Faktisk har området haft Nordeuropas største koncentration af teglværker. Industrien tog fart som eksporterhverv efter 1700, ikke mindst med levering af tegl efter de store brande i København i 1728, 1795 og 1807. Men der findes bygninger med tegl herfra i både Nordnorge og i Vestindien

Der har i tidens løb ligget 100 teglværker ved fjorden. Et eksempel er Cathrinesminde ved Iller Strand på Broagerland, som var aktivt teglværk fra 1732 til 1968 og i dag er teglværksmuseum under Museum Sønderjylland. Det er af Kulturarvsstyrelsen udnævnt til et af 25 nationale industriminder – sammen med Danfoss på Nordals.

Over 40 teglværker har hørt hjemme omkring Nybøl Nor og på Broagerland i det 20. århundrede. I dag er der kun seks teglværker tilbage i området, men de producerer ti gange så mange sten, som teglværkerne gjorde for 100 år siden. Dermed udgør de stadig det største teglværksværksområde i Danmark, og der er endnu ca. 350 beskæftigede i branchen i lokalområdet.

Lokalt har teglproduktionen sat spor på mange måder – i landskabet og i befolkningen, hvor mange navne stammer fra teglbrændere og arbejdere, som rejste hertil fra blandt andet Ærø, Fyrstendømmet Lippe-Detmold, Vestpreussen og Polen.

Broager

Storslåede og helt specielle landskaber

Sønderborg Kommune har til kommuneplanen fået lavet landskabsanalyser, hvor området for denne udviklingsplan indgår i to afsnit på Broagerland. Her beskrives landskabet således:

Dybbøl og Broager Bakkelandskab⁷²

Den markante bakkekam omkring Vemmingbund sætter den landskabelige ramme om det kulturprægede landskab omkring Broager og Dynt Bjerge sammen med den historiske slagmark og skanserne ved Dybbøl.

Det samlede bakkelandskab omkring Vemmingbund, Dynt Bjerge og Dybbøl Banke er samlet set et af kommunens mest storslåede landskaber, som i høj grad opleves som en helhed så vel fra vandet som fra bakkerne på begge sider. Samtidig er dette landskab en helt afgørende del af 1864-fortællingen, der har sat scenen for krigshandlingerne. Særligt Dybbøl Banke emmer af historiske referencer.

Broager Landbrugslandskab⁷³

Det overvejende kystvendte Broagerland er rigt på både geologiske, naturmæssige og kulturhistoriske fortællinger. Stærke er de kulturhistoriske fortællinger om teglværksindustriens storhedstid og udskiftningen, som tydeligt opleves i landskabet.

Langs den vestvendte kyst er landskabet i høj grad præget af teglværksindustri, der har været aktiv i området frem til 1968, og som i dag formidles gennem teglværksmuseet Catbrinesminde og andre kulturspor i landskabet. Dette landskab adskiller sig fra det øvrige landbrugslandskab og er derfor beskrevet som et delområde.

De stærkt kystprægede landskabsværdier knytter sig op på kulturhistoriske strukturer fra udskiftningstiden, som fx ses i form af de større fritliggende gårde. Hertil kommer en rig og mangeartet natur, som er tilgængelig fra det gamle snoede vejnet og Gendarmstien, fx Skeldekobbøl, Kragesand og Skelde Vigsmose.

Centralt for områdets identitet er især Iller Teglværkslandskab, som står tilbage fra teglværksindustriens storhedstid.

I store dele af området er der smukke udsigter over det kystorienterede landskab til fjorden og modstående kyster, og midt i området er der langstrakte transparente udsigter på tværs af landskabet til Dynt Bjerge.

Beskrivelsen af Iller Teglværkslandskab som delområde⁷⁴

Teglværksområdets placering har sammenhæng med forekomsten af store mængder stenfrit ler, aflejret under sidste istid, der let kunne indvindes til teglproduktion. Samtidig gav placeringen langs kysten let adgang til udskibning af tegl.

⁷² Sønderborg Kommune, landskabsanalyse om Dybbøl og Broager Bakkelandskab: <http://sonderborg.viewer.dkplan.niras.dk/DKplan/dkplan.aspx?cmsid=12426>

⁷³ Sønderborg Kommune, landskabsanalyse om Dybbøl og Broager Landbrugslandskab: <http://sonderborg.viewer.dkplan.niras.dk/DKplan/dkplan.aspx?cmsid=12408>

⁷⁴ Sønderborg Kommune, landskabsanalyse, beskrivelse af Iller Teglværkslandskab som delområde <http://sonderborg.viewer.dkplan.niras.dk/DKplan/dkplan.aspx?cmsid=12291>

Broager

Geologisk er området overordnet præget af Iller isso-lavning og dennes dannelse under sidste istid. Konkret er terrænet præget af en lavbundsflade langs kysten, der mod det bagvedliggende landbrugslandskab afgrænses af tidligere kystskrænter, der rejser sig ca. 20 meter over havet. Den markante skrænt er stærkt præget af afgravning i forbindelse med råstofindvinding og fremstår uregelmæssigt i bældning og form. Også i det flade terræn er spor efter indvinding af ler og sand.

Arealanvendelsen er præget af afgræssede enge og moser på de flade arealer samt overdrev med krat og skov på de stejle skrænter.

Teglværksindustriens prægning af landskabet afspejler landskabets kulturhistoriske oprindelse, der kan føres tilbage til de første teglværker i 1732 og frem til 1968 udgjorde en del af det store teglværksmiljø, der knytter sig til Flensborg Fjord og Nybøl Nor. Teglværksindustrien prægede både arealanvendelse og bebyggelsesstruktur. I dag er det kun Cathrinesminde Teglværk, der er bevaret langs Iller Strand og teglværket fungerer nu som museum.

Lokalt giver både tidligere råstofindvinding og den nye natur i tidligere graveområder landskabet et "ungt" udtryk.

Teglværksindustriens kulturhistorie formidles i området spor efter lergrave, sandgrav, celtmøller, ovne, slaggebunker, fundamentet fra maskiner, landinger, tegl i strandkanten og flere afskibningsmoler. Flere af de tidligere arbejder-, teglmester-, og ejerboliger er ligeledes bevaret i moderniseret og ombygget tilstand.

Brunsnæs er et tidligere færgeleje, benyttet af beretugerne, hvorfra der har været færgefart til Holnis. Senere er Brunsnæs benyttet som anløbsplads for Flensborg-Ekensunder Dampfschiffsgesellschaft. Området er i dag præget af et mindre sommerbusområde. Her ligger også det tidligere Brunsnæs Strandhotel fra slutningen af 1800-tallet, der har fungeret som bageri og kro i tiden, hvor teglværkerne har været i drift. Flere af de gamle bebyggelser har desuden været selvejede arbejderboliger. I dag er strandhotellet psykiatrisk bosted. Sommerbusområdet ved Brunsnæs er den eneste større samlede bebyggelse i hele karakterområdet, der ligger ved kysten.

Også fra vandsiden opleves teglværkernes kulturhistorie, i form af mange gamle udskibningsmoler langs kysten. Ved Broager Vig skifter vandet farve, pga den sandede lavbund. Sommerbusområdet Brunsnæs ligger integreret i bakken. Bebyggelsen er ældre og volumen af de enkelte sommerbuse er lille, dermed er der ikke bebyggelse i området, der virker dominerende fra vandsiden.

Teglværket Cathrinesmindes skorsten, som et teknisk anlæg, opleves som en integreret del af området omkring teglværket og virker derfor ikke som et forstyrrende element fra det omgivende landskab.

Broager

Beskrivelse af de enkelte landsbyområder

VEMMINGBUND

Vemmingbund Sommerhusejerforening & Landsbylaug⁷⁵

Landsbylauget har i foråret 2018 udarbejdet "Masterplan Vemmingbund – Sommerhusejerforening og landsbylaug"⁷⁶. Heri beskrives Vemmingbund som en bebyggelse og et sommerhusområde ved Broagerlands østkyst, direkte ved Sønderborg Bugt.

Der er 321 husstande, hvoraf langt de fleste er sommerhuse, så de faste beboere er kun et halvt hundrede i antal, dog med en stigende tendens i de seneste år.

Der er en børnevenlig strand, og tidligere har der været en aktiv kro/restaurant, en campingplads, flere kiosker, udlejning af vandcykler, svømmeundervisning i sommermånederne mv. Dette har tiltrukket mange turister i sommerhalvåret. I dag skal turisterne primært tiltrækkes via muligheden for at leje et sommerhus og stranden, som ifølge landsbylauget er blevet mindre attraktiv. Den er blevet smallere og er ikke altid ren og attraktiv, lyder det i Masterplanen.

Landsbylauget er grundlagt i 2012 og har en bestyrelse, der er fælles med Vemmingbund Sommerhusejerforening og Vemmingbund Vandforsyningsselskab.

Forud for masterplanen holdt bestyrelsen i 2016 et borgermøde, hvor repræsentanter for landdistriktsudvalget og fra forvaltningen deltog. Ideerne fra mødet er brugt til at formulere en vision for Vemmingbund om 10-15 år:

Børns og voksnes foretrukne naturområde for et aktivt strand- og badeliv.

Der er formuleret fem indsatsområder og handlingsplaner:

- Stranden – har Blå Flag, men arbejder for renere strand, ønsker permanent strandrensningsordning i samarbejde med kommunen, har en offentlig badebro – ønsker mindst en mere, har én offentlig tømmerflåde – ønsker mindst en mere, vil arbejde for slæbested for fritidsfiskere mv., beachvolley, omklædningsrum til vinterbadere og andre
- Strandnære fællesområder – der findes ét offentligt toilet – vil arbejde for ét mere, flere borde- og bænkesæt, grillpladser, legeplads, moderat gadebelysning, vedligehold af p-pladser
- Sommeraktiviteter. Der holdes aktiviteter som sankt-hansarrangement, rejstrykning, bygning af sandlotte for de mindste og loppemarked. Ønsker overnatningsmuligheder og restaurationer samt udlejning af cykler og vandcykler. Vil arbejde for at finde restauratører
- Formidling/kommunikation – ønsker arbejde med kommunikationsdelen – vil gradvist arbejde for eksponering i medier og på sociale medier. Hjemmesiden har stigende besøgstal

⁷⁵ Hjemmeside for Vemmingbund Sommerhusejerforening & Landsbylaug <http://www.vemmingbund.net/sommerhusejerforening.html>

⁷⁶ Vemmingbund Masterplan 2018 <https://www.sonderborgkom.dk/wp-content/uploads/Masterplan-2018-Vemmingbund-Sommerhusejerforening-Landsbylaug-1.pdf>

Broager

Beskrivelse af de enkelte landsbyområder

SKODSBØL

Skodsbøl Landsbylaug⁷⁷

I udviklingsplanen for Skodsbøl⁷⁸ fortæller landsbylauget, at byen er opstået som landsby ved den gamle landevej fra Egersund via Smøl til Sønderborg. Senere blev Skodsbøl stationsby på Vester Sottrup-Broager-Skelde-banen.

I dag har Skodsbøl har ca. 230 indbyggere og 100 boliger.

I 1840 var der 400 indbyggere, i 1885 var det steget til 695, og i 1900 til 733, primært på grund af områdets mange teglværker. Derefter er befolkningstallet gået tilbage, indtil det stagnerede omkring 1970, og nu er befolkningstallet atter svagt stigende.

Skodsbøls vision er at være kendt som et område med stærkt sammenhold og højt aktivitetsniveau, midt i natur-skønne omgivelser. Landsbyen vil have et fast mødested ved sportspladsen/klubhuset, som indbyder flere generationer til at mødes i hyggeligt samvær ved forskellige arrangementer. Desuden skal alle i området have adgang til optimal information om området og om aktiviteter. Informationen skal sikre, at områdets beboere virker som ambassadører, og at der sker en positiv markedsføring af området.

Yderligere vil landsbylauget arbejde for at sikre en bred boligmasse og en optimal infrastruktur, der gør det muligt for forskellige aldersgrupper at bosætte sig i området.

I landsbylaugets handlingsplan er flere projekter allerede gennemført. Der er dog stadig noget at tage fat på: En ny legeplads, renovering af udendørsarealerne ved klubhuset og bedre forhold ved busstoppestedet.

SMØL

Smøl Landsbylaug⁷⁹

I sin velkomstfolder til tilflyttere beskriver landsbylauget Smøl som "Porten til Broagerland":

En lille landsby, tidligere beliggende på den gamle landevej mellem Gråsten - Sønderborg og Broager – Nybøl. Landsbyen er knyttet til Smøl Vold, et gammelt voldsted, hvis oprindelige funktion ikke kendes. Der er 26 husegårde samt en fabrik. Her bor cirka 100 personer i alle aldre.

Smøl er kendt for sit tårn – et tidligere transformator-tårn, som af landsbyens beboere er indrettet til pausested for cyklister og vandrere. Her kan man også se information om området. Smøltårnet fik i 2018 kommunens anerkendelse "Godt Lokalt Initiativ".

Unik for Smøl er også traditionen "Bier um Vier", hvor beboerne mødes hver fredag kl. 16 over en øl eller en kop kaffe og snakker om stort og småt. Beboerne lægger lokaler til på skift, og ugens sted markeres med et skilt. Men der holdes også fastelavn, sankthans, deltagelse i Ladywalk, lerdueskydning, korporationskydning, jule-træstænding og julefrokost.

Smøl vil ifølge sin udviklingsplan⁸⁰ forblive et unikt sted at bo med et godt fællesskab, arrangementer og projekter, som er for alle

Landsbylauget vægter også samarbejdet og fælles aktiviteter med andre landsbylaug på Broagerland, ligesom det vil arbejde for aktivt medborgerskab, der bygger på tillid/partnerskab mellem kommune og landsby.

⁷⁷ Skodsbøl Landsbylaugs side på Infoland: <http://skodsboel.infoland.dk/>

⁷⁸ Skodsbøl Landsbylaugs udviklingsplan 2018: https://www.sonderborgkom.dk/wp-content/uploads/Skodsb%C3%B8l_Udviklings-Plan-2018_01.pdf

⁷⁹ Smøl Landsbylaugs hjemmeside på Infoland: <https://smoel.infoland.dk/>

⁸⁰ Smøl Landsbylaugs udviklingsplan 2015-2020: <https://sonderborgkom.dk/wp-content/uploads/Sm%C3%B8l-udviklingsplan-2017-2018.pdf>

Broager

Beskrivelse af de enkelte landsbyområder

Vi vil inddrages mere direkte i de kommunale beslutninger, der vedrører vores dagligdag. Vi tror, at det vil give større glæde, mere effektivitet og gøre det mere attraktivt at bo i en landsby, lyder det fra landsbylauget, som opfordrer til, at nye lokalplaner kommer til debat i den enkelte landsby.

Blandt de konkrete projekter er:

- Cykelsti fra Broager til Nybøl, som er på kommunens liste, og en arbejdsgruppe har indsendt ønsker
- Fodgængerovergang og hastighedsbegrænsning på Nybøl Landevej
- Stier – gang/ridesti
- Hjertestarter til midtbyen
- Oprydning langs veje og stier
- Opsætning af flere bænke – vil sende ansøgning om midler til private sponsorer

Sammen med andre landsbylauget i området deltager Smøl Landsbylauget i "Det Levende Teglværk" på teglværksmuseet Cathrinesminde og i Stillegruppen, der arbejder med rolige zoner på Broagerland og på Gendarmstien.

BRUNSNÆS / ILLER / BUSHOLM (BIB)

Brunsnæs / Iller / Busholm Landsbylauget⁸¹

Slogan: – et historisk område på Broagerland

Brunsnæs ligger på sydvestsiden af Broagerland ud til Flensborg Fjord, hvor det historisk har været et færgeleje med forbindelse til Holnis i området Angel i Sydslesvig. Nu er området mest ferieområde. De nærmeste naboer er Iller og Busholm, og sammen har de dannet et landsbylauget.

I dag tæller området 150 faste beboere, men i sommermånederne fordobles tallet mange gange af de mange besøgende.

Gendarmstien løber gennem området, hvor man også finder Teglværkstien. Det er nemlig et historisk spændende landskab, som er præget af de mange teglværker med lergrave, som engang lå i området. Bevaret er Cathrinesminde, der er teglværksmuseum og udpeget til nationalt industriminde.

I laugets udviklingsplan⁸² lyder visionen for 2024 således:

Et autentisk og roligt naturområde med dybe historiske rødder tænkt ind i en moderne sammenhæng, der skaber et levende miljø for borgere og besøgende.

Og for lauget er det strategien: at udbygge eksisterende styrkepositioner og give dem et kvalitetsmæssigt løft, mens serviceniveauet overfor besøgende skal udvides på en måde, så det skaber meromsætning indenfor turismeerhvervet. Tilgængeligheden skal øges og opkvalificeres.

Følgende punkter indgår i strategien:

1. Erhvervs- og turismeudvikling
 - Genåbning af kroen med mulighed for overnatning og forplejning
 - Sportsrute etableres med mulighed for outdoor-turisme via vandvejen

⁸¹ Brunsnæs / Iller / Busholm Landsbylaugs hjemmeside: <http://bib.landsbylauget.dk/>

⁸² Brunsnæs / Iller / Busholm Landsbylaugs udviklingsplan: <https://sonderborgkom.dk/wp-content/uploads/BIB-lokal-udviklingsplan.pdf>

Broager

Beskrivelse af de enkelte landsbyområder

2. Tilgængelighed

- Cykling til Broager på Gendarmstien med bænke undervejs
- Etablering af en cykelfærge til Holnis (realiseret, sejler dog til Langballigau)
- Kvalitetsløft på alle stier i området

3. Natur

- Ren strand med blå flag
- Shelters og naturlegepladser i Sandkulen samt offentligt toilet
- Evt. badebro nedenfor Guldgruben

4. Bosætning

- Bedre mobildækning
- Alle rydder op
- Alle tager ansvar for løft til området

Her skal det fremhæves, at beboerne savner deres kro (den nu lukkede Brunsnæs Kro) og muligheden for købe kaffe/is/mad. Desuden har det stået højt på listen at få etableret en cykelfærge med forbindelse til Holnis i Tyskland – et projekt, som netop bliver realiseret, sideløbende med denne fælles udviklingsplan. I den forbindelse er gruppen ”Cykelfærgens venner” etableret, og i gruppen på ca. 20 personer indgår mange fra laugets område.

Et halvt hundrede lokale frivillige gør teglværket levende

I 2017, til Spejdernes Lejr med ca. 30.000 deltagere i Sønderborg, gik et halvt hundrede frivillige på Broagerland sammen for at skabe aktivitet på Cathrinesminde Teglværksmuseum, hvor den daværende inspektør, Torben A. Vestergaard, tog imod ideen med kyshånd. Omkring 1000 besøgte museet ved Flensborg Fjord og oplevede, hvordan vaskekonen sled i gamle dage, mens teglværks-ejeren og han frue fik kaffen serveret.

Året efter fik Museum Sønderjylland 131.000 kroner af Region Syddanmark til igen at gennemføre projektet Det Levende Teglværk på Cathrinesminde Teglværk. Denne gang blev projekt udviklet, og der blev skruet op for fagligheden.

I fire dage var 52 frivillige voksne og børn klædt ud i tidstypiske dragter fra omkring år 1900 og fortalte om teglværksproduktionen og andre tidstypiske håndværk og gøremål for at opretholde livet omkring teglværket. Og der var café med kage, kaffe og tidstypiske snacks som fedtemadder.

Igen i 2019 har museet rullet Det Levende Teglværk ud fra 18. til 21. juli.

Broager

Beskrivelse af de enkelte landsbyområder

DYNT / SKELDE / GAMMELGAB (DSG)⁸³

Dynt-Skelde-Gammelgab Landsbylaug

Dynt-Skelde-Gammelgab Landsbylaug dækker området fra Rendeløb i nord over Broager Mark til Dynt Mølle videre over Lille Dynt til Gammelgab mod syd. Hele området omkranses af Gendarmstien.

Området har ca. 645 indbyggere fordelt på 247 huse, hvilket er en stigning på 21 personer i de seneste fem år.

I laugets reviderede udviklingsplan 2016-2020⁸⁴ lyder visionen:

Dynt, Skelde og Gammelgab – en halvø i naturens favn. Vores velrenoverede landsbyer giver gode bomiljøer for alle aldersgrupper, hvor fælles samlingssteder danner grobund for et rigt forenings- og kulturliv. Den bestående bygningsmasse i området bliver anvendt til alternative formål med kreative og bæredygtige løsninger. Halvøens storslåede landskaber og natur af god kvalitet, giver unikke oplevelser for såvel beboere, som besøgende. Der er sikre infrastrukturelle forhold, med stor respekt for områdets særkende. Den offentlige service er fleksibel og er tilpasset de lokale behov. Området bliver i vid udstrækning benyttet til test af forskellige nytænkende tiltag.

Et af landsbylaugets primære fokusområder er arbejdet for etableringen af en cykelsti på strækningen fra Broager by til Skelde. Lauget anfører i sin udviklingsplan, at behovet for cykelstien er steget markant grundet en stor tilgang af småbørn i området.

Kommunen har i marts 2019 holdt borgermøde om en cykelsti fra Skelde til Dynt, og denne sti blev indviet den 12. december 2019. Den er med grusbælgning, men har belysning.

I forhold til turismeudvikling nævner laugets Gendarmstien og anfører, at den store tilgang af vandrere på stien giver en række problemer for lokalbefolkningen. Problemer og løsningsmodeller skal fremstilles og forhandles med kommunen, som skal indrette turistmålene efter hensigten, lyder det.

⁸³ Hjemmeside for Dynt-Skelde-Gammelgab Landsbylaug: <http://www.dynskelde.dk/>

⁸⁴ Dynt-Skelde-Gammelgab Landsbylaugs udviklingsplan 2016-2020: <http://www.dynskelde.dk/wp-content/uploads/samlet-analyse-til-lup-dsg.pdf>
Til udviklingsplanen har landsbylauget desuden udarbejdet en historisk analyse og en analyse af naturen: <http://www.dynskelde.dk/wp-content/uploads/samlet-analyse-til-lup-dsg.pdf>

Broager

Beskrivelse af de enkelte landsbyområder

Økosamfundet Soleng – familier står af ræset

I gennem en årrække har en gruppe nye beboere i Gammelgab arbejdet på at oprettet et bofællesskab for 18 familier, Økosamfundet Soleng, der er organiseret som en forening. Udgangspunktet er en gammel gård med stort stuehus, og foreningen har to landbrugsejendomme, Skeldevej 25 og Sollund 2. En af initiativtagerne er Irene Sanchez Lorenzen, som også er involveret i udvikling af Gendarmstien og andre lokale projekter.

Hun beskriver Soleng som et samfund, hvor man lever tæt på andre mennesker, men alligevel for sig selv. Det er økologisk, og målet er at være stort set selvforsynende. Soleng håber at kunne indrette en café for vandrere på Gendarmstien og en gårdbutik.

For Irene Sanchez Lorenzen handler det om at tage styring på sit eget og familiens liv tilbage – som et naturnært alternativ til livet i de større byer, hvor man kan leve med at tjene mindre og bruge færre penge. Fællesskabet skal også give mulighed for at stå for og skabe kulturelle oplevelser. Soleng står også selv for events, hvor omverdenen inviteres inden for. Hidtil har der været holdt høstmarked, "Glant Daw" og Skelde Festival med musik og samvær.

Der bor nu seks familier, i alt 21 personer, og flere familier er interesserede. Planen er at bygge 18 boliger i tilknytning til foreningens landbrugsejendomme. Kommunes teknik- og miljøudvalg har i foråret 2019 godkendt at der udarbejdes et lokalplansforslag til første etape på ti boliger. Find mere om Soleng her: <http://okosamfundet-soleng.dk>

Landsbyer

– og byen – på Broagerland
er i samarbejde

De fem landsbylaug på Broagerland samarbejder på en række felter og har blandt andet oprettet en fælles hjemmeside, [Broagerland.dk](https://www.broagerland.dk)⁸⁷, for at det skal være nemt at finde informationer om området, både som turist og borger. Desuden er alle landsbylaugenes hjemmesider integreret i portalen www.broager.dk⁸⁸.

Landsbylaugene samt Broager Udviklingsforum er desuden gået sammen om et nyt, stort initiativ, Broagerland 3.0. Det handler om at skabe ny udvikling og sikre en fremtid, hvor borgerne bestemmer og er primus motor. Mange regler og forvaltning kan stå i vejen, og et led i det nye initiativ er at undersøge mulighederne for at få reglerne ophævet eller ændret på forsøgsbasis. Derfor kaldes det også "frilandsby".

I arbejdet med denne fælles udviklingsplan har landsbylaugene i flere omgange været samlet, og følgende styrkepositioner i forhold til udvikling af turismen er fremhævet:

- Kyst og natur – Gendarmstien
- Kuperet landskab – en "ø" med Broager i midten, kirke
- Sommerhusområder og camping
- Strande
- Områdets historiske teglproduktion præger identiteten og landskabet

Undervejs har der også været holdt en workshop med unge på Adventure Efterskolen i Skelde, og de unge tilreisende efterskoleelever bekræfter, at naturen og adgangen til stranden har stor værdi.

⁸⁷ Portalen Broagerland.dk: <https://www.broagerland.dk>

⁸⁸ Portalen Broager.dk: <https://www.broager.dk/>

Landsbyer

– og byen – på Broagerland er i samarbejde

Broagerland 3.0 – pilotprojekt som frilandsby

De fem landsbylaug på Broagerland samt Broager Udviklingsforum er gået sammen om et nyt, stort initiativ: Broagerland 3.0 – pilotprojekt som frilandsby. Det handler om at skabe ny udvikling på Broagerland med borgerne som drivkraft. Men hvor mange nye ideer og initiativer ofte støder imod regler og myndighedsbøvl, kan projektet føre til, at regler ophæves på forsøgsbasis.

Erhvervsministeriets landdistriktpulje har bevilget 500.000 kr. til initiativet, mens Sønderborg Kommune bidrager med arbejdskraft, og mange frivillige står bag. Det toårige projekt går ud på at forberede realiseringen af et Broagerland 3.0 med en fælles vision, strategi og konkretisering af hovedindsatser. Projektet vil undervejs og især efterfølgende generere masser af projekter og aktiviteter, som skal tilrettelægges og finansieres særskilt og i forlængelse af forberedelserne.

Projektet løber fra 1. januar 2019 til udgangen af 2020. Der er dannet en arbejdsgruppe med repræsentanter fra de deltagende landsbylaug og Broager Udviklingsforum, og undervejs involveres mange flere lokale borgere.

Arbejdsgruppen er i gang med at afklare, hvilke skridt der skal tages for at virkeliggøre et Broagerland 3.0 med en fælles vision, strategi og konkretisering af hovedindsatser. Ved et borgermøde 26. september 2019 præsenterede arbejdsgruppen sit forslag til visionen, som beskriver, hvordan Broagerland gerne vil være inden for en kortere årrække. Den lyder:

Fælles ejerskab

I 2030 er lokalbefolkningens holdning til fællesskab markant ændret. Nærbed og nye sociale netværk blomstrer. Vi opkøber, ejer og indretter fysiske rammer for nye levende, naturnære bo- og arbejdsmiljøer i fællesskab og står også selv for driften med mindre andet aftales. Overskud anvendes til skabelse af nye miljøer.

Vi fundraiser og har etableret en fælles organisation, som kan stå for det formelle.

Nye levende, naturnære bo- og arbejdsmiljøer

Vi skaber nye, levende bo- og arbejdsmiljøer for nye folk og for de lokale, hvor adgang til natur og herlighed er central. I miljøerne bor folk i alle aldre til leje.

Der er plads til småerbverv, og der er fælles funktioner også for de øvrige lokale i området, f.eks. en cafe, børneaktivitet, seniorservice og et mødested med forskellige aktiviteter. Evt. jord omkring disse fælles funktioner dyrkes i fællesskab. Nogle miljøer er og vil blive dannet i tidligere landbrugsejendomme andre i omdannede bygninger f.eks. i Broager by.

Nyt liv på Broagerland

Fremtidsbilledet er, at vi i 2030 på Broagerland har et særligt dynamisk miljø med nye, attraktive bo- og erhvervsfællesskaber som drivkraft. De fællesskaber er for alle generationer og typer af busstande og med stor tiltrækningskraft af folk udefra, herunder ressourcerstærke familier, som ikke ønsker en storbytilværelse. Levevilkår og befolkningsudvikling sikres på længere sigt.

Daglig tovholder er Ingebeth Clausen, Smøl, som assisteres af landdistriktskoordinator Connie Skovbjerg, Sønderborg Kommune. Tilknyttet er også landdistriktsforsker Hanne Tanvig, ph.d., IGN ved Københavns Universitet. Hanne Tanvig beskriver Broagerland 3.0 i artiklen "Landsbyer vil selv skabe udvikling" i Videnblad Planlægning og Friluftsliv nr. 04.02-48. Se artiklen bagest i denne udviklingsplan.

Vil du vide mere, kan du henvende dig til Ingebeth Clausen: clausen1818@gmail.com eller tlf. 23 46 15 23.

Se også Hanne Tanvigs debatindlæg i Jyskevestkysten fra 20. november 2017: <https://www.jv.dk/debat/Udkantsdanmark-Forfald-fortaelling-og-fortrydelse/artikel/2562130>

Landsbyer

– og byen – på Broagerland
er i samarbejde

Unge sætter pris på aktiviteter i naturen – men vil ikke bindes

Landsbygruppen på Broagerland inviterede i maj 2018 til et møde med unge fra 9. og 10. klasse i Broager Skole og fra Adventure Efterskolen i Skelde, hvor mødet blev holdt. Formålet var et komme tættere ind på, hvordan unge oplever at bo og opholde sig på Broagerland. Samtidig blev det drøftet, hvordan mulighederne er for at skabe møder og aktiviteter på tværs og evt. også samarbejde med turismeaktører.

- Det stod meget klart, at adgangen til natur og til stranden har stor værdi for efterskoleeleverne. Blandt udtalelserne lød:

- Jeg har nydt at kunne gå ned til stranden ved Spar Es-campingpladsen og lave aktiviteter.

- Vi kommer fra mange steder i landet, og vi har ikke behov for så meget mere end en strand.

- Her er virkelig meget smuk natur, som vi alle sammen nyder. Vi går ned til stranden hver dag.

Eleverne efterlyste, at campingpladsen var mere åben, så alle kunne bruge faciliteterne for eksempel til omklædning og indkøb i kiosken.

Der blev talt om, at efterskolen har forskellige faciliteter og udstyr til aktiviteter som klatring, kajak og e-sport, hvor man kunne invitere lokale unge og eventuelt turister ind. Efterskolen har tit aktiviteter om aftenen for eksempel fodboldkampe, og unge udefra kunne inviteres via en Facebook-gruppe.

En ung, lokal deltager fra 9. klasse på Broager Skole syntes godt om forslaget, men bemærkede:

- Det er fint, hvis man kan droppe ind sammen med venner, uden at skulle komme hver gang.

- Den lokale deltager var i øvrigt glad for sit liv i Broager, hvor han fremhævede, at der er mange muligheder i idrætsforeningen, og det er nemt at komme med bussen til Sønderborg.

I det hele taget blev det betonet fra begge sider, at man som ung ikke har så meget fritid til rådighed. Man har meget at gå op i, og efterskoleeleverne oplever, at året går stærkt. Man var enige om, at idræt er et godt samlingspunkt. De unge mener, at voksne skal være med til at sætte det i gang, men derefter skal de unge selv tilrettelægge.

- Og de voksne skal huske, at de selv har været unge. Vi vil ikke holdes i kort snor, lød det.

- Det er sjovest når vi bare selv finder på at tage ned til stranden og tager en kande te med eller køber en engangsgrill og griller pølser, lød det fra en anden.

På mødet lød en opfordring til, at når man får en god idé, er det bare med at gå i gang og ikke nødvendigvis afvente, at man har løsninger på alle udfordringer, der måtte opstå.

Efterskolens ledelse ville efterfølgende tage nogle af ideerne med på et bestyrelsesmøde

Til landsbylaug, som tænker på, hvordan de skal involvere flere unge, havde kommunens ungekoordinator, Lykke Farre, nogle generelle kommentarer om nutidens unge generation og frivilligt arbejde:

- Unge i dag vil gerne engagere sig, men de er optaget af at passe ind i systemerne, at få bestemte uddannelser og bestemte job. Hvis de skal involvere sig som frivillige, skal det passe ind i forhold til det.

Landsbyer

– og byen – på Broagerland er i samarbejde

Broager by i udvikling

Byrådet i Sønderborg har i 2018 vedtaget en bystrategi for Broager by, som er blevet til i samspil med borgerne i en proces med borgermøder og et åbent bykontor. Broager by og landsbyerne omkring er indbyrdes forbundne, og derfor gives her et rids af bystrategien.

I sin strategi ser Broager by sig selv om en attraktiv bosætningsby med vigtige servicefunktioner og tæt kontakt til det omkringliggende landskab, kysten og Gendarmstien. Og med et velfungerende foreningsliv.

Strategien udpeger to fokusområder:

- Et dejligt sted at bo – Det gode hverdagsliv, bl.a. igennem fællesskabet, bl.a. styrke samarbejdet mellem foreningerne og fokus på at tage godt imod tilflyttere og introducere dem til byens mange aktiviteter, muligheder og foreninger
- Naturen i byen – Byen i naturen - Byens fremtidige udvikling skal sikres med styrket adgang og kontakt til Broagerlands varierede natur og oplevelser. Naturen som bindeled, Stjerne som en del af Broager By, bl.a. tydeliggøre Gendarmstien i selve Broager by.

Broagerland – stikord undervejs

Undervejs, i processen med denne fælles udviklingsplan – og inden konceptet Broagerland 3.0 blev færdigt, satte landsbylaugene på Broagerland følgende stikord på tavlen.

- Helhjertet
- Vi bor i et unikt område af Sønderborg Kommune med en fantastisk natur og en spændende historie og kultur

- Kodeordet er samskabelse
- Broager og Broagerland skal være kendt som et sted der bruger utraditionelle løsninger og har en stærk identitet. Det er områdets venligste by, hvor der er plads til alle

Om turismen hedder det, at der skal tilbydes en hybrid af forskellige oplevelser:

- Fysiske aktiviteter
- Afslapning med familie og venner
- Strand og natur
- Varieret udbud af oplevelser og aktiviteter
- Autentisk og velfungerende bymiljø
- Gode overnatningsmuligheder

Landsbylaugene vil⁹⁰:

tiltrække den stille, naturelskende ferieturist, som vil værdsætte naturen i form af vandring, roning, svømning og badning, løb, cykling, eller bare som den nærværende, stille turist, der har behov og brug for plads og fordybelse.

Ønsket er samstemmende at:

genskabe et autentisk, roligt naturområde med dybe historiske rødder; tænkt ind i en moderne sammenbæng, der skaber et levende miljø for borgere og besøgende.

⁹⁰ Gengivet fra projektbeskrivelse projektbeskrivelse til Modeller for medborgersamskaping i offentlig sektor, med Arendal Kommune i Norge som projektansvarlig.

Landsbyer

– og byen – på Broagerland
er i samarbejde

Strategien – i udpluk med mest relevans for turismen – skal i stikord være at:

- Med pilotprojekt som frilandsby at arbejde med emner som udstykning af byggegrunde uden for Broager by, etablering af gårdbutikker, økolorandsbyer, skiltning, etablering af badehuse, ophalerpladser og legepladser
- Arbejde med samskabelse inden for alle områder
- Styrke bæredygtigheden – det sociale ansvar og medejerskab
- Styrke erhvervslivet, lokale midler i lokale projekter
- Fortælle den gode historie om Broager og Broagerland (synliggørelse)
- Opgradere borgerne på Broagerland til ambassadører for området
- Styrke roen og fordybelsen, men give plads til andre
- Lytte til de unge
- Styrke turismen, men fastholde vores identitet

Handlingerne – i udpluk med mest relevans for turismen – skal i stikord være:

- Aktiviteter der fremmer det gode værtskab
- Etablere vidensbank m. regler og værktøj til at søge støtte, lokale fonde mv.
- Etablere og lancere fælleskabsbaserede finansieringsformer til fx at opkøbe faldefærdige bygninger
- Brobygningsture for beboere, tilflyttere og turister
- Arbejde for etablering af cykelsti til Gammelgab og generelt etablering/genetablering af stier på Broagerland.
- Udbygge samarbejdet med Cathrinesminde Teglværks Museum og Adventure Efterskolen i Skelde i forhold til koncerter, udstillinger, events, kurser m.v.
- Arbejde for etablering af badehuse i Vemmingbund og Brunsnæs
- Førerløse eldrevne gratis busser som kollektiv trafik på Broagerland

Det er
Broagerland
og Sydals
fælles om

Det er
*Broagerland
 og Sydals
 fælles om*

De foregående afsnit er en gennemgang af de enkelte landsbylaugs udviklingsplaner og af de samlede for landsbylaugene på henholdsvis Sydals og Broagerland. Men hvad er de fælles om, som kan bruges til at udvikle et turismebånd fra Broagerland til Sydals med Gendarmstien og kystområderne. Et bånd der varierer fra stilleturisme til action og naturoplevelser og har de historiske, stedbundne og menneskelige ressourcer som grundlag?

Det går igen, at tilgængeligheden til naturen, vandre- og cykelstier – også ud over Gendarmstien – er påtrængende, og at der er ønske om en række faciliteter såsom badehuse, badebroer, toiletter, borde/bænke, lystfiskerbroer og -ramper, shelters. Der er også brug for synliggørelse og branding i forhold til de muligheder, der er i det samlede område, ligesom der er behov for at udvikle skiltningen og information til turisterne på flere sprog. Der er mangel på mobildækning, på fleksible transportløsninger og på flere overnatningsmuligheder, bispisning og aktiviteter til en regnvejrsdag. Og så er der de mere strukturelle ting som bøvlet med at starte og drive virksomhed – for eksempel med lokale fødevarer og med at finansiere ejendomme og andre satsninger i landdistrikter.

I skemaet er ønsker og ideer, der er mest relevante for turismen sammenstillet.

Enkelte landsbylaug	Fælles henholdsvis Sydals og Broager	Fælles Sydals & Broager
SYDALS – enkelte landsbylaug	SYDALS FÆLLES	Nøgleord
<p>Skovby <i>det foretrukne turistområde på Als</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Indendørs legeland, paintball, labyrint eller lignende aktivitet for turister. For en del år tilbage har der været tale om et badeland. Hvor blev det af? • Et sammenhængende cykelstinet til Drejet (vejen til Kegnæs) og gerne videre til Sønderby på Kegnæs • Et sammenhængende cykelstinet på hele Sydals fra Sønderby via Skovby, Lysabild og til Tandslet/Mommark • Fartdæmpende foranstaltninger i byen • Bevare og udbygge de offentlige transportmuligheder 	<ul style="list-style-type: none"> • Sønderborgs største område for kystturisme • Sønderjyllands andetstørste vinter-turist-overnatningssted • <i>Det natur-authentiske supplement til den øvrige turisme i kommunen</i> <p>En udviklingsproces med kommunal opmærksomhed – en kombination af en hvidbogslignende proces og bystrategi (som i Augustenborg)</p>	<p><i>Kyst- og naturturisme</i></p> <p><i>Natur-authentisk og med historiske rødder</i></p> <p><i>Aktivt eller stille</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Outdoor- og vandaktiviteter: • Kitesurferplads, MTB-rute, lystfisker-faciliteter, cykelfærge til Kegnæs • Indendørs-aktiviteter til helårsturisme: Svømmehal/ badeland, wellness, legeland, skibakke
<p>Kegnæs <i>er attraktiv og gæstfri at bo og gæste, og naturen er tilgængelig og i balance</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Bedre og mere positiv markedsføring • En cykelsti til Sønderby • Trampestier og gangstier, borde- og bænkesteder, udkigssteder, fugletårne ved Hartsø og Vasemose, badebroer samt et shelter ved spejderhytten 	<p>Handlinger (udpluk og sammendrag)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Sammenhængende cykelstinet • Kegnæs cykelfærge-rute og opladningsstandere til elcykler • MTB-rute • Gendarmstien skal fortsættes Kegnæs rundt, kobles til Alssti-nettet og have shelters langs stierne 	<ul style="list-style-type: none"> • Vandrestier og cykelstier (sammenhængende) • Faciliteter langs Gendarmstien, andre vandrestier og cykelstier samt ved kysterne: Bl.a. shelters, steder at få vand, badebroer, borde og bænke, badehuse til omklædning, offentlige toiletter, legepladser, lystbådehavn, beboer/ forsamlingshus ved havn
<p>Mommark <i>skal også i fremtiden være et attraktivt sted for fastboende og virke som en turistmagnet</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Mere vedligehold af stier og etablering af nye • Cykelstier til nabobyer, Sarup, Lysabild og Tandslet • Naturlegeplads ved havnen • Beboerhus/forsamlingshus • Realisering af Mommark til Fods 	<ul style="list-style-type: none"> • Sydals skal gøres til et særligt kystturismeområde i kommunen med: Kitesurfer-plads med faciliteter, kabelsurfing-bane, vandskibane, lystbådehavn ved Kegnæs Fyr og kystfiskerifaciliteter • Flere ferieboliger, hotel ved Mommark • Badehotel med kur, wellness, gourmet-mad mm. 	<ul style="list-style-type: none"> • Service langs Gendarmstien og ved kysterne: Bl.a. overnatningsmuligheder, steder at købe mad, egnsretter, butikker med lokale varer / gårdbutikker, kulturtilbud • Vedligehold af stier, strande og offentlige områder • Kollektiv transport for turister og beboere

Enkelte landsbylaug	Fælles henholdsvis Sydals og Broager	Fælles Sydals & Broager
SYDALS – enkelte landsbylaug	SYDALS FÆLLES	Nøgleord
<p>Lysabild <i>skal være et landskendt turist- og feriebusområde baseret på autenticitet og hav-nær natur</i></p> <p>Sikre adgang til naturen</p> <p>Tilvejebringe faciliteter, information og historiefortælling i og om vores område</p> <ul style="list-style-type: none"> • Sammenhængende cykelstiplan, højeste prioritet er strækningen på Kegnæsvej fra Mommarkvej til Lysabildgade • Bedre faciliteter ved kysterne for turisterne og lystfiskere. Højeste prioritet er ved Pøls Rev og Kedde Kuje • Badebro ved Saruphav • Etablering af en fælles landsbybutik for lokale leverandører 	<ul style="list-style-type: none"> • Vandland • Feriecenter med legeland og indendørs skibakke • Bustransport i sommerferien og dobbeltbusser • Shuttlebus fra sommerhusområder til turistattraktioner som fx Universe • Offentlige toiletter på Kegnæs og i Skovby • Ta-selv-turistbureau • Butikker med lokale varer • Vedligehold: skraldespande tømmes, græsser slås på stier i tide, rent og pænt, vedligehold af strande • Bedre mobildækning • Puljen til nedrivning af ruiner er afgørende • Bedre lånemuligheder til ejendomme på landet 	<p><i>Kyst- og naturturisme</i></p> <p><i>Natur-autentisk og med historiske rødder</i></p> <p><i>Aktivt eller stille</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Motivere til samarbejde om aktiviteter med og mellem forskellige aktører, fx museum, campingplads, efterskole • Markedsføring og information til turister, online og trykt, tilgængeligt og på flere sprog • Storytelling for områder • Udvikle værtskab og beboere som ambassadører • Styrke videndeling og netværk mellem landsbyer indbyrdes og med andre • Kommune planlægger med reel inddragelse af landsbyer • Mobildækning • Bedre finansieringsmuligheder til ejendomme på landet
<p>Tandslet</p> <ul style="list-style-type: none"> • Sydals-Hallen udbygges til Sydals Centret, et idrætscenter med svømmehal og multifunktionelt (evt. med legeland og skibakke for turister) samt bedre p-pladser • Gårdbutik med økologiske varer; frugt, marmelade, honning og uldhatte • Ny købmand med en moderniseret butik • Kulturhus midt i byen • Bedre busforbindelser • Benyttelse og beskyttelse af natur- og kulturspor Hjælp til at trykke foldere 		

Enkelte landsbylaug	Fælles henholdsvis Sydals og Broager	Fælles Sydals & Broager
BROAGERLAND – enkelte landsbylaug	BROAGERLAND FÆLLES	Nøgleord
<p>Vemmingbund</p> <p><i>Børns og voksnes foretrukne naturområde for et aktivt strand- og badeliv</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Blå Flag-stranden skal være renere med permanent strandrensningsordning i samarbejde med kommunen, mindst endnu en offentlig badebro og tømmerflåde og etablering af slæbested for fritidsfiskere mv., beachvolley, omklædningsrum til vinterbadere og andre, endnu et offentligt toilet, flere borde- og bænkesæt, grillpladser, legeplads, moderat gadebelysning, vedligehold af p-pladser • Overnatningsmuligheder og restaurationer samt udlejning af cykler og vandcykler. Vil arbejde for at finde restauratører • Mere eksponering i medier og på sociale medier 	<p><i>tiltrække den stille, naturelskende ferieturist, som vil værdsætte naturen i form af vandring, roning, svømning og badning, løb, cykling, eller bare som den nærværende, stille turist, der har behov og brug for plads og fordybelse</i></p> <p><i>genskabe et autentisk, roligt naturområde med dybe historiske rødder; tænkt ind i en moderne sammenhæng, der skaber et levende miljø for borgere og besøgende</i></p> <p>Handlinger (udpluk og sammendrag)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Cykelfærge over Flensborg Fjord – permanent og på længere sigt en soldrevet • Arbejde for etablering af cykelsti til Gammelgab og generelt etablering/genetablering af stier på Broagerland • Førerløse eldrevne gratis busser som kollektiv trafik på Broagerland • Etablere vidensbank m. regler og værktøj til at søge støtte, lokale fonde mv. • Borgere fra landsbyer i Sønderborg kommune rejser i fællesskab midler til fx at opkøbe faldefærdige bygninger • Aktiviteter der fremmer det gode værtskab 	<p><i>Kyst- og naturturisme</i></p> <p><i>Natur-autentisk og med historiske rødder</i></p> <p><i>Aktivt eller stille</i></p>
<p>Skodsbøl</p> <p><i>Vil være kendt som et område med stærkt sammenhold og højt aktivitetsniveau, midt i naturskønne omgivelser</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Optimal infrastruktur, bedre forhold ved busstoppestedet • En ny legeplads, reovering af udendørsarealerne ved klubhuset 		

Enkelte landsbylaug	Fælles henholdsvis Sydals og Broager	Fælles Sydals & Broager
BROAGERLAND – enkelte landsbylaug	BROAGERLAND FÆLLES	Nøgleord
<p>Brunsnæs-Iller-Busholm</p> <p><i>Et autentisk og roligt naturområde med dybe historiske rødder tænkt ind i en moderne sammenbæng, der skaber et levende miljø for borgere og besøgende</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Genåbning af kroen med mulighed for overnatning og forplejning • Sportsrute etableres med mulighed for outdoor-turisme via vandvejen • Cykling til Broager på Gendarmstien med bænke undervejs • Kvalitetsløft på alle stier i området • Ren strand med blå flag • Shelters og naturlegepladser i Sandkulen samt offentligt toilet • Evt. badebro nedenfor Guldgruben • Bedre mobildækning • Alle rydder op • Alle tager ansvar for løft til området 	<ul style="list-style-type: none"> • Brobygningsture for beboere, tilflyttere og turister • Udbygge samarbejdet med Cathrines-minde Teglværksmuseum og Adventure Efterskolen i Skelde i forhold til koncerter, udstillinger, events, kurser m.v. • Arbejde for etablering af badehus i Vemmingbund og Brunsnæs <p>Fra strategi:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Broagerland 3.0 – pilotprojekt som frilandsby • Fælles ejerskab • Nye levende, naturnære bo- og arbejdsmiljøer • Nyt liv på Broagerland • Fortælle den gode historie om Broager og Broagerland (synliggørelse) • Opgradere borgerne på Broagerland til ambassadører for området 	<p><i>Kyst- og naturturisme</i></p> <p><i>Natur-autentisk og med historiske rødder</i></p> <p><i>Aktivt eller stille</i></p>
<p>Dynt-Skelde-Gammelgab</p> <p><i>Bl.a.: Halvøens storslåede landskaber og natur af god kvalitet, giver unikke oplevelser for såvel beboere, som besøgende</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Cykelsti fra Broager by til Skelde • Den store tilgang af vandrere på Gendarmstien giver beboerne problemer, som sammen med løsningsmodeller skal fremstilles og forhandles med kommunen, som skal indrette turistmålene efter hensigten 		

Det er Broagerland og Sydals fælles om

Her er der opsamlet en lang række ideer, som befinder sig på mange forskellige niveauer. Nogle af dem kalder på indsatser på statsniveau – for eksempel finansieringsmuligheder for ejendomme på landet eller internetdækning, andre vil kræve større kommunale planer og anlæg – for eksempel havneanlæg og offentlige toiletter, andre igen kan med de rette rammer give en spillebane for private aktører, og nogle er helt konkrete mindre ting såsom hjælp til at udgive en folder, eller indsatser, som borgerne i landsbylaugene selv kan gennemføre. Det er allerede bevist, at der i landsbylaugene er menneskelige ressourcer, som er et godt grundlag til at finde sammen med de relevante parter og få sat gang i processer, hvad enten de involverer andre landsbylaug, kommunen, organisationer, fonde eller virksomheder.

I nogle tilfælde kan ideer og ønsker være indbyrdes modstridende, da fx store anlæg som badelande ikke kan gennemføres flere steder. Men det er ikke inden for rammerne af denne plan at prioritere. Det er i sidste ende op til politikere. Der er dog andre mindre ønsker, som er gennemgående, og som peger på, at der skal mere end drypvise puljebevillinger til at opnå en markant profil for et turismebånd med Gendarmstien og kystområdet på Broagerland og Sydals. I stedet er der behov for en langsigtet, tværgående og samlet indsats, hvor potentialet i turismen udfoldes, og hvor man samtidig understøtter det gode liv for beboerne.

At udvikle turismen handler også om bosætning, levedygtighed og livskvalitet i landdistrikterne. Men det er en balance, da for mange turister også kan virke modsat. Og da autenticitet er højt prioriteret varemærke i denne plan - ingen ønsker at blive endnu et turisttivol i stil med byen Søndervig på Vestkysten – skal man have hånd i hanke med det udtryk, som nye initiativer har, og hvilke roller de enkelte områder skal have – er det fx stilhed eller action?

Samarbejde med kyst, natur og Gendarmstien som den røde tråd

Landsbylaugene på henholdsvis Sydals og Broagerland kan samarbejde om den videre proces med denne udviklingsplan. De har allerede i flere omgange samarbejdet på tværs.

Blandt andet har landsbyrådet i Lysabild og landsbylauget Dynt-Skelde-Gammelgab arbejdet sammen med landsbylauget Kværs-Tørsbøl-Snurom om Alternative bæredygtige kollektive transportløsninger i Sønderborg og "Andelsforening 2.0"⁹¹. De har konceptudviklet delebilsordninger på forsøgsbasis, ligesom der har der været forsøg, hvor man kunne leje og bestille minibusser (landsbybusser) i de tre lokalområder, hvor der ikke var offentlig transport eller meget begrænset skolebuskørsel.

Projekterne har understøttet målene i kommunens Strategiske plan for Grøn Transport med mere samkørsel og færre køretøjer og er blevet støttet med midler fra Trafikstyrelsen og Sønderborg Kommune. I en otte måneder lang forsøgsperiode for landsbybusserne blev den samlede kilometerbesparelse opgjort til 35.354 km, næsten kloden rundt. Og beregninger viste, at busserne samlet gav en gennemsnitlig besparelse på 8 ton CO₂-udslip om året. Ordningen med landsbybusser og delebiler blev indstillet i efteråret 2019, men sidst på året blev der givet en ny bevilling, så der ved denne rapport afslutning er udsigt til, at der fra 1. april 2020 vil stå landsbybusser i Lysabild og Kværs til leje for alle landsbylaug. https://sonderborgkom.dk/wp-content/uploads/Rapporten_webversion-1.pdf https://www.sonderborgkom.dk/wp-content/uploads/Andelsforening-2.0-version_4_031019.pdf

⁹¹ Afsluttende rapporter om pilotforløb i Sønderborg Kommune over fire år med fokus på mobilitet i landdistrikterne kan findes her: https://sonderborgkom.dk/wp-content/uploads/Rapporten_webversion-1.pdf https://www.sonderborgkom.dk/wp-content/uploads/Andelsforening-2.0-version_4_031019.pdf
Afsluttende rapporter om pilotforløb i Sønderborg Kommune over fire år med fokus på mobilitet i landdistrikterne kan findes her:

Det er Broagerland og Sydals fælles om

Som et skud på stammen i projektet Alternative bæredygtige transportløsninger i Sønderborg blev der i 2018 i samarbejde med Student Foundation Sønderborg søsat et hitch-hiking-projekt med en bevilling på 48.000 kroner til bæredygtige "Kør-Mæ-Bænke". En studerende ved Mads Clausen Institutet, SDU i Sønderborg, havde udviklet et koncept, inspireret af et projekt med Mit-fahr-bænke i Flensborg-området. I Sønderborg kommune er bænkerne nu placeret i landsbyerne på Sydals og Broagerland.

Medlemmer i de tre nævnte landsbylaug har dannet Mobilitetsforeningen, der har kommunens landdistriktskoordinator som projektassistent, og som fra slutningen af februar 2020 har alle kommunens landsbylaug som medlemmer. Det næste trin i omstillingen til grønne transportløsninger i Sønderborg kommunes landdistrikter er Mobilitetsforeningens projekt "Kom hinanden ve", som som løber fra januar 2020 og to år frem. Dette projekt skal samle op på de hidtidige enkeltstående og korterevarende projekter og søge mod nye løsninger i offentlige og private partnerskaber, som kan sikre en grønnere transport og mobilitet.

De services, der eksisterer inden for samkørsel, delebiler, landsbybusser, delecycler og deletrailere, skal samles, udvikles og testes, og samtidig skal brugergruppen udvides og udbredes til alle kommunens landsbyer, ligesom de bedste erfaringer skal rulles ud til hele landet. Det skal ske gennem to specifikke indsatser:

- 1) Udvikling af én samlet digital platform
- 2) Inddragelse og test af adfærd

I projektet inddrager Sønderborg Kommune eksterne konsulenter, som er kendte samarbejdspartnere fra EU-projekterne MAMBA og Benefit4Regions samt antropologer fra Naboskab, som kommunen tidligere har samarbejdet med i projektet Deleby, og som samarbejder med NaboGo om brugerundersøgelser og test af samkørselordninger i by- og landområder på Sjælland og i Jylland.

Tilflytterfolder

Et tredje fælles projekt er, at landsbylaugene på Broagerland, Sydals og i andre områder i kommunen har udgivet velkomstbrochurer for hvert landsbyområde. Kommunen har desuden i samarbejde med landsbylaugene udgivet en samlet tilflytterfolder⁹², som beskriver de enkelte områder med mindre byer og landsbyer.

Det er eksempler på samskabelse, hvor borgernes egen indsats skaber udvikling med støtte og vejledning fra kommunen og andre projekter. Og der er løbende muligheder for, at man som borger eller landsbylaug kan koble sig på projekter og derigennem løfte sine egne ideer.

Mulighed for støtte til fundraising

I partnerskabsprojekter på tværs af landsbylaug er det muligt at få hjælp til fundraising. Sønderborg Kommune har afsat 150.000 kr. fra sin "Pulje til forprojekter" 2019 under Udvalget for Landdistrikter, Natur og Fødevarer. Hjælpen indkøbes som en klippekortsordning og kan gives til et opklarende møde og gennemgang af projektet, til at screene og udarbejde liste over relevante fonde samt til sparring og rådgivning i forbindelse med en konkret fondsansøgning. Endelig kan man få støtte til grafisk opsætning.

En værktøjskasse

I det videre arbejde kan landsbylaugene i øvrigt hente inspiration i en værktøjskasse, der er udarbejdet i forbindelse med projektet Benefit4Regions⁹³, der løb fra 2016 og blev afsluttet i juni 2019, og hvor Sønderborg Kommune var partner sammen med Guldborgsund Kommune og offentlige administrationer i Schleswig-Holstein samt uddannelsesinstitutioner og erhvervs- og udviklingsorganisationer fra begge sider af grænsen.

⁹² Samlet tilflytterfolder: <https://www.sonderborgkom.dk/wp-content/uploads/Folder-om-landsbyer-2019-002.pdf>

⁹³ Værktøjskassen fra Benefit4Regions findes her: https://benefit4regions.eu/images/b4r/FinalOutputs/ProjectPlanningSchool_MethodToolbox/B4R_Toolbox_DK.pdf

Værktøjskassen bygger på projektpartnerne erfaringer tilsat ny viden fra projektet, og den giver konkrete anbefalinger til, hvordan frivillige ressourcpersoner i foreninger eller netværk kan arbejde med udvikling af deres eget lokalområde.

Værktøjerne er tilpasset det dansk-tyske samarbejde, men kan også rulles ud på begge sider af grænsen. De omfatter manualer til nødvendige led i udviklingsarbejdet såsom mobilisering, organisering, idéudvikling, proces, fundraising og kommunikation.

Tourbo – et nyt dansk-tysk turismeprojekt for landdistrikterne

Interreg-projektet "TourBo" – Tourism Cross-Border, er et treårigt dansk-tysk turismeprojekt. Det ligger i forlængelse af projektet Benefit4Regions, som blev afsluttet i juni 2019, og som havde samskabelse i fokus.

Projektet handler om at styrke turismen, særligt i landdistrikterne. Målet er at udvikle destinationerne for aktiv ferie med bæredygtig natur- og kulturturisme på tværs af grænsen. Der arbejdes særligt med indsatser inden for aktivturisme, for eksempel kulinarisk kulturarv (lokale fødevarer) og dannelsesturisme såsom formidling af natur og verdenskulturarv. Det sker i samarbejde mellem turismeaktører og kulturinstitutioner som for eksempel museer og højskoler, hvor det samtidig er formålet at styrke videndeling, netværk og partnerskaber. Desuden er det et mål at styrke den lokale markedsføring og fortællingen om en enestående bæredygtig grænseoverskridende aktivdestination.

Nyt interregprojekt om turismeudvikling

Relevant er også et nyt interregprojekt TourBo, som er et dansk-tysk samarbejde om turismeudvikling – særligt i landdistrikterne.

Blandt partnerne er Landdistrikternes Fællesråd og kommunerne Lolland, Guldborgsund og Sønderborg på dansk side samt Femern, Plön og Ostsee-Holstein-Tourismus på den tyske side af grænsen. Projektet støttes bl.a. også af Dansk Kyst- og Naturturisme og Destination Sønderjylland, UNESCO Verdensarvområderne, Kongernes Jelling og Vadehavet gennem Tøndermarsk Initiativet på den danske side og Hedeby med Danevirke på den tyske side.

I TourBo-projektet er Åse Ditlefsen Ferrão ansat fra 1. september 2019 til 30. juni 2022 til at arbejde med fødevarereturisme. Hun har tidligere samarbejdet med landsbylaug i Sønderborg Kommune, blandt andet i forbindelse med Benefit4Regions-projektet.

Desuden er der fra Sønderborg Kommunes "Pulje til forprojekter" i 2019 afsat 150.000 kr. til at indkøbe ekstern konsulentbistand og tjenesteydelser i perioden januar 2020 til juli 2021.

A wide-angle photograph of a beach scene. The sky is filled with soft, white clouds, and a colorful kite surfer's canopy is visible in the upper right. The ocean has gentle waves with white foam washing onto a sandy beach. In the distance, a person is kite surfing, and two other people are visible in the water near the shore. The overall atmosphere is calm and serene.

*Trædesten er lagt
til det videre arbejde*

Trædesten

er lagt til det videre arbejde

Fra stilleturisme til action og naturoplevelser – med de historiske, stedbundne og menneskelige ressourcer som grundlag

Sådan lyder formelen i denne landsbylaugenes udviklingsplan for turismen i landdistrikterne på Broagerland og Sydals med Gendarmstien og kysterne som en rød tråd.

Sydals er med sine mange feriehuse og fine strande allerede det næststørste turist- og overnatningsområde i Sønderjylland, kun overgået af Rømø.

Naturen på Sydals har store værdier, og aktive landsbylaug har allerede vist, at de kan få ting til at ske, der også gavner turismen. Nu har de sat sig for at blive Sønderborgs største område for kystturisme.

Sønderborgs kommuneplan udpeger da også handlingspunktet ”fokus på Sydals som kystturismeområde”.

På Broagerland beskrives naturen som storslået. Her er man næsten omkranset af vand, og Gendarmstien løber hele vejen rundt med gode strande og hyggelige, historiske og specielle miljøer undervejs. Og i midten af halvøen udgør Broager by et center, der samler landområderne om sig, mens det på Sydals forholder sig anderledes med byen Høruphav, der har mere præg som en forstad til Sønderborg. Broagerland appellerer til aktiv ferie på gåben, cykel – måske med brug af den nye cykelfærg – eller med vandaktiviteter, men også til stille ferie med natur-

oplevelser. Også her kan landsbylaugene få ting til at ske, for eksempel med initiativet med at samle frivillige aktører til Det Levende Teglværk, som nu er integreret i museets program. Med projektet frilandsby kan der opstå nye muligheder og utraditionelle løsningsmodeller, der måske kan udbredes. Landsbylaugene på Broagerland forsøger allerede at etablere utraditionelt samarbejde på tværs af forskellige aktører såsom efterskolen og lokale borgere. Det kan også være samarbejde med turismeaktører såsom campingpladser.

Kyst og naturturisme er i vækst, viser analyser fra Visit-Denmark, og ud over adgangen til havet bliver stadig flere motiveret af outdooraktiviteter såsom cykling og vandring. Landsbylaugene på Sydals og Broagerland har da også udvidelse af cykelstinet og andre stier som et højt prioriteret ønske.

Sønderborg kommunes kronjuvel inden for stier, Gendarmstien, har et stort uudnyttet potentiale. Det er blandt andet slået fast i en statusrapport for stien fra november 2018. Der er potentiale i at skabe arbejdspladser i landdistrikterne, både i form af overnatning, salg af mad og drikke og i servicering af gendarmstaturisterne på anden vis. I 2018 har et overnatningssted måttet afvise 400 gæster. Og så mangler der faciliteter som toiletter, vandposter og affaldsstativer, ligesom vandrerne efterlyser flere shelters med adgang til vand og muldtoiletter, flere kaffeboder og forretninger, muligheder for fleksibel transport og information på engelsk. Og så er der potentiale i udvikling af stilleturisme, fastslår rapporten.

Også rapporten "Kortlægning af blå værdikæder i Sønderborg Kommune" fra januar 2017 omtaler "væsentlige vækstpotentialer" i maritime aktiviteter inden for blandt andet turisme og rekreativ udnyttelse. *Aktiviteterne har væsentlige vækstpotentialer og kan med en målrettet indsats bidrage til at skabe vækst og job i området og fastholde eller understøtte tilflytningen af nye borgere til området*, lyder det i rapporten, der peger på udvikling af blå oplevelsesturisme og skaldyrs- og tangproduktion i havhavet som et af tre vækstområder, mens et andet er at udføre en *helhedsorienteret kortlægning af kommercielle og rekreative aktiviteter i det marine område. Gennem dialog med interessegrupper og kortlægning af eksisterende understøttende strukturer for at identificere udviklingsmuligheder i forhold til turisme og bosætning. Det gælder f.eks. kystnære shelters og overnatningssteder, stenrev og mindre havne.*

Der er flere nye initiativer, som på samme tid sigter på at skabe bedre vandmiljø og oplevelser, blandt andet etableringen af stenrev og Den Blå Kolonihave – Havhøst, som tidligere er omtalt. I budgetaftalen, som flertallet i byrådet har indgået for 2020, nævnes, at Sønderborg Kommune skal afdække mulighederne for at understøtte arbejdet med etableringen af flere stenrev samt arbejdet med at øge antallet af muslingebanker.

Helt i tråd med dette er kommunens fødevarerstrategi, som blandt andet foreslår madoplevelser for naturmadsamlere og Food Festival. Strategien sigter overordnet efter at *skabe involvering og netværk på tværs af geografi og kultur og dermed sikre, at landsbyerne i Sønderborg Kommune forbliver levende, eftertragtede bomiljøer, hvor livskvaliteten er høj og sammenholdet stærkt.*

I Sønderborgs masterplan for handel og turisme hedder det, at *Sønderborg skal være den mest attraktive feriedestination i Danmark for gæster, der søger autentiske oplevelser indenfor historie, natur og gastronomi.*

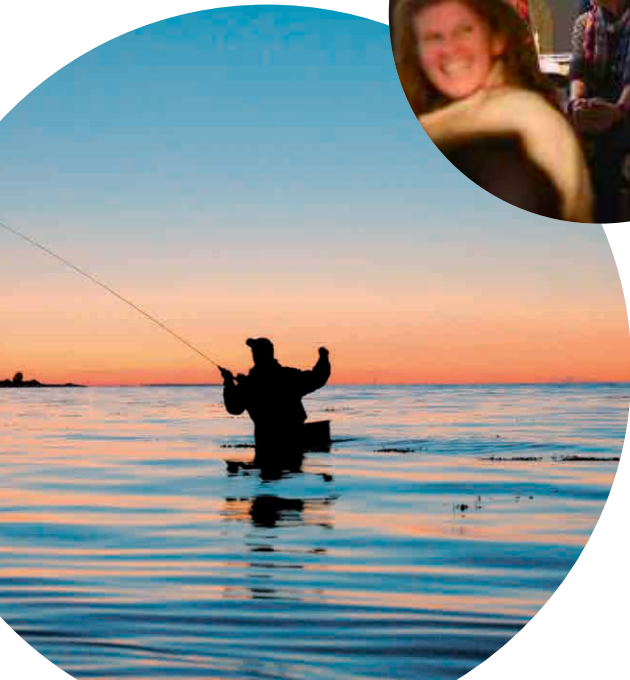
Masterplanen fremhæver, at aktivturismen skal udvikles og markedsføres. Det gælder vandring, cykling, lystfiskeri og maritime oplevelser, som har potentiale til korte ferier i skuldærsæsonen. I planen foreslås det, at behovet for servicefaciliteter, skiltning mm. til de aktive målgrupper afdækkes, og at der sættes mere ind på vedligehold af naturarealer: strande, stier mv.

Natur- og kystturismen er en stor faktor, og den kræver samspil med og udvikling med landsbyerne, lyder det i planen som nævner samarbejde med foreninger og lokale ildsjæle om udvikling af tilbud.

Et af fokusområderne er, at gæsterne skal have autentiske oplevelser af det lokale, og at ambassadørtankegangen med borgerne som ydere af turistservice skal udvikles.

Det er nævnt, at Broagerland tilbyder fantastisk natur med plads til ro og fordybelse, og at der flere steder i kommunen er gunstige forhold for surfing, men at der særligt på Sydals er et kæmpe potentiale. Det er en målsætning at udvikle Gendarmstien, Alsstien, 100 km-rideruten på Als, cykelfærgen på Broagerland og cykelruter generelt.

Vi skal blive bedre til at tænke den lokale kultur ind i vores markedsføring, lyder det i planen, der blandt andet nævner ringriderfester, historiske attraktioner og lokale fødevarer og retter, Broager som teglværksej, og Vibæk Mølle på Sydals.

Omvendt, når man markedsfører Sydals og Broagerland som gode steder at opholde sig og få lokale oplevelser og dyrke outdooraktiviteter, kan det suppleres med mulighederne for endagsudflugter til nære mål som Sønderborg by, Gråsten Slot, Augustiana og Universe og til regionale mål som Flensborg, Slesvig og Husum, Vadehavet og Vesterhavet med byer som Tønder og Ribe. Det er også muligt at nå til Legoland på en udflugt eller til Fyn eller Ærø med færgerne.

Samlet set kan landsbylaugenes idéer og ønsker spilles direkte ind i Sønderborg Kommunes Masterplan for Handel og Turisme 2.0. Det samme gælder i forhold til Byrådets vision og planstrategi, der lyder:

Vi er en turistdestination i særklasse. Vi bygger videre på vores særlige kulturarv i grænselandet. Vi udvikler vores unikke kyster og skaber oplevelser i naturen, som er markante og anderledes.

I Arbejdsgrundlaget for byrådets flertalsgruppe nævnes ligeledes en række områder, der er på målskiven for landsbyernes bestræbelser for at udvikle turismen: Det gælder cykelstier og digital infrastruktur, og om turismeudvikling hedder det bl.a.:

Turismen tænkes dedikeret ind i anlægsinvesteringer, der alligevel gennemføres (veje, stier, toiletter, adgangsforbødd, skilte m.v.), "Natur- og kystturisme styrkes ved forbedrede fysiske rammer, produktudvikling og ikke mindst et innovativt samarbejde med nytteværdi for turister og turismeaktører" og "Vi vil styrke det lokale udviklingsarbejde for turistservice af endnu højere kvalitet hos turistaktørerne – ligesom vi fortsat vil udvikle en turistvenlig infrastruktur i by- og landmiljøer.

Igangsatte initiativer og oplevelsespakker:

Projektet "Udlevelse i verdensklasse" har hidtil direkte affødt følgende initiativer og oplevelsespakker:

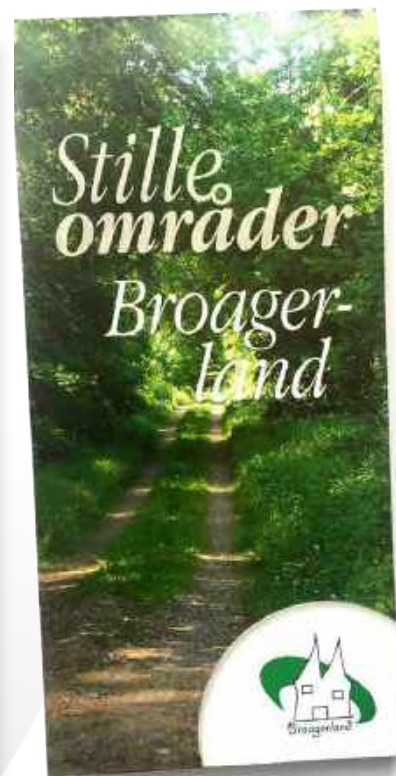
Læring og kompetenceudvikling:

- 1) 23. marts 2018: Tænketaank Tangent – snak og debat, hvor resultaterne indgik i tilblivelsen af "Fælles udviklingsplan for Sydals og Broagerland" samt af pakkerne
- 2) Tur til Cold Hawaii i Klitmøller den 24. juni 2019 til inspiration for kystturisme
- 3) Klimavenlige feriehuse – energimøde den 7. november 2019 (især for sommerhusejere på Sydals og Broagerland pga. deres store antal)
- 4) 26. november 2019: MEDSAM, samtalecafé – snak og refleksion om borgerinvolvering og samskabelse

Netværksgrupperne afprøver disse oplevelsespakker samt overvåger og evaluerer:

- 1) Pakke 1: Sydals
 - a. Droneoptagelser over Sydals efter manus af Landsbygruppen i Tandslet, v. Preben Bonde. Råklip videregives til alle landsbylaug på Sydals, som bruger dem i markedsføringen generelt af området for at få flere turister og tilflytning. Optagelserne er til løbende implementering i markedsføringen af Sydals som et kystturismeområde
- 2) Pakke 2: Sydals
 - a. Digitale oplevelses- og aktivitetskort, med ekstra finansiering uden for dette projekt og igangsættes fra januar 2020. De digitale kort er til løbende implementering i markedsføringen af Sydals som et kystturismeområde

3) Pakke 3: Broagerland

- a. Design og opsætning af materialer til Cykelfærgen til testsejlads i sommeren 2019
- b. Finjustering og genoptryk af materialer til cykelfærgen til sæson 2020 (foreløbig fire ugers testsejlads)

Formålet er en styrkelse af infrastrukturen og løft til stilleområdet (øgede turismeindtægter) på Broagerland

4) Pakke 4: Broagerland

- a. Foldere og materialer til: Stilleområder på Broagerland
- b. Oplevelsespakke med fælles loppemarked-arrangement på Broagerland – hertil er tilkøbt beach-flag
- c. Broagerland-repræsentanter har udviklet skilte for turister langs stierne/stilleområderne på Broagerland, hvor de kan hente vand hos private – køb af 23 skilte på spyd

Formålet er at styrke serviceniveauet og løfte stilleområdet (øgede turismeindtægter) på Broagerland

Der er altså lagt en hel række trædesten, så man som landsbylaug kan komme videre i arbejdet for at udvikle sit område og få frisat det potentiale, der er i at løfte turismen og dermed også sit lokale miljø.

Kildeliste:

- Omtale af rapport v. Hans Thor Andersen, forskningschef Aalborg Universitet: "Unge vender tilbage til landkommuner", september 2018. <https://vbn.aau.dk/da/clippings/unge-vender-tilbage-til-landkommuner>
- Gendarmstien, opsamling november 2018, v. Irene Sanchez Lorenzen
- "Gendarmstien", feltstudie v. Sif Abell, Julie Windfeld-Vedel og Signe Deichmann Nielsen, kandidatuddannelsen By, Bolig og Bosætning, Aalborg Universitet, København, december 2018
- Spacial Structure Analysis om Sønderborg Kommune *v. Louise Bjørklid Levinsen, Sønderborg Kommune
- Afsluttende rapporter om pilotforløb over fire år i Sønderborg Kommune med fokus på mobilitet i landdistrikterne kan findes her: <https://www.sonderborgkom.dk/konference-om-alternative-baeredygtige-transportkoncepter-i-soenderborg>
- Budgetaftale 2020-2023 <https://sonderborgkommune.dk/budget>
- Fødevarerstrategi 2016-2029 - Sønderborg Kommune som klimavenligt fødevarerområde <https://sonderborgkommune.dk/politik-og-indflydelse/foedevarestrategi>
- Handleplan for fødevarer 2019-2021, Sønderborg Kommune: <https://dagsordener.sonderborgkommune.dk/vis/pdf/bilag/edf34a9c-6e77-4662-9d76-6a27a6b-75d95?redirectDirectlyToPdf=false>
- Datasamling for for turisme i Sønderborg, v. Louise Levinsen fra bl.a. Destination Sønderjylland og Gæstetilfredshedsundersøgelse, sommer 2017 – Sønderborg, Epinion 2017
- Als-færgen, sommeren 2018, turistundersøgelse, Gabriel Lykkebo-Malka
- Sydals Tæt På og Broagerland Tæt På v. dataindsamling i bl.a. Geomatic, v. Louise Levinsen
- Forslag til kommuneplan 2019-2031, juni 2019, <https://sonderborg.viewer.dkplan.niras.dk/plan/40#>
- "Udfasning af gas- og oliefyrr i områder udenfor nuværende og kommende fjernvarmeområder", Oplæg 20. november 2018, ProjectZero og Sønderborg Kommune
- Brochure om klimavenlige feriehus: https://www.sonderborgkom.dk/wp-content/uploads/928826-Energirenovering-af-sommerhuse_low-003.pdf
- Vision og Planstrategi 2018-2021, Sønderborg Kommune, juni 2018 <https://sonderborgkommune.dk/politik/byraadets-vision-og-planstrategi>
- Arbejdsgrundlag for byrådets flertalsgruppe 2018-2021, Sønderborg Kommune 3. januar 2018 <http://xn--fleslisten-snderborg-f3b04b.dk/wp-content/uploads/2018/01/Arbejdsgrundlag-for-flertalsgruppen-2018-godkendt-version.pdf>
- Masterplan for Handel og Turisme, Sønderborg Kommune, juni 2018 <https://sonderborgkommune.dk/politik-og-indflydelse/masterplan-handel-og-turisme>
- VisitDenmark, Rapport: Kyst- og naturturisme i Danmark 2018 <https://www.visitdenmark.dk/corporate/videncenter/forretningsomrader/kyst-og-naturturisme>
- Kortlægning af blå værdikæder i Sønderborg Kommune, Orbicon
- "Jeg Sauna Dig", En undersøgelse af potentialer for udvikling i området omkring Købingsmark Strand, Nordals, planlæggerkonsulentfirmaet Fri, 2017

Kildeliste:

- Landskabsanalyse Sønderborg Kommune <https://sonderborgkommune.dk/borger/landskabsanalyse>
- Bystrategi for Broager by, Sønderborg Kommune 30. maj 2018 <https://sonderborgkommune.dk/borger/landskabsanalyse>
- Beskrivelse af stilleområder og -ruter på Broagerland: <https://www.broager.dk/kunst-og-natur/12-stilleomraader-paa-broagerland>
https://www.sonderborgkom.dk/wp-content/uploads/928826-Energirenovering-af-sommerhuse_low-003.pdf
Folder om stilleområder på Broagerland: https://www.sonderborgkom.dk/wp-content/uploads/928826-Energirenovering-af-sommerhuse_low-003.pdf
- Samlet tilflytterfolder for Sønderborg Kommune: <https://www.sonderborgkom.dk/wp-content/uploads/Folder-om-landsbyer-2019-002.pdf>
- Ansøgning til Erhvervsstyrelsen om Broagerland 3.0 – pilotprojekt som frilandsby
- De enkelte landsbylaugs hjemmesider og udviklingsplaner
- Projektbeskrivelse til Modeller for medborgerskaping i offentlig sektor, med Arendal Kommune i Norge som projektansvarlig
- Diverse artikler fra det regionale dagblad Jyske-Vestkysten

Endvidere findes henvisninger som fodnoter/link i udviklingsrapporten

Udviklingsplanen, der er afsluttet i december 2019, er skrevet af kommunikationskonsulent Henriette Pilegaard, pilegaard.henriette@gmail.com

Foto i udviklingsplanen er:

Side 50, kitesurfer: JyskeVestkysten v. fotograf Ulrik Pedersen

Side 53, Vibæk Møllerne: JyskeVestkysten v. fotograf Claus Thorsted

Desuden er der foto af Kim Toft Jørgensen - Sønderborg Kommune,

Kristian Pallesen - Broager.dk, Patricio Soto - Sønderborg Kommune og privatfoto

Layoutet af grafiker, Dennis Paulsen, Headquarters

Trykt hos Grafisk Arbejde, Guderup

Videnblad

Planlægning og Friluftsliv nr. 04.02-48

Gengivelse af artikel v. Hanne Wittorff Tanvig, fra Videntjenesten ved Københavns Universitet

Landsbyer vil selv skabe udvikling

Viljen til at sikre fortsat udvikling er stor i mange landsbyer. Det er ret almindeligt at fastholde dagligvareforsyning og skolen, men mange andre eksempler på initiativer dukker op. I stedet for at vente (måske forgæves) på, at staten eller markedet skal sikre deres fremtid, tager civilsamfundet skeen i egen hånd. Det punkterer fortællingen om landsbydød.

Fortælling og virkelighed adskiller sig

I mange år har det været en fast antagelse, at befolkningstallet i landdistrikterne fortsat ville falde som følge af vandring fra land til by. Ved nærmere undersøgelser på det seneste har det imidlertid vist sig, at opfattelsens fundament ikke er så klippefast. Det viser en række studier og mange års erfaringer fra felten som aktionsforsker.

En betydelig del af forklaringen på befolkningstallets fald på landet igennem 2000'erne var f.eks. en høj dødelighed pga. et højt aldersgennemsnit og ikke primært fraflytning. Fraflytning fandt og finder sted, fordi de unge flytter til byerne for at få sig en uddannelse. Mange af dem bliver boende dér efter endt uddannelse, men ikke alle. Statistikken har f.eks. på det seneste vist, at mange børnefamilier flytter væk fra de store byer. Den har også vist, at der i de seneste år har været tale om nettotilflytning til mange landsbyer og små øer, selv på lang afstand fra de

store byer. Storbytrængsel, høje priser, ønsker om en anden livsform og digitaliseringens muligheder for at arbejde 'alle vegne' har netop medført en tendens til 'mod-urbanisering'. Ydermere skal det fremhæves, at de færreste landsbyboere har kunnet genkende mediernes og centrale aktørers beskrivelser af en virkelighed, hvor 'sidste mand lukker og slukker'.

Alligevel op ad bakke

Ikke desto mindre er det blevet 'op ad bakke' for de mange små samfund. Opfattelsen af, at storbyer er samfundets dynamoer, og at centralisering af funktioner både giver bedre økonomi og kvalitet, har sat sig i politik og planlægning, herunder i de nye storkommuner. En bølge af skolelukninger fandt f.eks. sted lige efter 2007, og andre offentlige services og tilbud er i vid udstrækning blevet samlet i kommunernes største byer. På den baggrund er det særligt interessant, at lokalsamfundene ikke alene svarer igen, f.eks. ved at etablere friskoler i stedet for de tabte folkeskoler. De tager også i tiltagende omfang opgaver op, som ikke har været tænkt som opgaver for dem som civilsamfund, men enten for staten eller markedet.

Landsbysamfund tager roret

I studier af rigtig mange landsbyers initiativer rundt omkring bekræftes det, at civilsamfundet i voksende omfang tager opgaver op og organiserer sig på en måde, som bryder med konventionerne. Nogle eksempler fra Jylland viser tendensen.

Hotel som fællesskabsøkonomisk projekt

Vi starter i det nordvestlige hjørne og finder f.eks. Skovsgård Hotel. Det drives som et fællesskabsøkonomisk projekt og en socialøkonomisk virksomhed med mange aflæggere og tråde ud i andre lokale projekter. Landsbyen ville ikke miste sit mødested, da hotellets tidligere ejer ellers drejede nøglen om for år tilbage. I dag er Skovsgård Hotel fortsat en centralnerv drevet som et hotel med restaurant, catering, mange kulturtilbud og biograf. Det giver beskæftigelse på selve hotellet og i en række afledte funktioner, især til fordel for mange udsatte mennesker.

Lokalt udviklingsråd hjælper tilflyttere og nye erhverv

På øen Fur findes Fur Udviklingsråd, som blev dannet for at bane vejen for ny udvikling på øen. Foreningslivet var i forvejen omfattende, som det almindeligvis er på landet, men med formål og sigtelinjer især inden for fritidslivet. Samtidigt oplevede lokalsamfundet, at kommunen havde mest øje for udvikling i hovedbyen. Fur Udviklingsråd arbejder bl.a. for tiltrækning af og støtte til tilflyttere og gerne iværksættere, der vil skabe nye erhverv eller være med til at sikre generationsskifte i ældre småerhverv. Et modtageapparat står altid med åbne arme, og et netværk af folk står f.eks. til rådighed med råd og dåd om erhvervsforhold, herunder finansieringskilder.

Nyt liv i ledige erhvervsbygninger

Ikke så langt væk derfra i Rødding i Salling har man lokalt i fællesskab tilsvarende taget flere store erhvervsinitiativer. Et af dem er, at borgerne har spyttet i kassen og oprettet et ApS, der købte og indrettede en tom bankbygning

på landsbyens torv. Den hedder nu BizzArt og rummer lejemål for iværksættere, showroom for omegnens kunsthåndværkere og en lille cafe drevet af pensionister. Et andet er overtagelse af en tom fabriksbygning efter møbelproduktion, hvor der nu findes billige lejemål til fordel for småerhverv med behov for plads. Mange har adresse dér, hvoraf flere er beskæftiget med møbelsalg bl.a. via e-handel. Et nyt skud på stammen er etableringen af Spøttrup Væksthus i en gammel gård. Den skal fungere som oplevelsescenter og have særligt fokus på formidling af natur, historie og studeproduktion omkring Spøttrup Borg.

Formidling af kulturhistorien som erhvervsprojekt

Sydligere i det jyske foregår ligeledes aktiviteter, der ikke normalt forbindes med landsbyers roller. I Vorbasse har man f.eks. planer om et stort oplevelsesøkonomisk tiltag. Det indeholder flere typer erhvervsaktiviteter baseret på en levende genfortælling af en ellers glemt forhistorie af kæmpe betydning. De lokale synes ikke, at nærhed til Billund, det årlige Vorbasse Marked og Krigshavnen er tilstrækkeligt sikre kort i fremtidens udvikling.

Fastholdt plejehjemmet

Tæt på i Filskov ville man lokalt ikke finde sig i, at kommunen ville lukke plejehjemmet og flytte pladserne til en større by. Det skyldtes både de ældres ønske om at blive i landsbyen og tabet af de relativt mange arbejdspladser. De lokale udvirkede i stedet etablering af et tripleplejehjem.

Frilandsby som pilotprojekt

På rejsen ned i det jyske støder vi også på andre grænsebrydende aktiviteter i landsbyerne. Med titlen 'Broagerland 3.0 – pilotprojekt som frilandsby' er man ikke i tvivl om, at lokalsamfundet vil afsøge nye udviklingsmuligheder ved at hidtidige barrierer for deres virke nedbrydes eller flyttes.

Planlægningens centrale rolle

De divergerende opfattelser af landsbyernes situation og muligheder, svingende fra afvikling til lokal udvikling, forekommer at afhænge af de positioner, hvorfra man ser sagen. Ses den fra centralt hold gives der ikke store chancer for mere udvikling. Eksemplerne ovenfor demonstrerer til gengæld, at fra lokalt perspektiv vil man mere udvikling. Man er parat til at tage opgaver op og roller på sig, som ellers ikke var tiltænkt civilsamfundet efter den klassiske opfattelse.

Et godt spørgsmål er så, hvordan de lokale kræfter imødekommes bl.a. igennem kommunernes planlægning. Det er jo ikke en hemmelighed, at Planlovens bestemmelser, som den kommunale planlægning skal følge, arbejder ud fra en model, hvor egentlig udvikling foregår i (stor) byer. I mange kommuner er der dog opmærksomhed over for landsbyerne. F.eks. er der ofte oprettet dialogfora og landsbypuljer til projekter. Mange kommuner har desuden tilknyttet en landdistriktskonsulent, som kan fungere som bindeled mellem landsbyerne og kommunen. Nu er der imidlertid åbnet en kattelem for, at landsbyernes udvikling kan handle om mere end f.eks. bosætning, fritidsliv og projekter.

Landsbystrategier ny mulighed?

Planloven fik ved årsskiftet en ny paragraf, som siger, at kommunerne fremover skal lave landsbystrategier. Indtil videre er der metodefrihed. Hvis kommunerne vil, kan de være med til at fremme landsbyernes muligheder for mere og ny udvikling. Hvis de har mod til det, kunne de ligefrem understøtte de stærke kræfter i lokalsamfundene ved at lade dem få det styrende ord og være hovedaktører. De skal være parate til landsbystrategier med et indhold, der ligger ud over det, som planlægning og forvaltning plejer at være. Modsat kan man frygte, at landsbystrategierne bliver en tynd kop te. Eller i værste fald bliver en rubricering af de enkelte landsbyer set ovenfra med umiddelbart tilgængelige data til brug for fremtidige kommunale prioriteringer, altså uden blik for fremtidige potentialer og forløsning af lokal kapacitet.

Hanne Wittorff Tanvig

Kilder til artiklen

Hanne Wittorff Tanvig (2019): Den moderne landsby skaber nye erhverv – men hvordan? (Under udgivelse)

Hanne Wittorff Tanvig (2018): Kreativt entreprenørskab på Fur: Bosætning, iværksætteri og erhvervsudvikling (KEFUR). IGN, Københavns Universitet

Hanne Wittorff Tanvig, Ivan Normann Andersen, Uffe Bech (2016): Organisering af lokalt udviklingsarbejde – lokal strategisk kapacitet i landdistrikterne. IGN, Københavns Universitet

Hanne Wittorff Tanvig (2015): Fem viser vejen – fra småprojekter til lokal kapacitet i landdistrikterne. IGN, Københavns Universitet

Mange landsbyer vil selv skabe udvikling – på trods af den gængse fortælling om landsbydød. Det kræver vilje, idé og omhu.

Her ses formanden for landsbylauget i Smøl, Ingebeth Clausen Foto: Hanne W. Tanvig

Rødning i Salling er en af de mange landsbyer, der har fundet melodien og skabt en masse selv. Her ses formanden for landsbylauget i Smøl, Ingebeth Clausen Foto: Hanne W. Tanvig

